

**АХБОРИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Маҷаллаи илмӣ-иттилоотӣ

**ВЕСТНИК КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Научно-информационный журнал

**№ 1 (57)
2023**

АХБОРИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ-ИТТИЛОӢ

№ 1 (57)
2023

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 280/МҶ-97 аз 31 марти соли 2023 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла соли 2009 таъсис дода шуда, дар як сол чор маротиба чоп мегардад

Муассис: Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сармуҳаррир: Ашурзода А.А. – Раиси Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Муовини сармуҳаррир: Каримзода К.М. – муовини Раиси Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои сиёсӣ
Котиби масъул: Сафарзода Н.Ф. – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Ҳайати таҳририя:

Ҷамшедзода Ҷ.Н. судя-котиби Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Ҳошимзода Д.Д. сардори Раёсати коргузорӣ ва назорати Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Шарофзода Р.Ш. узви Шурои илмӣ-машваратии назди Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Искандаров З.Х. узви Шурои илмӣ-машваратии назди Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

© Гурӯҳи муаллифон, 2023

ВЕСТНИК КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (57)
2023

Издание зарегистрировано в Министерстве культуры Республики Таджикистан за № 280/МЧ-97 от 31 марта 2023 года

Журнал выходит с 2009 года, издается 4 раза в год

Учредитель: Конституционный суд Республики Таджикистан

Главный редактор: Ашурзода А.А. – Председатель Конституционного суда Республики Таджикистан
Заместитель главного редактора: Каримзода К.М. – заместитель Председателя Конституционного суда Республики Таджикистан, кандидат политических наук
Ответственный секретарь: Сафарзода Н.Ф. – кандидат юридических наук

Члены редколлегии:

Джамшедзода Дж.Н. судья-секретарь Конституционного суда Республики Таджикистан, кандидат юридических наук
Хошимзода Д.Д. начальник Управления делопроизводства и надзора Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан, кандидат юридических наук
Шарофзода Р.Ш. член Научно-консультативного совета при Конституционном суде Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор
Искандаров З.Х. член Научно-консультативного совета при Конституционном суде Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор

© Коллектив авторов, 2023

МУНДАРИҶА – СОДЕРЖАНИЕ

| | |
|---|---|
| Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23-юми декабри соли 2022 | 6 |
|---|---|

МАҚОЛАҶОИ ИЛМӢ – НАУЧНЫЕ СТАТЬИ

| | | |
|--------------------------------------|--|-----|
| Ашурзода А.А. | Нақши паёмҳои Пешвои миллат дар ташаккули фаъолияти Суди конституционӣ | 28 |
| Каримзода К.М., Сафарзода Н.Ф. | Нақши санадҳои Суди конституционӣ дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ | 34 |
| Джамшедзода Дж.Н., Алифбеков А.Н. | К вопросу о сущности конституционно-правовой ответственности в Республике Таджикистан и Российской Федерации | 45 |
| Абдурахимзода Д.Р. | Конститутсия ва ислоҳоти конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон | 52 |
| Искандаров Ш.Ф. | Ҳақиқат ва ҳуқуқи инсон | 62 |
| Сафарзода Н.Ф., Розиқзода Д.З. | Сиёсати ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи тандурустӣ | 68 |
| Олимзода Д.А. | Танзими давлатии ҳуқуқи шаҳрвандон ба мусофират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон | 77 |
| Хуршеди А.А. | Нақши тамаддуни зардуштӣ дар бавучудой ва ташаккули муносибатҳои байналмилалӣ | 85 |
| Зухурзода Ш.А. | Асосҳои ҳуқуқи конституционии бунёди давлати дунявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон | 92 |
| Амирхониён М. | Ҳуқуқи истифодабарӣ (узуфрукт) ва махсусиятҳои он дар давраи тоинкилобӣ | 100 |
| Тирандозова Т.У. | Особенности договорного регулирования семейных отношений | 106 |

САНАДҶОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИӢ –
АКТЫ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА

| | |
|---|-----|
| Таъиноти Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи рад намудани оғози мурофиаи судии конституционӣ оид ба дархости раиси Хазиная суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ Ғафуров А.А. «Дар хусуси муайян намудани мутобиқати санадҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (таъинот аз 16 марти соли 2022, қарори марҳилаи кассатсионӣ аз 26 апрели соли 2022 ва таъинот дар бораи рад намудани супоридани парванда барои моҳиятан баррасӣ намудани он дар суди марҳилаи назоратӣ аз 16 августи соли 2022) ба талаботи моддаи 84 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» | 118 |
| Определение Конституционного суда Республики Таджикистан об отказе в возбуждении конституционного судопроизводства по ходатайству председателя Фонда страхования сбережений | 124 |

физических лиц Гафурова А.А. «Об определении соответствия актов Высшего экономического суда Республики Таджикистан (определение от 16 марта 2022 г., постановление кассационной инстанции от 26 апреля 2022 г., и определение об отказе в передаче дела на рассмотрение по существу в суд надзорной инстанции от 16 августа 2022 г.) требованиям статьи 84 Конституции Республики Таджикистан»

**НАВИДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ –
НОВОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА**

| | |
|---|-----|
| Навидҳои Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон | 129 |
| Новости Конституционного суда Республики Таджикистан | 134 |
| Талабот ба мақолаҳое, ки барои нашр дар маҷаллаи «Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешниҳод мешаванд | 139 |
| Требования, предъявляемые к статьям для публикации в журнале «Вестник Конституционного суда Республики Таджикистан» | 140 |

**ПАЁМИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН
«ДАР БОРАИ САМТҲОИ АСОСИИ СИЁСАТИ ДОХИЛӢ ВА
ХОРИҶИИ ҶУМҲУРӢ»
АЗ 23-ЮМИ ДЕКАБРИ СОЛИ 2022**

Муҳтарам аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон!
Ҳамватанони азиз!

Соли 2022 барои Тоҷикистони мо, дар маҷмӯъ, соли бобарор буд.

Ба шарофати заҳмати содиқонаи мардуми кишвар раванди созандагиву ободкорӣ бомаром идома ёфта, нақшаву барномаҳои пешбинигардида ҷиҳати таъмин намудани рушди устувори иқтисоди миллӣ ва баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии сокинони мамлакат ҳадафмандона амалӣ карда шуданд.

Ҷунонки ба ҳама маълум аст, солҳои охир вазъи сиёсиву иқтисодии ҷаҳон хеле мураккаб гардида, ҳоло инсоният дар давраи ниҳоят ҳассос ва душвортарини таърихи қариб сад соли охири худ қарор дорад.

Аз ҷумла, дар панҷ соли охир таъсири манфии бархӯрдҳои геосиёсӣ, низоъҳои тичоратӣ, паҳншавии бемориҳои сироятӣ, инчунин, пайомадҳои тағйирёбии иқлим ба иқтисоди кишварҳои ҷаҳон шиддат ёфта, яроқнокшавии бошитоб ва оғози марҳалаи «чанги сард» боиси халалдор шудани низоми муносибатҳои иқтисодиву тичоратии байни давлатҳо ва ба вуқӯъ омадани бӯҳрони ҷаҳонии иқтисодӣ гардид.

Бахусус, соли 2022 таҳримҳои иқтисодиву тичоратӣ вусъат гирифта, занҷираҳои мавҷудаи таъминоти молу маҳсулот қанда шуданд, истехсоли маҳсулот коҳиш ёфт ва нархҳо, махсусан, нархи маводи ғизоӣ ба таври бесобиқа боло рафтанд.

Сарфи назар аз таҳаввулоти дар иқтисоди ҷаҳон идомадошта ва таъсири манфии омилҳои берунӣ ба иқтисоди миллии мо, дар натиҷаи татбиқи самараноки ислоҳоти иқтисодӣ, амалӣ намудани стратегияву барномаҳо ва тадбирҳои зиддибӯҳронӣ дар панҷ соли охир рушди иқтисодиёти Тоҷикистон ҳамасола ба ҳисоби миёна дар сатҳи 7,3 фоиз таъмин гардида, маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз 71 миллиард ба 115 миллиард сомонӣ расид ва ба ҳар сари аҳоли 1,5 баробар афзоиш ёфт.

Аз ҷумла соли 2022 корҳо ҷиҳати устувор нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, коҳиш додани таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ, фаъолияти босуботи низоми бонкӣ, афзоиши истехсоли маҳсулоти саноативу кишоварзӣ, беҳтар гардонидани фазои сармоягузорӣ ва дастгирии соҳибкорӣ тақвият пайдо карда, рушди иқтисоди миллӣ дар сатҳи 8 фоиз таъмин карда шуд.

Дар панҷ соли охир сатҳи некуаҳволии мардум тадриҷан баланд шуда, даромади пулии аҳоли аз 41,1 миллиард сомонии соли 2018 ба 87 миллиард сомонӣ дар соли 2022 расонида шуд, яъне 2,1 баробар зиёд гардид.

Музди миёнаи меҳнат дар кишвар якуним баробар ва андозаи нафақаи ниҳой 1,3 баробар афзоиш ёфт.

Дар натиҷа сатҳи камбизоатӣ аз 27,4 фоизи соли 2018 то 22,5 фоиз дар соли 2022 коҳиш дода шуд.

Дар ин давра беш аз 900 ҳазор, аз ҷумла дар соли 2022-юм 190 ҳазор ҷойи кори нав таъсис дода шуд, ки ба беҳтар гардидани вазъи шуғли аҳоли дар кишвар мусоидат намуд.

Ҳаҷми умумии хароҷоти буҷети давлатӣ ба соҳаҳои иҷтимоӣ аз 9,1 миллиард сомони соли 2018 то 14,7 миллиард сомони дар соли 2022 ё 62 фоиз зиёд гардид.

Дар панҷ соли охир танҳо барои рушди соҳаҳои маориф ва тандурустӣ 36 миллиард сомони равона гардида, ҳиссаи маблағгузори соҳаҳои иҷтимоӣ дар ҳаҷми умумии хароҷоти буҷети давлатӣ 44 фоизро ташкил кард.

Дар давраи зикршуда аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ 842 бинои муассисаи таълимӣ барои 382 ҳазор хонанда, аз ҷумла дар соли 2022-юм 190 бинои таълимӣ барои 87 ҳазор хонанда сохта, ба истифода дода шудааст.

Ҳамзамон бо ин, ба маълумоти вакилони муҳтарам ва ҳамватанони азиз расонида мешавад, ки дар 31 соли истиқлоли давлатӣ 3430 муассисаи нави таълимӣ барои қариб якуним миллион хонанда сохта, ба истифода дода шуд.

Ҳол он ки дар 70 соли замони гузашта ҳамагӣ 3229 муассисаи таълимӣ бунёд гардида буд.

Бо вуҷуди ин, қорҳои то имрӯз дар ин самт амалигардида ҳоло ҳам басанда нестанд.

Имрӯз дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар 2 миллиону 300 ҳазор нафар хонандагон ба таҳсил фаро гирифта шудаанд.

Соли 1991 ин нишондиҳанда ҳамагӣ 1 миллиону 325 ҳазор нафарро ташкил медод.

Инчунин, агар то соли 1991, яъне дар 70 соли замони гузашта дар мамлакат ҳамагӣ 2862 муассисаву иншооти тандурустӣ бо 52 ҳазору 800 нафар корманд фаъолият дошта бошад, пас дар даврони соҳибистиклолӣ, хусусан, дар 25 соли охир 2827 муассисаву иншооти тандурустӣ сохта, ба истифода дода шудааст.

Ҳоло шумораи муассисаҳои тандурустии мамлакат нисбат ба соли 1991 қариб ду баробар зиёд гардида, ба 5116 ва кормандони онҳо ба 79 ҳазор расидааст.

Ҳамчунин, дар панҷ соли охир аз ҳисоби ҳамаи манбаҳои маблағгузори буҷети давлатӣ барои дастгирии табақаҳои осебпазири аҳоли тавассути пардохти нафақа, кумақпулӣ ва ҷубронпулиҳо, нигоҳдории муассисаҳои ҳифзи иҷтимоӣ ва уҳдадорихои дигар зиёда аз 19 миллиард сомони, аз ҷумла танҳо дар соли 2022-юм 4,3 миллиард сомони равона карда шуд.

Дар баробари ин, то охири соли 2022 ба 475 ҳазор шаҳрванди эҳтиёҷманди кишвар, аз ҷумла кӯдакони یتим ва бесаробон, маъюбон, оилаҳои камбизоат ва гирандагони нафақаи иҷтимоӣ кумаки молиявӣ

якбақта дар ҳаҷми 600 сомонӣ иловатан пардохт карда мешавад ва ба ин мақсад 285 миллион сомонӣ равона мегардад.

Тавре ки борҳо зикр намудам, ҳадафи олии давлат ва Ҳукумати мамлакат мунтазам баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардуми азизамон мебошад.

Дар робита ба ин, Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки пешрафти устувори минбаъдаи иқтимоиву иқтисодии кишварро нигоҳ дошта, соли 2023 суръати рушди иқтисодиро дар сатҳи на кам аз 8 фоиз таъмин намояд.

Дар ин замина, соли 2023 даромади умумии пулии аҳоли 15 фоиз афзоиш ёфта, ба 100 миллиард сомонӣ баробар мегардад.

Бо ин мақсад, такроран таъкид менамоем, ки бояд таваччуҳи асосӣ ба рушди босуботи соҳаҳои иқтисоди миллӣ, пешгирӣ кардани таъсири хавфҳои эҳтимоли ба он, истифодаи самараноки иқтидорҳои мавҷуда, ташкили корхонаҳои истеҳсолӣ, таъсиси ҷойҳои кории нав, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти содирот, ташаккули «иқтисоди сабз», суръат бахшидан ба раванди рақамикунони бахшҳои иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ ва беҳтар намудани сифати хизматрасониҳои иқтимоӣ равона карда шавад.

Вазорати рушди иқтисод ва савдо якҷо бо дигар вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо мақсади татбиқи ҳадафу афзалиятҳои рушд бояд раванди банақшагирии стратегиро дар ҳамаи сатҳҳои идоракунии давлатӣ пурра ҷорӣ карда, барои иҷрои нишондиҳандаҳои дар ҳуҷҷатҳои барномавӣ пешбинишуда тадбирҳои заруриро роҳандозӣ намояд.

Барои нигоҳ доштани рушди босуботи иқтисодӣ, таъмин намудани устувори молияи давлат, афзоиши даромад ва баланд бардоштани самаранокии буҷет заминаи зарурии қонунгузорӣ фароҳам оварда шуда, корҳо дар самти мукамал гардонидани низоми миллии молия ва андоз идома доранд.

Дар натиҷаи тадбирҳои амалишуда ҳаҷми буҷети давлатӣ ҳамасола афзоиш ёфта, дар соли 2022 қисми даромади он ба 33 миллиард сомонӣ баробар гардид, ки нисбат ба соли 2018-ум 38 фоиз зиёд мебошад.

Вазорати молияро зарур аст, ки тибқи принципҳои банақшагирии стратегӣ ва низоми байналмилалии баҳисобгирии молиявӣ минбаъд низ доир ба масъалаҳои интизоми молиявӣ, тақсимои самараноки захираҳо, шаффофияту тобеият ва таҳияи босифати буҷети давлатӣ, инчунин, рақамикунони соҳа ҷораҳои амалӣ андешад.

Кумитаи андоз вазифадор карда мешавад, ки якҷо бо мақомоти марбута ҷиҳати беҳтар гардонидани хизматрасониҳои давлатӣ дар шакли электронӣ, мукамалсозии маъмурикунонии андоз ва дар ин замина бартараф намудани таъсири омили инсонӣ ба раванди андозсупорӣ, инчунин, истифодаи ҳатмии дастгоҳи назоративу ҳазинавии дар речаи вақти воқеӣ амалкунанда ва низоми ҳазинаҳои маҷозӣ ҳангоми анҷом додани ҳисоббаробаркуниҳои пулӣ бо аҳоли тадбирҳои иловагиро амалӣ гардонад.

Дар самти сиёсати пулию қарзӣ нигоҳ доштани устувории қурби пули миллӣ, баланд бардоштани қобилияти пардохти низоми бонкӣ, дар сатҳи пешбинишуда нигоҳ доштани таваррум, инчунин, таъмин намудани фаъолияти самараноки низоми пардохтҳо аз ҷумлаи вазифаҳои муҳим боқӣ мемонанд.

Дар соли 2022 қурби пули миллӣ муътадил нигоҳ дошта шуда, сатҳи таваррум 4,2 фоизро ташкил намуд.

Вале хавфҳои эҳтимоли водор месозанд, ки дар ин чода тадбирҳои таъхирнопазир андешида шаванд.

Дар охири соли 2022 бақияи умумии пасандозҳои аҳоли ва шахсони ҳуқуқӣ дар бонкҳои кишвар 13 миллиард сомони ро ташкил дод.

Ҳарчанд ки нишондиҳандаи мазкур нисбат ба соли 2021-ум қариб 28 фоиз зиёд мебошад, вале ҳанӯз ба талабот дар самти рушди фаъолияти низоми бонкӣ ҷавобгӯ нест.

Ҳаҷми қарзҳои дар соли 2022 аз ҷониби низоми бонкии кишвар ба аҳоли ва соҳибкорон додашуда 14,1 миллиард сомони ро ташкил кард, ки дар муқоиса бо соли 2018-ум 85 фоиз зиёд мебошад.

Ҳамчунин, дар панҷ соли охир шумораи қарзгирандагон аз 564 ҳазори соли 2018 то ба 2 миллиону 336 ҳазор дар соли 2022 расида, 4,1 баробар афзоиш ёфтааст, ки фаъолнокии иқтисодии аҳоли ва соҳибкоронро нишон медиҳад.

Дар ин давра ҳаҷми умумии қарзҳои додашуда 55 миллиард сомони ро ташкил кард, ки 36 фоизи он ба соҳибкории истеҳсоли ро меояд.

Лекин ин нишондиҳандаҳо барои расидан ба ҳадафҳои стратегии ро, аз ҷумла саноатикунони ро босуръат ҳоло ҳам нокифоя мебошанд.

Таъкид менамоем, ки масъалаи таъмини саривақтии талаботи иқтисодиёт ба маблағгузори ро, хусусан, қарздиҳӣ бояд ҳамеша дар меҳвари фаъолияти низоми молия ва бонкҳои кишвар қарор дода шавад.

Зеро ҳар қадар, ки аз ҷониби бонкҳо ва ташкилотҳои қарзӣ ба аҳоли ва субъектҳои хоҷагидор қарзҳои дастрас зиёд пешниҳод карда шаванд, суръати рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва сатҳи зиндагии аҳоли ҳамон қадар баланд мегардад.

Аз ин ро, Бонки миллӣ якҷо бо Вазорати молия, «Амонатбонк» ва «Саноатсодиротбонк» вазифадор карда мешаванд, ки ҷиҳати ҳавасмандгардони ро пасандозгузорон ва паст намудани фоизи қарзҳои ба соҳаҳои мухталифи иқтисодиёт, махсусан, ба соҳибкории истеҳсоли ро пешниҳодшаванда, инчунин, бо фоизи дастрас афзоиш додани пешниҳоди қарзҳои ипотеки ро чораҷӯӣ намояд.

Бо мақсади мусоидат ба рушди баҳши молиявӣ зарур аст, ки аз 1-уми июли соли 2023 пардохти ҳамаи андозҳо ва бочҳои давлатӣ барои додани иҷозат ва иҷозатномаҳо, ҷаримаҳо, маблағи суғуртаи ҳатмии давлатӣ, хизматрасониҳои коммуналӣ ва дигар намудҳои хизматрасони ро давлатӣ пурра ба таври ғайринақдӣ ба роҳ монда шавад.

Вобаста ба ин, аз ҷониби Вазорати молия ва Бонки миллӣ ҷиҳати таъсис додани маҳзани ягонаи маълумот доир ба суратҳисоби ҳамаи

сохтору мақомоти давлатӣ ва ташкилоту муассисаҳо, тавсеаи инфрасохтори пардохти ғайринақдӣ ва ташкили равзанаи ягонаи пардохти тамоми хизматрасониҳои давлатӣ бояд тадбирҳои зарурии фаврӣ ва қатъӣ андешида шаванд.

Ба Бонки миллӣ зарур аст, ки якҷо бо Вазорати молия ва дигар вазорату идораҳои дахлдор бо мақсади тавсеаи фарогирии молиявӣ дар кишвар барои рушди шабакаи хизматрасониҳои молиявии рақамӣ, таъмин намудани гуногуншаклии хизматрасониҳои молиявӣ, химояи ҳуқуқи истифодабарандагони хизматрасониҳои молиявӣ ва баланд бардоштани маърифати молиявии онҳо чораҷӯӣ намояд.

Вакилони муҳтарам!

Дар доираи сиёсати пешгирифтаи давлату Ҳукумат доир ба дастгирии фаъолияти соҳибкориву сармоягузорӣ дар замони соҳибистиклолӣ тадбирҳои зарурӣ амалӣ гардида, дар ин самт барои соҳибкорон имтиёзу сабукиҳои зиёд ҷорӣ карда шуданд.

То имрӯз ба онҳо беш аз 120 намуди имтиёзу сабукиҳои андозиву гумрукӣ пешниҳод шуда, шумораи сохторҳои бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ аз 4 ба 1 кам гардида, хизматрасонӣ дар ин самт ба таври ройгон ба роҳ монда шудааст.

Дар соли 2022 маблағи имтиёзҳои андозиву гумрукии истифодагардида зиёда аз 12 миллиард сомони роҳ ташкил медиҳад.

Аз ҷумла аз ҳисоби паст ва бекор кардани меъёрҳои 5 намуди андоз зиёда аз 1,5 миллиард сомонӣ ҳамчун дастгирӣ дар ихтиёри субъектҳои соҳибкорӣ боқӣ мемонад.

Дар натиҷа соли 2022 шумораи субъектҳои соҳибкорӣ ба 339 ҳазор расид, ки нисбат ба соли 2018 беш аз 76 ҳазор зиёд мебошад.

Қобили зикр аст, ки соҳибкорони мамлакат, дар навбати худ, дар раванди саноатикунони босуръати кишвар, бунёди корхонаҳои истеҳсоли, иншооти иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои кори нав саҳми назаррас гузошта истодаанд ва бовар дорам, ки чунин иқдоми созанда аз ҷониби соҳибкорони ватандӯст вусъати боз ҳам бештар пайдо мекунанд.

Танҳо дар панҷ соли охир аз ҷониби соҳибкорони мамлакат ба маблағи умумии беш аз 12 миллиард сомонӣ қариб 18 ҳазор иншооти таъиноти истеҳсоливу иҷтимоӣ сохта, ба истифода супорида шудааст.

Ҳукумати мамлакат вазифадор аст, ки ҷиҳати боз ҳам бештар намудани фазои сармоягузориву соҳибкорӣ, махсусан, сармоягузори мустақим, таъмин намудани иҷрои кафолату имтиёзҳо ва чораҳои дастгирии давлатӣ, ҳавасмандгардонӣ ва қадрдонии соҳибкорон, инчунин, рушди инфрасохтори сармоягузориву соҳибкорӣ тадбирҳои иловагиро роҳандозӣ намояд.

Дар ин самт, пешниҳод менамоем, ки бо мақсади идома додани ислоҳоти соҳа ва танзими муносибатҳои иҷозатдиҳӣ ва иҷозатномадиҳӣ қонунгузори соҳа такмил дода шуда, муносибатҳои зикршуда дар доираи

як санади меъёрии ҳуқуқӣ танзим ва шумораи онҳо то 60 фоиз ихтисор карда шавад.

Ҳамчунин, роҳбарони вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадоранд, ки ташаббусҳои созандаи соҳибкорону сармоягузoronро ҳамаҷониба дастгирӣ намоянд ва доир ба ҳалли масъалаҳои вобаста ба фаъолияти онҳо ва бартараф кардани мушкилоту монеаҳои қойдошта тадбирҳои бетаъхир андешанд.

Зикр бояд кард, ки тайи бист соли охир ба кишвар беш аз 152 миллиард сомонӣ сармояи хориҷӣ, аз ҷумла 60 миллиард сомонӣ сармояи мустақим ҷалб карда шудааст.

Аз маблағи зикршудаи сармояи мустақим зиёда аз 36 миллиард сомонии он танҳо барои рушди соҳаи саноат ҷалб гардидааст.

Дар панҷ соли охир ба соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ беш аз 15 миллиард сомонӣ сармояи мустақими хориҷӣ ҷалб карда шудааст, вале ин нишондиҳанда ҳанӯз ба талаботи рушди иқтисодиёт ҷавобгӯй нест.

То соли 2025 дар кишвар татбиқи беш аз 200 лоиҳаи сармоягузории давлатӣ пешбинӣ гардида, танҳо ба бахши воқеӣ ва инфрасохтор зиёда аз 82 миллиард сомонӣ сармоягузорӣ карда мешавад.

Таъкид менамоем, ки дар шароити таҳаввулоти босуръату пешгӯинашавандаи иқтисоди ҷаҳонӣ, рақобатҳои шадид барои дастрасӣ ба захираҳо ва пайомадҳои тағйирёбии иқлим бояд дар кишвар тамоми воситаҳои муосири фаъолгардонии сармоягузорӣ ба таври васеъ истифода бурда шаванд.

Аз ин лиҳоз, механизми маблағгузории фондҳои махсус дар самти татбиқи «лоиҳаҳои сабз», хусусан, барои роҳандозии барномаву лоиҳаҳои мақсадноки рушди «иқтисоди сабз», аз ҷумла «энергияи сабз» бояд васеъ ҷорӣ карда шавад.

Вобаста ба ин, вазоратҳои рушди иқтисод ва савдо, молия, корҳои хориҷӣ, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ ва дигар сохторҳои дахлдорро зарур аст, ки ҷиҳати ҷалби «маблағгузории сабз» барои татбиқи лоиҳаҳо дар соҳаҳои саноат ва инфрасохтори кишвар, хусусан, лоиҳаҳои дорои аҳамияти экологӣ ва озуқаворӣ ҷорачӯӣ намоянд.

Тадбирҳои дар самти рушди саноат ва афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа андешидашуда имкон фароҳам оварданд, ки дар панҷ соли охир афзоиши номгӯӣ маҳсулоти саноатии истеҳсоли ватанӣ ба зиёда аз 40 фоиз расонида шавад.

Дар ин давра 1382 коргоҳу корхонаи саноатӣ бо таъсиси 15 ҳазор ҷойи кории нав сохта, мавриди истифода қарор дода шуд.

Умуман, агар соли 1991 дар мамлакат ҳамагӣ 358 корхонаи саноатӣ бо 33 ҳазор ҷойи корӣ фаъолият дошта бошад, пас дар замони соҳибистиклолӣ 2500 корхонаи истеҳсоли бунёд гардида, соли 2022-юм 2800 корхонаи саноатӣ бо 85 ҳазор ҷойи корӣ фаъолият карда истодаанд.

Танҳо соли 2022-юм беш аз 500 коргоҳу корхонаҳои истеҳсоли бо 6 ҳазор ҷойи нави корӣ ба фаъолият оғоз карданд ва барои то 43 миллиард

сомонӣ афзоиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2022 мусоидат намуданд.

Вале ин нишондиҳандаҳо, бо дарназардошти захираву имкониятҳои кишвар, аз ҷумла ашёи хоми ватанӣ, иқтидорҳои истеҳсолӣ, захираҳои меҳнатӣ, «энергияи сабз» ва талаботи афзоианда ба маҳсулоти саноатӣ дар дохил ва хориҷи кишвар, ҷиҳати ноил шудан ба яке аз ҳадафҳои стратегии мо – саноатикунонии босуръат ҳанӯз нокифоя мебошанд.

Ҷамчунин, хотирнишон месозам, ки нишондиҳандаҳои содироти мамлакат ҳоло ҳам дар сатҳи паст қарор доранд.

Бинобар ин, Вазорати саноат ва технологияҳои навро зарур аст, ки якҷо бо Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, вазорату идораҳои марбута, роҳбарони вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо ва соҳибкорону сармоягузoron корро ҷиҳати таъсиси корхонаҳои саноатӣ бо технологияҳои муосир, муҳайё намудани ҷойҳои кори нав ва афзоиш додани истеҳсоли маҳсулоти ниҳии дорои арзиши баланди иловашуда вусъат бахшад.

Дар ин раванд, ба таъсиси маҷмааҳои саноатӣ, паркҳои технологӣ, таҳия ва татбиқ намудани лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, ҷорӣ кардани технологияҳои инноватсионӣ, истифодаи таҷҳизоти каммасрафи барқӣ ва ҷалби боз ҳам бештари сармояи мустақим бояд эътибори аввалиндараҷа дода шавад.

Аз ҷумла дар се соли минбаъда барои бо шуғл таъмин намудани аҳоли бояд ҷиҳати таъсис додани 30 паркҳои технологӣ ва минтақаи саноатӣ дар шаҳру ноҳияҳои дурдасти мамлакат ҷораҳои зарурӣ андешида шаванд.

Ҷамчунин, ба Вазорати саноат ва технологияҳои нав супориш дода мешавад, ки якҷо бо вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва дар ҳамкорӣ бо соҳибкорону сармоягузoron ҷиҳати бунёди корхонаҳои саноати коркард, аз ҷумла дар шаҳри Душанбе аз оғози соли 2023 марҳала ба марҳала сохта, ба истифода додани 4 корхонаи то истеҳсоли маҳсулоти ниҳӣ коркард кардани металлҳои қиматбаҳо тадбирҳои зарурӣ андешад.

Ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки ба масъалаи истихроҷу коркарди металлҳои ранга аз конҳои муайяншуда, аз ҷумла сурма, литий, волфрам, никел ва дигар металлҳо аҳаммияти хосса дода, барномаи азхудкунӣ ва дар дохили мамлакат то маҳсулоти ниҳӣ коркард намудани онҳоро таҳия ва амалӣ созад.

Дар баробари ин, Вазорати саноат ва технологияҳои нав бояд дар ҳамкорӣ бо вазорату идораҳои дахлдор ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо мақсади истифодаи пурраи имкониятҳои кишвар дар самти рушди саноати сабук стратегияи миллии рушди истеҳсолу коркарди пахта ва саноати насочиро таҳия ва барои тасдиқ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намояд.

Дар ин самт, Вазорати саноат ва технологияҳои нав вазифадор аст, ки якҷо бо Вазорати кишоварзӣ, вазорату идораҳои дахлдор ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо бо ҷалби сармоя

ва татбиқи лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ ҷиҳати дар се соли минбаъда бунёд кардану ба кор андохтани маҷмааҳои коркарди ниҳонии нахи пахта дар 5 шаҳру ноҳия, аз ҷумла шаҳрҳои Душанбе ва Кӯлоб ҷораҳои саривақтӣ андешад.

Ба вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, рушди иқтисод ва савдо, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ супориш дода мешавад, ки фаъолияти пурсамари корхонаҳои саноатии давлатӣ ва хусусиро, ки аз кор бозмондаанд ё нопурра фаъолият мекунанд, таъмин созанд.

Вазорату идораҳои зикршуда дар ҳамкорӣ бо соҳибкоруни сармоягузoron дар соли 2023 корхонаҳои рағбанбарории шаҳрҳои Душанбе, Бохтар ва Конибодомро тавассути мучаҳҳазгардонӣ бо технологияҳои муосир бо иқтидори истеҳсолии солҳои қаблӣ онҳо барқарор намоянд.

Ҳоло талаботи бозори истеъмолии мамлакат аз ҳисоби рағгани истеҳсоли ватанӣ ҳамагӣ 22 фоиз таъмин гардида истодааст.

Дар сурати ба фаъолият оғоз кардани корхонаҳои зикргардида талаботи аҳолии мамлакат бо рағгани истеҳсоли худӣ беш аз 70 фоиз таъмин мегардад.

Гарчанде саноати дорусозӣ солҳои охир тадричан рушд ёфта, ҳоло дар кишвар истеҳсоли 540 намуди доруворӣ ба роҳ монда шудааст ва ҳаҷми маҳсулоти соҳа соли 2022 нисбат ба соли 2021-ум се баробар афзоиш ёфтааст, вале имкониятҳои истифоданашуда дар ин самт ҳанӯз хеле зиёданд.

Дар зарфи ду соли охир ба кишвар ба маблағи қариб 84 миллион доллар доруворӣ ворид шудааст.

Бо мақсади рушди минбаъдаи саноати дорусозӣ ба вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли зарур аст, ки якҷо бо дигар сохтору мақомот ва бо ҷалби сармояи мустақим таъсис додан ва ба кор андохтани корхонаҳои муосири истеҳсоли доруворӣ, коркарди васеи гиёҳҳои шифобахш ва аз лиҳози экологӣ тозаии ватанӣ ва боз ҳам зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дорувориро таъмин намоянд.

Ҳотирнишон менамоям, ки дастрасӣ ба манзил яке аз самтҳои муҳимми ҳаёти иҷтимоӣ буда, аз ҷониби Ҳукумати мамлакат то имрӯз дар ин самт корҳои зиёд ба анҷом расонида шудаанд.

Аз соли 2000-ум то соли 2022-юм ҳаҷми солонاي ба истифода супоридани манзил аз 245 ҳазор метри мураббаъ ба зиёда аз 1,5 миллион метри мураббаъ расидааст.

Бо мақсади беҳтар кардани шароити зиндагии мардуми кишвар танҳо дар 10 соли охир 7,2 ҳазор гектар заминҳои наздиҳавлигӣ барои бунёди беш аз 14 миллион метри мураббаъ манзили истиқоматӣ ба аҳолии мамлакат ҷудо гардидааст.

Дар зарфи солҳои соҳибистиклолӣ ба 1 миллиону 450 ҳазор оила замини наздиҳавлигӣ барои бунёди манзил ҷудо карда дода шудааст.

Бо ин мақсад 139 ҳазор гектар замин ҷудо гардида, беш аз 9 миллион нафар шаҳрвандони мо имконият пайдо карданд, ки шароити истиқомати худро беҳтар намоянд.

Хотирнишон месозам, ки дар 70 соли то замони истиқлол ба аҳоли ҳамагӣ 77 ҳазор гектар замин дода шуда буд.

Ҳоло, ки корҳои ободониву созандагӣ, сохтмони биноҳои таъиноти гуногун, аз ҷумла биноҳои истиқомати баландошӯна ва иншооти иҷтимоӣ торафт вусъат гирифта истодаанд, талабот ба масолеҳи сохтмон, аз ҷумла сангҳои ороишӣ зиёд гардида, як қисми онҳо то ҳанӯз аз хориҷи кишвар ворид карда мешавад.

Дар солҳои 2021-2022 ба кишвар ба маблағи қариб 10 миллион доллари амрикоӣ сангҳои ороишӣ ворид гардида, танҳо хароҷоти интиқоли онҳо беш аз 2 миллион долларро ташкил додааст.

Дар Тоҷикистон захираи сангҳои бинокорӣ, аз ҷумла мраммури хуб фаровон аст, ки дар дохил ва хориҷи кишвар ба онҳо талабот зиёд мебошад.

Бо дарназардошти имкониятҳои зикршуда, пурра ба роҳ мондани истихроҷ ва коркарди онҳо, аз ҷумла сангҳои ороишӣ метавонад яке аз манбаъҳои афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, таъсиси ҷойҳои кории нав, зиёд намудани содироти маҳсулот ва дар маҷмӯъ, таъминкунандаи рушди иқтисоди кишвар гардад.

Аз ин лиҳоз, Вазорати саноат ва технологияҳои нав ва Агентии содирот вазифадор карда мешаванд, ки якҷо бо Саридораи геология ва корхонаҳои соҳа дар ояндаи наздик истихроҷ намудан ва то маҳсулоти ниҳии сохтмон коркард кардани сангҳои ороишӣ ва содироти онҳоро ба хориҷи кишвар ба роҳ монанд.

Инчунин, бо мақсади афзоиш додани истеҳсол ва содироти маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияи Ёвон бо истифода аз ашёи хоми маҳаллӣ, аз ҷумла гачсанг корхонаи бузурги истеҳсоли масолеҳи сохтмон сохта, соли 2023 ба кор андохта шавад.

Бо дарназардошти афзоиш ёфтани аҳоли, инчунин, зиёд шудани талабот ба бунёди корхонаҳои истеҳсолӣ ва манзилҳои истиқоматӣ бори дигар таъкид менамоем, ки роҳбарону мутахассисони Кумитаи меъморӣ ва сохтмон, вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо ва мақомоти марбута ҳангоми бунёди иншооти биноҳо ба риояи ҳатмии қоидаву меъёрҳои шахрсозӣ ва сохтмон эътибори аввалиндараҷа зоҳир намоянд.

Дар ин самт, зарур аст, ки истифодаи васеи унсурҳои меъморӣ милливу замонавӣ, технологияҳои муосир ва масолеҳи сифатноки сохтмон таъмин карда шавад.

Тоҷикистон яке аз давлатҳои дорои захираҳои бузурги истеҳсоли неруи барқӣ аз лиҳози экологӣ тоза мебошад.

Чунонки борҳо таъкид кардаам, ҳоло 98 фоизи барқ дар неругоҳҳои барқӣ обӣ истеҳсол карда мешавад ва аз рӯйи ин нишондиҳанда, яъне фоизи истеҳсоли «энергияи сабз» кишвари мо дар ҷаҳон ҷойи шашумро ишғол менамояд.

Аз рӯйи кам будани ҳаҷми партови газҳои гулхонаӣ низ Тоҷикистон дар яке аз ҷойҳои баландтарин қарор дорад.

Дар сурати истифодаи нерӯи барқи «тоза»-и дар кишвар истеҳсолшаванда дар воситаҳои нақлиёти барқӣ метавон талаботи мамлакатро аз маҳсулоти нафтӣ коҳиш дода, ба ин васила ба ҳифзи муҳити зист ва беҳтар намудани вазъи экологии мамлакат мусоидат намуд.

Дар робита ба ин, ба вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав ва нақлиёт супориш дода мешавад, ки ҷиҳати дар дохили кишвар ба роҳ мондани истеҳсоли воситаҳои нақлиёти барқӣ тадбирҳои мушаххас андешанд.

Инчунин, ҷиҳати табиғу муаррифӣ кардани бартарии экологии маҳсулоти саноатии бо истифода аз «энергияи сабз» истеҳсолгардидаи кишвар зарур аст, ки корхонаҳои ватанӣ барои гирифтани сертификати «истеҳсоли сабз» аз мақомоти махсусгардонидашудаи байналмилалӣ чораҷӯӣ намоянд.

Бо мақсади расидан ба истиқлоли энергетикӣ ва истифодаи самараноки нерӯи барқ дар идомаи корҳои дар солҳои соҳибистиклолӣ баанҷомрасида ҳоло татбиқи боз 20 лоиҳа ба маблағи 17 миллиард сомонӣ идома дорад.

Аз ҷумла имсол таҷдиди неругоҳҳои барқи обии «Сарбанд» бо тавоноии 270 мегаватт ба маблағи 1 миллиарду 360 миллион сомонӣ пурра ба охир расида, таҷдиди неругоҳҳои барқи обии «Норак» ба маблағи 7 миллиард сомонӣ ва «Қайроққум» ба маблағи умумии 2 миллиард сомонӣ, инчунин, сохтмони неругоҳи барқи обии «Себзор» ба маблағи 612 миллион сомонӣ дар ноҳияи Роштқалъаи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ва неругоҳҳои бодиву офтобӣ дар ноҳияи Мурғоб ба маблағи умумии 170 миллион сомонӣ бомаром идома дорад.

Бояд гуфт, ки баъди 50 соли фаъолият агрегати якуми неругоҳи «Норак» пас аз таҷдид бо харчи беш аз 800 миллион сомонӣ бо тавоноии 375 мегаватт моҳи октябри соли 2022 мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуд.

Бо пурра ба анҷом расидани корҳои таҷдиду азнавсозӣ ва муҷаҳҳазгардонӣ бо таҷҳизоту технологияҳои муосир ба нерӯгоҳи «Норак» умри дубора бахшида шуда, иқтидори кории он иловатан 775 мегаватт зиёд мегардад.

Инчунин, корҳои сохтмон дар неругоҳи барқи обии «Роғун» бомаром пеш рафта истодаанд.

Бо ин мақсад дар соли 2022-юм 3,2 миллиард сомонӣ равона карда шуд.

Дар баробари ин, бояд гуфт, ки солҳои охир талафоти техникий барқ ба вазъи молиявии ширкату корхонаҳои соҳа таъсири манфӣ расонида истодааст.

Барои таъмиру таҷдиди шабакаҳои барқии кишвар дар давоми солҳои соҳибистиклолӣ беш аз 10,7 миллиард сомонӣ харочот шудааст.

Вале талафоти барқ то ба ҳол нигаронкунанда буда, дар даҳ моҳи соли ҷорӣ 20,4 фоизро ташкил додааст.

Аз ин лиҳоз, Вазорати энергетика ва захираҳои об ва Ҷамъияти саҳҳомии «Ширкати тақсимои барқ»-ро зарур аст, ки татбиқи босифату саривақтии лоиҳаҳои кам намудани талафоти неруи барқро ба маблағи 2,4 миллиард сомонӣ ва насби беш аз 800 ҳазор ҳисобкунаки барқиро дар шаҳру ноҳияҳои мамлакат дар муҳлатҳои муқарраршуда ва бо сифати баланд таъмин намоянд.

Вазорати энергетика ва захираҳои об, ҳамчунин, вазифадор карда мешавад, ки якҷо бо ширкату корхонаҳои соҳа барои таъсис додани низоми ягона ва мутамаркази биллингӣ, насби ҳисобкунакҳои зеҳнӣ ва ба ин васила то охири соли 2025 то сатҳи 9 фоиз паст намудани талафот ва ҷамъоварии пурраи маблағи барқи истифодашуда, инчунин, истифодаи самараноки захираҳои мавҷудаи соҳа ҷораҳои ғаврӣ андешад.

Дар баробари ин, таъкид менамоем, ки мардуми шарифи кишвар бояд маданияти истифодаи нерӯи барқ, яъне сарфакориро риоя кунанд ва тавассути истифодаи таҷҳизоти каммасраф ва паст кардани талафот самаранокии истифодаи онро таъмин намоянд.

Ҳамзамон бо ин, бо дарназардошти имконияту захираҳои «энергияи сабз» дар кишвар, вазоратҳои энергетика ва захираҳои об, саноат ва технологияҳои нав, рушди иқтисод ва савдо, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ ва Академияи миллии илмҳо бо таъсиси гурӯҳи кории байниидоравӣ масъалаи имконият ва дурнамои рушди энергетикаи водородӣ, яъне нерӯи гидрогениро ҳамаҷониба омӯхта, ба Ҳукумати мамлакат пешниҳоди мушаххас манзур намоянд.

Ҳозирини гиромӣ!

Бо мақсади беҳтар намудани вазъи роҳу шоҳроҳҳои мошингард ва ба кишвари транзитӣ табдил додани Тоҷикистон дар 5 соли охир дар соҳаи нақлиёт 13 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ ба маблағи 5 миллиарду 130 миллион сомонӣ амалӣ гардида, дар натиҷа 250 километр роҳҳои мошингард, 42 пул, 4 долон ва якчанд эстакада бунёд карда шуданд.

Ҳоло дар соҳа боз 17 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ ба маблағи умумии 11 миллиард сомонӣ амалӣ гардида истодааст.

Дар се соли оянда 6 лоиҳа ба маблағи 7,4 миллиард сомонӣ ба анҷом расида, 317 километр роҳи байналмилалӣ мошингард, 32 пул, 5 нақб бо дарозии 11,2 километр ва 7 долон ба истифода дода мешавад.

Корҳои дар соҳа анҷомдодашуда имконият фароҳам оварданд, ки мавқеи Тоҷикистон дар зарфи ҷор соли охир тибқи арзёбии Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ дар раддабандии ҷаҳонии сифати роҳҳо дар байни 138 давлати ба таҳқиқот фарогирифташуда зинаи 50-умро устувор нигоҳ дорад.

Ҷиҳати идомаи корҳои таҷдиду азнавсозии роҳҳо ва тақвияти имкониятҳои транзитии кишвар дар соли 2022 татбиқи 3 лоиҳаи сармоягузорӣ, аз ҷумла таҷдиди як қисми роҳи мошингарди Данғара –

Бохтар (29 километр) ва роҳи мошингарди Душанбе – Кулма дар қитъаи Қалъаихумб – Ванҷ – сарҳади ноҳияи Рӯшон (93 километр) оғоз гардид.

Ҳамзамон бо ин, татбиқи лоиҳаи сохтмони роҳи мошингарди Роғун – Обигарм – Нуробод (76 километр) бомаром идома дорад.

Соли 2022 корҳои лоиҳакашӣ оид ба таҷдиду бунёди роҳҳои мошингарди Хучанд – Конибодом ва Рӯшон – Хоруғ – деҳаи Варшез оғоз шуданд.

Илова бар ин, соли 2023 татбиқи 5 лоиҳаи дигар, аз ҷумла сохтмони роҳҳои мошингарди Гулистон – Кӯлоб (32,5 километр), Данғара – Гулистон (49,2 километр), Гулистон – Фархор (40 километр), Бохтар – Леваконт – Данғара (40 километр), 4 қитъаи роҳ дар вилояти Суғд (52 километр) ва сохтмони пулҳо дар болои дарёҳои Ғунд, Шорфдарё ва долонҳо дар минтақаи Барсем (4,6 километр) дар Вилояти Мухтори Кухистони Бадахшон оғоз мегардад.

Дар ин чода, ба роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои мамлакат зарур аст, ки бо истифода аз имконияту ташаббусҳои созандаи соҳибкорону шахсони саховатманд корҳоро дар самти бунёду азнавсозии роҳҳои дохиливу байни деҳаҳо, маҳалҳои аҳолинишин ва марказҳои шаҳру ноҳияҳо фаъол гардонанд.

Ҳамчунин, барои вусъатбахшии корҳои бунёдкориву созандагӣ, ободу зебогардонии ҳамаи гӯшаву канори мамлакат ва дар навбати аввал, таъмин намудани рушди ҳамаҷонибаи деҳоти кишвар ба ифтихори 35 – солагии истиқлоли давлатӣ гузаронидани озмунҳои шаҳру ноҳия, шаҳраку деҳот, деҳа, маҳалли аҳолинишин ва хонаи беҳтарин ба роҳ монда шавад.

Ҳамчунин, ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки барои тавсеаи имкониятҳои транзитии кишвар, баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасониҳои соҳаи авиатсияи граждани ва таъмин намудани рақобатнокии онҳо ҷиҳати ҷорӣ намудани низоми «Ҷазои кушод» ҷорачӯӣ намояд.

Рушди соҳаи алоқа, бахусус, таъмин намудани суръати баланди интернет ва дастрас будани нархи он барои рушди иқтисоди рақамӣ, зехни сунъӣ, таъмин намудани амнияти иттилоотӣ, ҷалби сармоя ва ташкили паркҳои технологиву инноватсионӣ зарур мебошад.

Ҳоло дар кишвар шумораи муштариёни интернет ба 4,5 миллион расидааст, ки ба 100 нафар аҳоли 45 муштарӣ рост меояд.

Вале таъкид менамоем, ки суръат ва арзиши интернет ҳанӯз қонёқунанда нест.

Аз ин лиҳоз, Ҳадамоти алоқа вазифадор аст, ки якҷо бо ширкатҳои дар соҳа фаъолияткунанда барои беҳтар намудани сифати хизматрасониҳо, паст кардани арзиши хизматрасониҳои алоқаи мобилӣ ва интернет ва дастрас гардонидани интернет ба баландсуръат дар тамоми минтақаҳои кишвар, аз ҷумла шаҳру ноҳияҳои дурдаст тадбирҳои заруриро роҳандозӣ намояд.

Ҳамчунин, ҷиҳати фароҳам овардани заминаи муосири ҳуқуқӣ барои ҳалли масъалаҳои зикршуда ва бо дарназардошти пешравию таҳаввулот

дар ин соҳа дар миқёси ҷаҳон бавучудода сохтору мақомоти марбути вазифадор карда мешаванд, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ»-ро дар таҳрири нав таҳия ва пешниҳод намоянд.

Ҳозирини гиромӣ!

Вазъи ҳассоси ҷаҳони имрӯза, баҳусус, ба танқисии шадиди озуқаворӣ дучор гардидани чоряки кишварҳои дунё моро водор месозад, ки ҷиҳати таъмин намудани ҳадафи стратегиамон – ҳифзи амнияти озуқаворӣ тадбирҳои иловагӣ андешем.

Солҳои охир, бо вучуди таъсири манфии омилҳои берунӣ, пайи ҳам омадани хушксолӣ ва маҳдудсозии содироти озуқаворӣ аз ҷониби кишварҳои ҷаҳон, маҳз бо заҳмати шабонарӯзии кишоварзони мамлакат амнияти озуқаворӣ ва фаровонии бозори дохилӣ бо маҳсулоти кишоварзӣ таъмин карда шуд.

Аз ҷумла соли 2022 истеҳсоли ғалладонагиҳо ба 1 миллиону 600 ҳазор тонна, картошка ба 1 миллион ва меваю сабзавот ба 3 миллиону 200 ҳазор тонна расонида шуд.

Дар натиҷа тайи панҷ соли охир суръати рушди солонаи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳисоби миёна дар сатҳи 7 фоиз нигоҳ дошта шуда, 1,4 баробар афзоиш ёфт.

Истеҳсоли гӯшти паранда дар ин давра 8 баробар зиёд шуда, ҳаҷми воридоти он 11 баробар кам гардид.

Дар панҷ соли охир ҳолати мелиоративии 50 ҳазор гектар замин беҳтар гардонид, 13 ҳазор гектар замин нав аз худ ва 23 ҳазор гектар замин аз гардиши кишоварзӣ берунмонда ба гардиш ворид карда шуд.

Дар доираи супоришҳои додашуда таҷрибаи кишоварзони мамлакат вобаста ба маданияти заминдорӣ, баҳусус, дар кишти такрорӣ ва гирифтани ҳосили иловагӣ беҳтар гардид, майдони кишти заминҳои такрорӣ дар панҷ соли охир аз 90 ҳазор гектар ба 213 ҳазор гектар расид.

Бо вучуди ин, имкониятҳо дар самти самаранок истифода бурдани обу замин, баланд бардоштани маданияти заминдорӣ ва ҳосилнокии зироатҳо то ҳол пурра истифода нашудаанд ва чунин вазъ аз роҳбарону масъулин андешидани тадбирҳои иловагиро талаб менамояд.

Тибқи маълумот 85 фоизи заминҳои қорами кишвар обёрӣ карда мешаванд ва беш аз 90 фоизи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти растанипарварӣ аз ин ҳисоб таъмин мегардад.

Дар баробари ин, истифодаи зиёда аз 40 фоизи заминҳои обёришаванда аз қори пойгоҳҳои обкашӣ вобаста мебошад.

Аз ин лиҳоз, роҳбарону мутахассисони Вазорати кишоварзӣ, Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезӣ, Агентии беҳдошти замин ва обёрӣ, Академияи илмҳои кишоварзӣ, вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳоро зарур аст, ки бо дарназардошти афзоиши аҳоли ҷиҳати зиёд кардани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба беҳтар намудани ҳолати мелиоративии заминҳо ва таҷдиду барқарорсозии иншооти обёрӣ эътибори аввалиндарача диҳанд.

Бо ин мақсад, зарур аст, ки лоиҳаи барномаи давлатии азхудкунии заминҳои нави обёришаванда ва барқарорсозии заминҳои аз гардиши кишоварзӣ берунмонда барои давраи миёнамуҳлат таҳия ва ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод карда шавад.

Саридораи геология ва Академияи илмҳои кишоварзӣ захираҳои мавҷудаи канданиҳои фойданокро ҳамачониба таҳлил карда, доир ба имкониятҳои азхудкунии онҳо барои истеҳсоли нуриҳои маъданӣ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳодҳои мушаххас манзур созанд.

Инчунин, Вазорати саноат ва технологияҳои нав якҷо бо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо ва соҳибкорон ҷиҳати таъсис додани корхонаҳои истеҳсоли нуриҳои минералӣ тадбирҳои зарурӣ андешад.

Вакилони мухтарам!

Солҳои охир таваччуҳи махсуси Ҳукумати кишвар ба соҳаи сайёҳӣ имкон дод, ки дар баробари афзун гардидани шумораи сайёҳон ширкатҳои сайёҳии ватанӣ низ зиёд гарданд.

Дар панҷ соли охир ба кишвари мо беш аз 3,9 миллион нафар, аз ҷумла соли 2022-юм 1 миллион нафар сайёҳон ворид гардидаанд.

Дар ин давра барои пешниҳоди хизматрасонӣ ба онҳо беш аз 600 ва танҳо соли 2022-юм 100 иншооти инфрасохтори сайёҳӣ сохта, мавриди истифода қарор дода шудааст.

Хотирнишон менамоям, ки Тоҷикистон аз 1-уми январи соли 2022 ҷиҳати ҷалби бештари сайёҳон ва сармоягузори хориҷӣ барои шаҳрвандони 52 кишвари хориҷӣ иқдоми яктарафаи воридшавии бидуни раводид қорӣ намуд ва зарур аст, ки ин раванд ба таври самаранок амалӣ карда шавад.

Инчунин, бо ин мақсад барои шаҳрвандони 126 давлати хориҷӣ пешниҳоди раводиди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби соддакардашуда қорӣ гардидааст.

Барои таъмин намудани рушди минбаъдаи соҳаи сайёҳӣ зарур аст, ки Кумитаи рушди сайёҳӣ корро ҷиҳати зиёд кардани номгӯи хизматрасониҳои сайёҳӣ, баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасониҳо дар соҳа, роҳандозии васеи сайёҳии табобатӣ, экологӣ ва кӯҳнавардӣ густариш бахшад.

Дар ин раванд, бояд ба масъалаҳои самаранок ва бо сифати баланд татбиқ намудани лоиҳаҳои сармоягузори соҳа, идома додани бунёди инфрасохтори сайёҳии ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯӣ, баланд бардоштани мавқеи байналмилалии кишвар, ташаккули бренди миллии фарогири имкониятҳои сайёҳӣ ва муаррифии он дар арсаи ҷаҳонӣ, инчунин, таъмини иқтисодии кадрӣ соҳа диққати ҷиддӣ дода шавад.

Бо шуғли пурмахсул таъмин намудани аҳоли яке аз ҳадафҳои стратегии давлат ба ҳисоб рафта, барои татбиқи он қабули барномаҳои соҳавию минтақавӣ зарур аст.

Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолиро зарур аст, ки барномаҳои миёнамуҳлати рушди шуғлро омода ва амалӣ намояд.

Бо мақсади соҳибкасб намудани шахрвандон, аз ҷумла ҷавонон Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки дар асоси таҳлили вазъи бозори меҳнати дохилӣ хориҷӣ лоиҳаи барномаи миёнамуҳлати тайёр кардани кадрҳои касбии зинаи ибтидоӣ ва миёнаро аз ҳисоби ҷавонон барои соҳаҳои иқтисоди миллӣ таҳия ва амалӣ намояд.

Вазоратҳои меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, маориф ва илм, рушди иқтисод ва савдо, ҳамчунин, вазифадор карда мешаванд, ки дар асоси таҳлили ҳамачониба ҷиҳати самаранок гардонидани фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ ва касбомӯзии калонсолон оид ба гузаронидани ислоҳот дар низоми идоракунии ин муассисаҳо ҳулосаҳои худро дар муҳлати ду моҳ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намоянд.

Дар ин ҷода таъсис додани ҷойҳои корӣ ва фарогирии пурраи аҳоли бо шуғл вазифаи аввалиндараҷаи тамоми шохаҳои ҳокимияти давлатӣ, ҳар як роҳбари сохтору мақомоти давлатӣ ва соҳибкорон ба шумор меравад.

Вобаста ба ин, супоришero, ки қаблан дода шуда буд, бори дигар таъкид менамоем.

Ҳукумати мамлакат то соли 2026 бо истифода аз тамоми имкониятҳо дар бобати ба касбу ҳунаромӯзӣ ҷалб кардани шахрвандони аз 18-сола боло, ки касбу ҳунар надоранд ва саросар соҳибкасб гардонидани аҳоли чораҷӯӣ намояд.

Дар ин самт зарур аст, ки ба беҳтар гардонидани сифати таҳсилоту касбомӯзӣ дар муассисаҳои таълимӣ ва ба омӯзиши ихтисосу ҳунарҳои барои бозори меҳнат зарурӣ фаро гирифтани аҳоли, хусусан, ҷавонон ва занону бонувон тадбирҳои фаврӣ андешида шаванд.

**Муҳтарам аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон!
Ҷамватанони азиз!**

Давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон ҳанӯз аз оғози соҳибистиклолӣ пешрафти бомароми соҳаҳои муҳимми ҳаёти ҷомеа – ҳифзи иҷтимоии аҳоли, илму маориф, тандурустӣ ва фарҳангро яке аз самтҳои асоситарин ва афзалиятноки сиёсати худ қарор дода, барои расидан ба ин ҳадафҳо ҳамаи тадбирҳои заруриро амалӣ карда истодааст.

Ҳоло бо мақсади дастгирии гурӯҳҳои осебпазири аҳоли ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки ҷиҳати аз 1-уми июли соли 2023 то соли 2025 ҳар сол зиёд кардани андозаи кумакпулии унвонии иҷтимоӣ барои оилаҳои камбизоат, яъне аз 512 сомонии амалкунанда то 836 сомонӣ ва иловатан барои ҳар як кӯдаки оилаҳои мазкур мутобиқан ба ин давра аз 34 сомонӣ то 152 сомонӣ ҷудо кардани маблағҳо чораҷӯӣ намояд.

Илова бар ин, бо мақсади беҳтар намудани вазъи иҷтимоии аҳоли пешниҳод менамоем:

– аз 1-уми март соли 2023 музди меҳнати амалкунандаи кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, хизматчиёни ҳарбӣ 25 фоиз ва дигар кормандони ин мақомот 20 фоиз зиёд карда шавад;

– аз 1-уми июли соли 2023 музди меҳнати кормандони муассисаҳои маориф, илм, тандурустӣ, соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ ва стипендияҳо 20 фоиз зиёд карда шаванд;

Ҷамчунин пешниҳод менамоем, ки аз 1-уми июли соли 2023:

– андозаи нафақаи заминавӣ 20 фоиз зиёд карда шавад;

– нафақаҳои суғуртавие, ки дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» таъин ва пардохт мегарданд, ба андозаи сатҳи таварруми ду соли охир, вале на кам аз 16 фоиз индексатсия, яъне зиёд карда шаванд;

Дигар нафақаҳои амалкунанда ба андозаи 20 фоиз аз меъёри нафақаи заминавӣ зиёд карда шаванд.

Мо мактабро ба ҳайси боргоҳи илму дониш, саводу маърифат ва омӯзгорро чун шахси мафкурасозу тарбиятгари насли наврас эътироф карда, ба онҳо арҷу эҳтиром гузоштанро аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарин медонем.

Зеро агар мактаб ва омӯзгор набошад, сатҳи маърифатнокии мардум паст мегардад, миллат бесавод менамояд, ҷомеа ба ҷаҳолат гирифта мешавад ва дар натиҷа оромиву сулҳу субот, амниятро осоиш ва муҳимтар аз ҳама, рушди давлат саҳт халалдор мегардад.

Вобаста ба ин, бори дигар таъкид менамоем, ки бунёди миллати мутамаддин аз маориф оғоз меёбад.

Бинобар ин, ғамхорӣ кардан ба илму маориф, яъне ҳалли масъалаҳои дар ин самт ҷойдошта – сармоягузори ба хотири рушди неруи инсонӣ мебошад.

Маҳз ба ҳамин хотир, мо дар сиёсати иҷтимоии давлату Ҳукумат рушди бонизомии соҳаи маориф, мақому манзалати омӯзгор ва фароҳам овардани шароити мусоиду беҳтарро барои наврасону ҷавонон яке аз самтҳои афзалиятнок дониста, барои рушди ин соҳаи муҳими низомии иҷтимоӣ ҳамаи чораҳои заруриро роҳандозӣ карда истодаем.

Мақсад аз амалӣ сохтани тамоми иқдомот дар самти рушди илму маориф баланд бардоштани сатҳи саводнокиву маърифатнокии миллат, мунтазам беҳтар гардонидани сатҳу сифати таълим ва тарбияи кадрҳои ба талаботи замона ҷавобгӯй мебошад.

Фаромӯш набояд кард, ки пешрафти давлат ва ояндаи ободи Ватан аз сатҳи донишу маърифатнокии мардум вобастагии мустақим дорад.

Зеро бесаводӣ, ҷаҳолат ва хурофот ба инсон танҳо бадбахтӣ меоварад ва боиси ақибмони ҷомеа ва касодии давлат мегардад.

Зимнан, бояд гуфт, ки дар сӣ соли охир шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва хонандагони онҳо беш аз ду баробар, таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ 1,6 баробар ва донишҷӯёни ин зинаҳои таҳсилот сеюним баробар, мактабҳои олии чор баробар ва донишҷӯён зиёда аз се баробар афзудааст.

Соли 2022 аз ҳисоби бучети давлатӣ ба соҳаи маориф 6 миллиарду 304 миллион сомонӣ ҷудо гардидааст, ки нисбат ба соли 2021-ум 707 миллион

сомонӣ ё худ 12,6 фоиз зиёд буда, қариб 19 фоизи ҳаҷми умумии хароҷоти бучетро ташкил медиҳад.

Бо истифода аз имкониятҳои, ки давлат ва Ҳукумати мамлакат фароҳам оварда истодааст, муассисаҳои илмиву таҳқиқотӣ ва таҳсилоти олии бояд бо роҳи анҷом додани кашфиёту ихтироот, ҷорӣ намудани усулҳои инноватсионии пешбурди таҳқиқоти илмӣ ва техникаву технологияҳои муосир дар рушди минбаъдаи иқтисоди миллиамон саҳми ҷаҳонӣ гузоранд.

Вазъи имрӯзаи илми кишвар тақозо менамояд, ки ҷиҳати ба раванҷҳои ҷаҳони имрӯза мутобиқ намудан ва тибқи талаботи замони муосир ба роҳ мондани фаъолияти муассисаҳои илмӣ ва таҳсилоти олии тадбирҳои муассир андешида шаванд.

Дар ин самт, вазоратҳои маориф ва илм, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолиро зарур аст, ки дар ҳамкорӣ бо дигар вазорату идораҳо тавассути роҳандозии барномаҳои таълими касбу ҳунароҳои муосир ва васеъ ҷорӣ намудани омӯзиши амалии донишҷӯён бо роҳи пайванди илм ва истехсолот ҷиҳати баланд бардоштани сатҳу сифати омодагии мутахассисони соҳаҳои саноат ва технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, инчунин, иқтисоди рақамӣ тадбирҳои судмандро амалӣ созанд.

Ҳамзамон бо ин, вобаста ба таъсиси донишгоҳҳои муштарак бо давлатҳои пешрафтаи дунё оид ба омӯзиши илмҳои муҳандисиву технологӣ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳодҳои мушаххас манзур намоянд.

Ҳозирини арҷманд!

Дар солҳои соҳибистиклолӣ шумораи аҳолии мамлакат аз 5 миллион нафар дар соли 1991 то ба 10 миллион нафар дар моҳи июли соли 2022 афзоиш ёфтааст, яъне ду баробар зиёд гардидааст.

Барои боз ҳам беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасонии тиббӣ ва дастрасии аҳоли ба он бунёди муассисаҳои нав, азнавсозии муассисаҳои мавҷуда ва бо таҷҳизоти муосир мучахҳаз гардонидани онҳо зарур мебошад.

Бо ин мақсад, танҳо дар ду соли охир аз ҷониби Ҳукумати мамлакат ба муассисаҳои тандурустии кишвар ба маблағи зиёда аз 1 миллиард сомонӣ беш аз 200 номгӯй таҷҳизоту дастгоҳҳои муосир дастрас карда шудаанд.

Бо вуҷуди он ки дар самти пешгирӣ кардан ва таъминоти беморон дастоварду пешравиҳои муайян ба назар мерасанд, вале ҳанӯз масъалаҳои тарбияи кадрҳо, хусусан, дар коллеҷҳои тиббии ҷиҳати давлатӣ ва ҷиҳати хусусӣ, аз рӯйи ҳамаи ихтисосҳо бо кадрҳои баландихтисос таъмин намудани муассисаҳои тандурустӣ ва сатҳи хизматрасонӣ ба аҳоли беҳбудӣ металабанд.

Вобаста ба ин, бори дигар хотиррасон менамоям, ки рушди саноати дорусозӣ аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарин мебошад.

Таъини солҳои соҳибистиклолӣ Ҳукумати мамлакат бо мақсади дастгирии занону бонувон ва баланд бардоштани мавқеи онҳо дар ҷомеа бисёр тадбирҳои судмандро амалӣ намуд.

Ҳоло аз шумораи умумии хизматчиёни давлатӣ 25 фоиз, аз ҷумла кадрҳои роҳбарикунанда қариб 20 фоизро бонувону занон ташкил медиҳанд.

Инчунин, бонувону занон дар соҳаи маориф 73 фоиз, тандурустӣ 71, фарҳанг 47, бонқдорӣ 39, алоқа 25, аз ҷумла дар соҳаи хизматрасониҳои иттилоотӣ қариб 40 фоиз мебошанд.

Таъсиси грантҳои президентӣ ба густариши фаъолияти соҳибқориҳои занону бонувон мусоидат намуд ва онҳо дар баробари беҳтар сохтани шароити оилавии худ ҳоло ба рушди иқтисоди кишвар низ таъсири назаррас расонида истодаанд.

Соли 2022 ба зиёда аз 600 ҳазор занону бонувон аз ҷониби муассисаҳои бонқӣ ба маблағи беш аз 3 миллиарду 400 миллион сомонӣ қарз дода шудааст, ки нисбат ба соли 2018-ум 2,4 баробар зиёд мебошад.

Умуман, дар панҷ соли охир маблағи қарзи ба занону бонувон пешниҳодшуда 12,1 миллиард сомониро ташкил кардааст.

Рақамҳои зикршуда гувоҳи равшани фаъол будани занону бонувон дар иқтисодиёти кишвар мебошанд.

Дар 21 соли охир беш аз 504 ҳазор духтарону бонувон муассисаҳои ҳамаи зинаҳои таҳсилоти касбиро хатм карда, соҳибқасб шудаанд.

Аз ин ҳисоб 239 ҳазор нафари онҳо соҳиби маълумоти олии гардида, ҳоло боз 100 ҳазор нафар духтарон дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ таҳсил карда истодаанд.

Мо тасмим дорем, ки ҷалби бонувонро ба корҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ минбаъд низ густариш бахшем, зеро онҳо дар ҷомеаи мо қувваи бузург мебошанд ва мо ба неруви ташаббусҳои онҳо ҳамеша эътимод дорем.

Мо, ҳамчунин, ба нақши зан – модар, ки мавҷуди муқаддас мебошад, ҳамеша арҷ мегузорем, чунки ӯ насли инсонро ба вучуд меоварад, тарбия мекунад ва ба камол мерасонад.

Ҷавонони Тоҷикистони соҳибистиклол неруи созандаи Ватан буда, нақши онҳо дар тараққиёти ҳамаи соҳаҳои ҳаёти давлат ва ҷомеа бисёр арзишманд ва назаррас мебошад.

Мо бо ҷавонони кишвари худ ифтихор дорем, зеро онҳо дар рушди давлат ва ободии Ватан фаъолона саҳм мегузоранд, марзу буми сарзамини аҷдодиро ҳимоя мекунанд, ватандӯсту ватанпараст, бонангу номусанд ва ба халқу давлати Тоҷикистон содиқ мебошанд.

Маҳз ҷавононанд, ки дар оммавигардонии варзиш нақши асосӣ дошта, ба шарафи пирӯзиҳои онҳо парчами Тоҷикистони маҳбуи мо дар гӯшаҳои гуногуни дунё парафшонӣ мекунад.

Бо дастгириву ғамхорӣ фаро гирифтани ҷавонон, ҳаллу фасли мушкилоти ҳаёти онҳо ва истифодаи дурусту оқилона аз ин захираи стратегии миллӣ ба хоҳири ободиву пешрафти Ватан ва таъмини амнияти суботи ҷомеа аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарине мебошанд, ки таҳти таваҷҷуҳи хоссаи Ҳукумати мамлакат қарор доранд, зеро Тоҷикистон худ кишвари ҷавонон аст.

Мо имсол «Барномаи миллии рушди иҷтимоии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026» ва «Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2023-2027»-ро қабул намудем.

Дар ин замина, зарур аст, ки аз ҷониби Кумитаи ҷавонон ва варзиш якҷо бо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо ҷиҳати қабули барномаҳои маҳаллии кор бо ҷавонон тадбирҳои амалӣ андешида шаванд.

Ҳозирини гиромӣ!

Рушди устувор ва босуръати мамлакат, махсусан, амалӣ намудани стратегияҳо, барномаҳои дарозмуддат ва миёнамуҳлати кишвар тақозо менамояд, ки заминаҳои ҳуқуқии онҳо сари вақт ва босифат таъмин карда шаванд.

Ин вазифа аз мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда, пеш аз ҳама, аз парламенти кишвар талаб менамояд, ки фаъолияти худро ҳамаҷониба тақвият бахшад.

Вазифаҳои дар назди мо қарордошта тақозо менамоянд, ки фаъолияти Маҷлиси Олӣ ҷиҳати қабули қонунҳои саривақтии муқаммал ва босифат боз ҳам тақвият бахшида шавад.

Ин масъала дар навбати худ ҳамкориҳои доимии парламентаро бо дигар мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда, аз ҷумла бо субъектҳои дорои ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ва татбиқи ҳуқуқ талаб менамояд.

Бо дарназардошти рушди минбаъдаи муносибатҳои ҷамъиятӣ, таҳкими кафолатҳои судии субъектҳои ин муносибатҳо зарур аст, ки фаъолияти мақомоти судӣ пайваستا таҳкиму тақвим дода шавад.

Бинобар ин, Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодиро зарур аст, ки оид ба баргараф намудани камбудиву норасоҳои ҷойдошта, интиҳобу ҷобачогузориҳои дурусти кадрҳо, баланд бардоштани сатҳи таҳассусӣ ва омодагии касбии судяҳо тадбирҳои муассир андешанд.

Имрӯзҳо гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ барои даъват ва ҷалб намудани шаҳрвандон ба сафҳои худ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ роҳу усулҳои навро истифода карда, ҷавонони камтаҷрибаву ноогоҳро бо ғояҳои тундгарой гумроҳ месозанд.

Аз ин лиҳоз, мақомоти дахлдорро зарур аст, ки ҳамохангсозии фаъолиятро дар самти ошкор ва пешгирӣ намудани хавфу хатарҳои террористиву экстремистӣ боз ҳам вусъат бахшида, бо роҳи тақвияти корҳои фаҳмондадиҳӣ пеши роҳи гароидани ҷавонро ба равияҳои ифротгаро гирифта, онҳоро дар рӯҳияи садоқат ба халқу Ватан ва эҳтиром ба арзишҳои умумиинсонӣ тарбия намоянд.

Дар робита ба ин, ҷиҳати пешгирӣ намудани ҷиноятҳои хусусияти экстремистиву террористидошта ва ҷиноятҳои, ки бо истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ содир карда мешаванд, зарур аст, ки Маркази ягонаи иттилоотӣ таъсис дода шавад.

Аз ин рӯ, ба Прокуратураи генералӣ, Кумитаи давлатии амнияти миллии ва Вазорати корҳои дохилӣ супориш дода мешавад, ки якҷо бо

дигар вазорату идораҳо масъалаи таъсиси маркази зикршударо омӯхта, пешниҳодҳои худро ба Ҳукумати мамлакат манзур намоянд.

Хизмат дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ барои ҷавонон мактаби ҷавонмардӣ махсуб ёфта, дар рӯҳияи ватандӯстиву ватанпарварӣ, худшиносиву худогоҳӣ тарбия намудани хизматчиёни ҳарбӣ ва барои онҳо муҳайё намудани шароити хуби хизмат, инчунин, риояи талаботи ойинномаҳои ҳарбӣ муҳимтарин самти сиёсати мудофиавии кишвар махсуб меёбад.

Вазъи мураккаби ҷаҳони муосир моро водор менамояд, ки ҷиҳати суръат бахшидан ба навсозӣ ва мучаҳҳазгардонии Қувваҳои Мусаллаҳ, баланд бардоштани омодабошии ҳарбӣ ва тақвияти иқтидори мудофиавии кишвар тадбирҳои зарурии иловагиро амалӣ намоем.

Бинобар ин, Ҳукумати мамлакат, Вазорати мудофиа ва дигар сохторҳои низомӣ вазифадор карда мешаванд, ки ҷиҳати баланд бардоштани иқтидори мудофиавии кишвар Консепсияи мудофиаи миллиро таҳия ва пешниҳод намоянд.

Вакилони муҳтарам!

Ҳозирини гиромӣ!

Имрӯзҳо равандҳои геополитикӣ ҳамоно мураккабу печида боқӣ монда, боиси афзоиши муҳолифату низоъҳо, шиддат гирифтани рақобат ва талоши кишварҳо барои тавсеаи нуфуз дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон гардидаанд.

Ин ҳолат боиси ба миён омадани таҳдиду хатарҳои бесобиқаи амниятӣ гардида, дар маҷмӯъ, ба сохтори бунёдии муносибатҳои байналмилалӣ таъсири ҷиддӣ мерасонад.

Дар чунин шароит Тоҷикистон ба хотири таъмин намудани манфиатҳои миллӣ ва ҳифзи арзишҳои анъанавии худ сиёсати хориҷии мутавозин ва санҷидаро идома медиҳад.

Дар ин замина, давлати мо аз ҷиҳати дорад, ки дар асоси сиёсати «дарҳои кушода»-и хориҷии худ робитаҳои дӯстӣ ва ҳамкории мутақобилан судманду созандаи дучониба ва бисёрҷонибаро бо ҳамаи кишварҳои ҷаҳон тавсеа бахшида, рушд диҳад.

Соли 2022 Тоҷикистон сисолагии барқарор намудани робитаҳои дипломатиашро бо аксари давлатҳои ҷаҳон таҷлил намуд.

Идомаи робитаҳои фаъол ва рушду таҳкими маҷмӯи муносибатҳо бо шарикони стратегӣ, анъанавӣ ва бозътимод самти муҳимми сиёсати хориҷии моро ташкил медиҳад.

Дар баробари ин, мо саъю талошро ҷиҳати таъмин намудани рушди устувор ва тақвияти рӯҳияи хусни ҳамҷаворӣ, эътимод ва дӯстии пойдор дар минтақаи Осиёи Марказӣ идома медиҳем.

Тоҷикистон ҳамкориҳои худро бо шарикони байналмилалӣ, аз ҷумла Созмони Милали Муттаҳид, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи амниятӣ дастҷамъӣ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони ҳамкории иқтисодӣ, Созмони

ҳамкорию исломӣ ва дигар сохторҳои бисёрҷониба ҳамчун узви фаъол идома хоҳад дод.

Дар ин раванд, ҳамкорию мо бо сохторҳои байналмилалӣ молиявӣ ва дигар шарикони рушд дар сатҳи баланд қарор дошта, минбаъд низ густариш дода мешавад.

Тоҷикистон дар оянда низ дар ҳалли масъалаҳои мубрами ҷомеаи байналмилалӣ, аз қабили мубориза бо терроризм, ифротгароӣ, ҷинояткорию муташаккили фаромиллӣ, қочоқи силоҳ ва маводди муҳаддир, ҷиноятҳои киберӣ, ҳамчунин, мутобиқшавӣ ба пайомадҳои тағйирёбии иқлим ва рафъи оқибатҳои он саҳми босазо хоҳад дошт.

Мо ҷонибдори ҳалли масъалаҳои байналмилалӣ ва низоъҳои минтақавӣ бо роҳи муколама ҳастем ва аз тақвияти нақши калидии Созмони Милали Муттаҳид дар ин раванд пуштибонӣ мекунем.

Боиси қаноатмандист, ки Тоҷикистон дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун кишвари ташаббускор дар ҳалли масъалаҳои марбут ба обу иқлим эътироф шудааст.

14-уми декабри соли ҷорӣ Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид дар бораи «Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо» эълон кардани соли 2025 ва 21-уми март ҳамчун «Рӯзи ҷаҳонии пирияхҳо», ки аз ҷониби Тоҷикистон пешниҳод шуда буд, яқдилона қарор қабул кард.

Мувофиқи ин қатънома дар ҷаҳорҷӯби Созмони Милали Муттаҳид Фонди мақсадноки байналмилалӣ оид ба масъалаҳои ҳифзи пирияхҳо таъсис ёфта, вобаста ба ин мавзӯ соли 2025 дар шаҳри Душанбе конференсия сатҳи баланди Созмони Милали Муттаҳид баргузор мегардад.

Мояи ифтихор ва сарфарозии ҷамаи мост, ки панҷумин ибтикори ҷаҳонии кишвари мо оид ба масъалаҳои об ва иқлим дар миқёси сайёра амалӣ хоҳад шуд.

Воқеан, қабули ин қатънома дар миқёси ҷаҳон иқдоми муҳим ва таърихӣ буда, тавассути он ҷомеаи ҷаҳонӣ имкон пайдо мекунад, ки барои ҳифзи бузургтарин манбаъҳои оби ошомиданӣ тадбирҳои муштараки зарурӣ андешад.

Бо истифода аз фурсат, ба тамоми кишварҳо, сохторҳои Созмони Милали Муттаҳид ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ минтақавӣ барои дастгирӣ аз ин ташаббуси Тоҷикистон миннатдорӣ изҳор менамоем.

Бори дигар мардуми шарифи Тоҷикистонро ба муносибати қабули ин қарори муҳиму таърихӣ Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид самимона табрик мегӯям.

Ҳамватанони азиз!

Муҳтарам аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон!

Пешрафту дастовардҳои иқтисодиву иҷтимоии кишвар дар солҳои охир ва мушкилоту масъалаҳои ҳалталаби ҳаёти ҷомеа ва давлат ин ҷо баён шуданд ва вазифаҳо барои бартараф намудани онҳо низ муайян гардиданд.

Таъкид менамоям, ки танҳо саъю талоши содиқонаву софдилона, ҳисси баланди масъулият дар назди халқу Ватан ва иқдому ташаббусҳои созанда моро ба ҳадафҳои олиамон наздик мерасонанд.

Бовар дорам, ки мардуми шарифу сарбаланд, ватандӯсту ватанпарвар ва қавиירוдаву захматдӯсти мо аз уҳдаи иҷрои ҳама гуна амалҳои нек ва бартараф намудани тамоми мушкилот мебароянд, Тоҷикистони азизамонро боз ҳам ободу зебо ва пешрафта мегардонанд ва барои зиндагии аз имрӯза беҳтар шароит фароҳам меоваранд.

Ҳар яки мо – роҳбарони сохтору мақомоти давлатӣ ва кулли хизматчиёни давлатӣ дар ин чода масъулият дорем ва вазифадорем, ки ба халқи азизи Тоҷикистон софдилонаву содиқона хизмат кунем.

Яъне мо бояд боз ҳам бештар захмат кашем ва барномаҳои созандаву нақшаҳои бунёдкоронаи барои рушди давлат ва ободии Ватан тарҳрезикардаи худро сари вақт ва бо сифати баланд ба анҷом расонем.

Мо бояд ватандӯсту ватанпараст бошем ва ҳаргиз фаромӯш насозем, ки эҳсоси гарми ватандӯстӣ ва ҳисси баланди миллӣ омили асоситарин ва роҳи муҳимтарини рушди давлат ва ҷомеа мебошад.

Яъне ҳар яки мо бояд минбаъд низ мафҳумҳои «ватандӯстӣ» ва «рушд»-ро шиори қору фаъолияти ҳаррӯзаи худ қарор диҳем.

Илова бар ин, ҳифзи истиқлолу озодии Тоҷикистони маҳбубамон ва дастовардҳои он – сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва ваҳдати миллӣ бояд қарзи инсонӣ, вазифаи шахрвандӣ ва рисолати имонии ҳар як фарди бонангу номус ва ватандӯсту ватанпарастии ҷомеа бошад.

Мо бояд тамоми донишу таҷриба, маҳорату малака ва саъю талоши худро минбаъд низ ба рушди давлати соҳибихтиёрамон ва Ватани аҷдодиамон равона кунем, кишвари маҳбубамонро пешрафта гардонем ва барои наслҳои оянда як мулки обод мерос гузорем.

Ба кулли мардуми шарифи Тоҷикистон, ба ҳар кадоми шумо – вакилони халқ ва ҳозирини гиромӣ саодати рӯзгор, муваффақият ва барори қор орзумандам!

Ҳамеша сарбаланду комёб бошед, ҳамватанони азиз!

МАҚОЛАҲОИ ИЛМӢ – НАУЧНЫЕ СТАТЬИ

Ашурзода Абдулхафиз Абду*

НАҚШИ ПАЁМҲОИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАШАККУЛИ
ФАЪОЛИЯТИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ

Калидвожаҳо: Суди конститусионӣ, Пешвои миллат, Конститутсия, Паём, ҳокимияти судӣ, ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ, назорати конститусионӣ, қонунгузорӣ, ҳуқуқи инсон.

Ключевые слова: Конституционный суд, Лидер Нации, Конституция, Послание, судебная власть, судебные реформы, конституционный контроль, законодательство, права человека.

Keywords: Constitutional Court, Leader of the Nation, Constitution, Message, judiciary, judicial and legal reforms, constitutional control, legislation, human rights.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даҳсолаи охири қарни сипаришуда, ки вазъияти бисёр мураккаби сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиро паси сар намуд, агар аз як тараф роҳи эъмори давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ, дунявӣ ва ягонаро ҳамчун унсурҳои марказии низоми давлатдорӣ худ амиқан дар сатҳи конститусионӣ муайян намуда бошад, аз тарафи дигар баҳри риоя ва таъмин намудани меъёрҳои конститусионӣ ниҳоди махсуси салоҳиятдор, яъне Суди конститусиониро таъсис дод, ки он дар марҳилаи бунёди давлати миллии нақши муҳимро иҷро менамояд.

Дурнамои фаъолияти давлат аз қабул ва амалисозии санадҳои меъёрии ҳуқуқие вобастагӣ дорад, ки онҳо бо меъёрҳои конститусионӣ мутобикат дошта, ҳадафҳои давлат ва ормонҳои халқро дар худ инъикос намудаанд. Маҳз бо дарназардошти муайянсозии мутобикат доштан ва ё надоштани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба меъёрҳои қонуни асосӣ, яъне Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурат ба таъсиси Суди конститусионӣ пайдо шуд, ки чунин ниҳод имрӯз дар зиёда аз 140 давлатҳои дунё арзи ҳастӣ менамояд¹. Суди конститусионӣ мақоми мустақили ҳокимияти судӣ оид ба назорати конститусионӣ буда, бо мақсади таъмини волоият ва амали бевоситаи меъёрҳои Конститутсия таъсис дода шуда, адолати судии конститусиониро дар кишвар амалӣ месозад. Албатта, фаъолияти Суди конститусионӣ тавассути Конститутсия², Қонуни конститусионии

* Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон; Тел.: (+992) 918782350

¹ Муфассал ниг.: Саломатин А.Ю. Идеальная модель органа конституционного правосудия (компаративистский анализ верховных и конституционных судов ведущих стран мира) // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2014. – № 2 (30). – С. 101–111.; Органы конституционного правосудия [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.concourt.am/ru/library/organs-of-constitutional-justice> (санаи муроҷиат: 14.04.2023).

² Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳои солҳои 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2003 ва 22-юми майи соли 2016 (моддаи 89). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 64 с.

Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон»¹ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад². Вале, бояд қайд намуд, ки дар муайян намудани дурнамои фаъолияти Суди конституционӣ ва амалӣ сохтани адолати судии конституционӣ нақш ва аҳамияти паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон назаррас маҳсуб меёбанд.

Маврид ба тазаккур аст, ки меъёрҳои Конституцсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақиман амал намуда, тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар заминаи онҳо таҳия ва қабул карда мешаванд. Яке аз меъёрҳои бунёдӣ, ки дар моддаи 55 Конституцсия инъикос ёфтааст, ин ироа гардидани Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон мебошад. Бояд ишора намуд, ки таҷрибаи ироа гардидани Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ пас аз таъсис додани парлумони касбӣ, дубора барқарор намудани шакли идоракунии президентӣ ва ба роҳбарӣ гирифтани низоми давлатдорӣ демокративу ҳуқуқбунёд рӯи қор омада, аз ибтидои қарни бистияк то имрӯз ҳамасола анҷом дода мешавад. Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои муҳим, ки марбут ба татбиқи сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар мебошанд, баррасӣ гардида, дастуру супоришҳои мушаххас ба мақомоти салоҳиятдори давлатӣ оид ба фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ба аҳолии кишвар, таъмини адолати иҷтимоӣ, эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ, риояи қонунгузорӣ, таъмин намудани адолати судӣ ва ғ., дода мешаванд. Чунин дастуру супоришҳо ва талаботи Паёми Президент бояд, ки аз ҷониби субъектони ваколатдор саривақт ва бо сифати баланд иҷро гарданд. Зеро, амалӣ гаштани онҳо боиси афзудан ва боло рафтани шароити иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва таъмини адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа мегарданд. Маҳз бо ҳамин назардошт, Суди конституционӣ аз нахустин солҳои татбиқи таҷрибаи ироаи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ онро ҳамчун ҳуҷҷати барномавӣ ба роҳбарӣ гирифта, дар заминаи он нақша-чорабиниҳои далхдорро қабул менамояд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз нахустсолҳои ироаи паёмҳои хуб ба мақоми намояндагии кишвар ҳокимияти судиро ҷузъи асосии ҳокимияти давлатӣ маънидод намуда, амалӣ гаштани ҳадафҳои

¹ Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2014, №7 қ.1, мод.379; соли 2015, №3, мод.197; №7-9, мод.697; соли 2017, №5, қ.1, мод.266; соли 2021 №12, қ.1, мод.678, мод.679)

² Ба дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон инҳоро дохил намуд: Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастрасӣ ба иттилоот оид ба фаъолияти судҳо» аз 25 июни соли 2021; Низомномаи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2018; Дастури Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2019 ва ғ.

давлатро аз ғаёолияти самаранок ва босифати ниҳоди мазкур вобаста медонанд. Аз ҷумла, зимни ироаи Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ таърихи 30 апрели соли 2001 таъкид доштанд, ки «адолати том ва таъмини ҳаққи манфиатҳои ҳамаи аъзои ҷомеа, муассисаҳою созмонҳо дар ниҳоят ҳалли худро дар ғаёолияти мақомоти судӣ меёбанд. Сохтмони ҷомеаи ҳуқуқбунёд ва пешрафти муносибатҳои бозорӣ маҳз ба ғаёолият ва кафолати судӣ эҳтиёҷ доранд»¹. Воқеан, дар ибтидои қарни бистуяк, ки Тоҷикистон дар роҳи эъмори давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд қарор дошт, бидуни риоя намудани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмин намудани тартиботи ҷамъиятӣ ва татбиқи адолати судӣ имконияти бунёд намудани ҷунин ҷомеа имконнопазир маҳсуб меёфт. Бо ин мақсад, Пешвои муаззами миллат барои баланд бардоштани мақоми ҳокимияти судӣ ва рушду такомули минбаъдаи он пайваста тадбирирандешӣ намуда, зимни ироаи паёмҳои худ дар солҳои 2006, 2009, 2010, 2014 ва 2018 қабул намудани барномаҳои ислоҳи судӣ-ҳуқуқиро ба мақсад мувофиқ шумориданд. Дар заминаи онҳо, аз ҷониби мақомоти салоҳиятдори давлатӣ, аз ҷумла Суди конститусионӣ чор барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ барои солҳои 2007-2010, 2011-2013, 2015-2017 ва 2019-2021 омода карда шуданд. Барномаҳои ишорашуда барои такмили сохтор ва таҳкими ғаёолияти судҳо ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиати давлат, ташкилотҳо, қонуниятгу адолат, назорати иҷрои саривақтии санадҳои судӣ, баланд бардоштани сифат ва самаранокии кори судҳо, беҳтар намудани вазъи иҷтимоии судяҳо ва кормандони дастгоҳи судҳо, инҷунин такмили қонунгузорӣ дар ин самт мусоидат карданд.

Пешвои муаззами миллат зимни ироаи Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2006 иброз намуданд, ки «барои боз ҳам пурра ва самаранок истифода бурдани имконияти назорати конститусионӣ салоҳият ва ваколатҳои Суди конститусионӣ такмил дода шавад»². Дар партави Паёми мазкур, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2007 тасдиқ карда шуд. Дар барномаи ишорашуда пешбинӣ гардида буд, ки «бо дарназардошти таҷриба ва амалияи ғаёолияти Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тағйироти сифатан куллие, ки тайи солҳои охир дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар рух доданд, зарур аст, ки салоҳияти Суди конститусионӣ бо додани хулоса оид ба лоиҳаи тағйиру иловаҳои ба Конститутсия воридшаванда, инҷунин лоиҳаи қонунҳо ва дигар масъалаҳои, ки ба раъйпурсии умумихалқӣ пешниҳод карда мешаванд, мукамал карда шавад»³. Маҳз бо мақсади ноил шудан ба ҳадафҳои

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 30-юми апрели соли 2001. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи мурочиат: 12.04.2023).

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 20-уми апрели соли 2006. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи мурочиат: 12.04.2023).

³ Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://soi.tj/wp-content/uploads/2018/10/2007-2010.pdf> (санаи мурочиат: 12.04.2023).

болозикр, пурра ва самаранок ба амал баровардани назорати конститусионӣ дар мамлакат, 20 март соли 2008 ба Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шуданд. Аз ҷумла, дар асоси тағйиру иловаҳои воридгардида салоҳияти Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон такмил дода шуда, доираи субъектони мурочиат ба он васеъ гардид.

Маврид ба тазаккур аст, ки Пешвои миллат зимни ироаи паёмҳои худ ба Маҷлиси Олӣ аз 15 апрели соли 2009 ва 24 апрели соли 2010 масъалаи таҳия ва қабул намудани барномаи нави ислоҳоти судӣ-ҳуқуқиро дар кишвар воғузоштанд. Дар заминаи он бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013 аз 3 январи соли 2011 тасдиқ карда шуд. Барномаи ҷавуззикр масъалаи дар таҳрири нав қабул шудани Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 3 ноябри соли 1995-ро пешбинӣ намуд. Зеро, аз қабул шудани ин қонуни конститусионӣ зиёда аз понздаҳ сол сипарӣ гардида, ба он 12 маротиба 112 тағйироту иловаҳо ворид гардиданд. Бо мақсади амалисозии Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ қонуни нави конститусионӣ «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014 қабул карда шуд, ки нисбат ба қонуни конститусионии қаблӣ 4 боб ва 23 модда зиёд мебошад¹.

Бояд қайд намуд, ки барномаҳои дигари ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ, ки дар заминаи паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2017 ва 2019-2021 қабул гардиданд, чиҳати боз ҳам мустаҳкам намудани мавқеи судҳо, аз ҷумла Суди конститусионӣ дар ҷомеа нақши боризро иҷро намуданд. Аз ин рӯ, бо дарназардошти гуфтаҳои боло метавон иброз намуд, ки паёмҳои Пешвои муаззами миллат ҳамчун ҳуҷҷати роҳнамо дар таҳкими фаъолияти Суди конститусионӣ, баланд бардоштани нақши он дар ҳифзи ҳамаҷонибаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳимояи манфиатҳои қонунии давлат, корхонаҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳо, ҳамзамон мукамал намудани қонунҳои милли нақши муҳим ва ҳалқунандаи ҳудро гузоштаанд.

АДАБИЁТ:

1. Ашурзода А. Аз таърихи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон // 25 сол дар ҳифзи Конституция ва қонунияти конститусионӣ. Ба 25-солагии таъсисёбии Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида мешавад. Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ. – Душанбе: Таъминот-2009, 2022. – С. 31-33.

¹ Ниг.: Ашурзода А. Аз таърихи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон // 25 сол дар ҳифзи Конституция ва қонунияти конститусионӣ. Ба 25-солагии таъсисёбии Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида мешавад. Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ. – Душанбе: Таъминот-2009, 2022. – С. 31-33.

2. Барномаи ислоҳоти судӣ-хуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://soi.tj/wp-content/uploads/2018/10/2007-2010.pdf> (санаи муроҷиат: 12.04.2023).

3. Дастури Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Таъиноти Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2019).

4. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳои солҳои 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2003 ва 22-юми майи соли 2016 (моддаи 89). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 64 с.

5. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2014, №7 қ.1, мод.379; соли 2015, №3, мод.197; №7-9, мод.697; соли 2017, №5, қ.1, мод.266; соли 2021 №12, қ.1, мод.678, мод.679)

6. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастрасӣ ба иттилоот оид ба фаъолияти судҳо» аз 25 июни соли 2021

8. Низомномаи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Фармони Раиси Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2018).

9. Органҳои конституционии правосудия [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.concourt.am/ru/library/organs-of-constitutional-justice> (санаи муроҷиат: 14.04.2023).

10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 20-уми апрели соли 2006. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи муроҷиат: 12.04.2023).

11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 30-юми апрели соли 2001. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи муроҷиат: 12.04.2023).

12. Саломатин А.Ю. Идеальная модель органа конституционного правосудия (компаративистский анализ верховных и конституционных судов ведущих стран мира) // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2014. – № 2 (30). – С. 101–111.

Ашурзода А.А.

Фишурда

НАҚШИ ПАЁМҲОИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАШАККУЛИ ФАЪОЛИЯТИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИ

Дар мақолаи мазкур нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккули фаъолияти Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф бар он назар аст, ки паёмҳои Пешвои муаззами миллат ҳамчун ҳуҷҷати роҳнамо дар таҳкими фаъолияти Суди конститутсионӣ, баланд бардоштани нақши он дар ҳифзи ҳамаҷонибаи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳимояи

манфиатҳои қонунии давлат, корхонаҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳо, ҳамзамон мукамал намудани қонунҳои миллӣ нақши муҳим ва ҳалқунандаи худро гузоштаанд. Бо ин назардошт, Суди конститусионӣ аз нахустин солҳои татбиқи таҷрибаи ироаи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Оли онро ҳамчун ҳуҷҷати барномавӣ ба роҳбарӣ гирифта, дар заминаи он нақша-чорабиниҳои далхдорро қабул менамояд.

Ашурзода А.А.

Аннотация

**РОЛЬ ПОСЛАНИЙ ЛИДЕРА НАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА**

В данной статье рассматривается роль посланий Президента Республики Таджикистан в формировании деятельности Конституционного суда Республики Таджикистан. Автор считает, что послания Лидера нации служат руководящими документами в усилении деятельности Конституционного суда, повышении его роли в комплексной защите прав и свобод человека и гражданина, защите законных интересов государства. Необходимо отметить, что в совершенствовании национального законодательства также сыграли важную и решающую роль предприятия, учреждения и другие организации. С первых лет донесения послания Президента Республики Таджикистан до Маҷлиси Оли Конституционный суд воспринял его как важный документ, на основе которого осуществляется реализация будущих планов и действий.

Ashurzoda A.A.

Annotation

**STATE REGULATION OF THE RIGHT OF CITIZENS TO TRAVEL IN
THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

This article discusses the role of the message of the President of the Republic of Tajikistan in shaping the activities of the Constitutional Court of the Republic of Tajikistan. The author believes that the messages of the Leader of the Nation serve as a guiding document in strengthening the activities of the Constitutional Court, increasing its role in the comprehensive protection of human and civil rights and freedoms, protecting the legitimate interests of the state, enterprises, institutions and other organizations, as well as in improving national legislation, played an important and decisive role. With this in mind, the Constitutional Court, from the first years of implementing the experience of delivering the message of the President of the Republic of Tajikistan to the Majlisi Oli, perceived it as a program document and adopted productive plans and actions on its basis.

Каримзода К.М.*
Сафарзода Н.Ф.**

НАҚШИ САНАДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ ДАР РАВАНДИ ҲУҚУҚЭҶОДКУНӢ

Калидвожаҳо: фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, конституционализм, санадҳои Суди конститусионӣ, қонунэҷодкунӣ, ҳокимияти судӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, назорати конститусионӣ.

Ключевые слова: правотворческая деятельность, конституционализм, акты Конституционного суда, законотворчество, судебная власть, Конституция Республики Таджикистан, конституционный надзор.

Key words: law-making activity, constitutionalism, acts of the Constitutional Court, lawmaking, judiciary, Constitution of the Republic of Tajikistan, constitutional supervision.

Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ инъикоси воқеии ҳаёти ҷомеа ва давлат аст, ки он аз раванди рушди ҳаррӯзаи муносибатҳои ҷамъиятӣ маншаъ гирифта, далолати ҳанӯз ҳам ба доираи танзими ҳуқуқӣ фаро гирифта на-шудани доираи бемаҳдуди масъалаҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодию иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғ. арзбӣ мегардад.

Сухан на танҳо дар бораи нав кардан, беҳтар кардан, тағйир додан ва аз байн бурдани меъёрҳои қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, балки дар бораи ташаккули институтҳои нава меравад, ки қабул ва рӯйи қор овардани онҳоро шароити моддӣ ҳаёти инсоният, агар ба замонӣ имрӯза нисбат диҳем, шароити нави иқтисодӣ, талаботи давлати ҳуқуқбунёд, ҷомеаи шахрвандӣ, мавқеъ ва манзалати инсон дар замонӣ муосир тақозо дорад.

Мафҳуми ҳуқуқэҷодкунӣ одатан дар адабиёт бо ду мазмун фаҳмида мешавад: ба вучуд овардани ҳуқуқ ва ба вучуд овардани қонуни алоҳидаи ҳуқуқӣ ё санади меъёрии ҳуқуқии нисбатан васеътар.

Ба андешаи олимони назариячиёни шуравӣ, ҳуқуқэҷодкунӣ тартиби фаъолияти ба расмиятдаровардашудаи даврагӣ оид ба ташаккул ва мустақкам кардани иродаи синфҳо (ҳалқ) дар санади ҳуқуқӣ оид ба тағйир ва бекор кардани ин санадҳо мебошад¹.

Мавқеи дигар дар маънидодкунии васеи ҳуқуқэҷодкунӣ ифода меёбад, ки он ба қомеъ шудан ба ҳадафҳои ҷомеа, фаъолияти ташкилии ба расмиятдаровардашудаи давлат оид ба ошқор кардани талабот ба танзими меъёрии ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ дар хусуси ба вучуд овардани

* муовини Раиси Суди конститусионӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои сиёсӣ; **Тел.:** (+992) 918670532

** номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, ёрдამчиӣ судьяи Суди конститусионӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон; **Тел.:** (+992) 939259828; **E-mail:** nekruz-0101@mail.ru

¹ Ниг.: Правотворчества в СССР / Под ред. Мицкевич А.В. – М., 1974. – 319 с.; Ковачев Д.А. Механизм правотворчества в социалистическом государстве. Вопросы теории. – М., 1977. – 112 с.

меъёри нави ҳуқуқӣ, тағйир ва бекор кардани меъёрҳои амалкунанда равона карда шудааст¹.

Дар таҳқиқоти имрӯза, қонунэҷодкунӣ ҳамчун навъи ҳуқуқэҷодкунӣ – тамоми раванди ба вучуд овардани меъёри ҳуқуқӣ, аз ҷумла ба миён омадани ғоя ё андеша оид ба офаридани санади ҳуқуқӣ вобаста ба ошкор кардани талабот ба танзими ҳуқуқӣ, қабул ва мавриди амал қарор гирифтани онро дар бар мегирад².

Ҳамин тариқ, бо назардошти тадқиқоти устувори илмии солҳои охир, ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун раванди дарк кардан ва баҳо додани талаботи ҳуқуқии ҷомеа ва давлат, тибқи тартиби муқарраршуда ташаққул ва қабули санади ҳуқуқӣ аз тарафи субъекти ба ин ваколатдор, маънидод мегардад.

Дар ин мафҳум якҷанд унсурҳои муҳим инъикоси худро ёфтаанд:

Якум, дарк кардан, омӯзиш ва таҳлили зухурот ва равандҳо, ки танзими ҳуқуқиро тақозо доранд;

Дуюм, муайян намудани мақомот ва дигар субъекте, ки ваколати қабули ин ё он санади меъёрии ҳуқуқиро дорад;

Сеюм, интихоби шакли санади дарназардошташуда;

Чорум, тайёрӣ, қабул ё тағйири он дар доираи тартиби мавҷуда³.

Дар тадқиқотҳои илмӣ омилҳои ба ҳуқуқэҷодкунӣ таъсиррасонанда, таснифи онҳо, субъектҳои ваколатдори ҳуқуқэҷодкунӣ, давраҳои ҳуқуқэҷодкунӣ, намудҳои ҳуқуқэҷодкунӣ ва дигар масъалаҳои ба ин раванд алоқаманд мавриди таҳлил ва таҳқиқ қарор дода шуданд. Аммо ба ин нигоҳ накарда, имрӯзҳо ҳам дар масъалаи таносуби ҳуқуқ ва қонун андешаи ягона вучуд надорад. Масалан, М.Н. Марченко чунин меҳисобад, ки давлат дорои салоҳияти истисноӣ оид ба ташаққули қонун аст, на ҳуқуқ. Ҷиброз менамояд, ки «давлат қонунэҷодкуниро монополия мекунад, на фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро, зеро қонун натиҷаи раванди қонунэҷодкунӣ буда, ҳуқуқ маҳсули ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад»⁴. Аммо мақсади мо на таҳлили раванди ҳуқуқэҷодкунӣ ва баҳодихӣ ба андешаи олимон, балки таҳлили фаъолият ва нақши мақомоти назорати конститусионӣ дар ин раванд мебошад.

Бояд таъкид дошт, ки алоқамандии суд ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, баъди солҳои навадуми асри ХХ, баъди дар лексикони сиёсӣ ҳуқуқии ҷомеаи мо арзи вучуд кардани назарияи «таҷзияи ҳокимият» ва «ҳокимияти судӣ» арзи вучуд кард. Ҳол он, ки таҷзияи ҳокимият аз зумраи он назарияҳои мебошад, ки ҳанӯз таърихшиноси Юнони қадим Полибий (200-120 то солшумории мо) аз мавҷудияти он дар Республикаи Рим изҳори қаноатмандӣ мекард ва аз замони татбиқи амалии он, ки ба қабули

¹ Научные основы советского правотворчества / Отв. ред. Халфина Р.О. – М.: Наука, 1981. – С. 16-22.

² Поленина С.В. Законотворчество в Российской Федерации. – М., 1996. – 146 с.

³ Марченко М.Н. Общая теория государства и права. В 3-х т. Т. 2. Право: Академ. курс / М.Н. Марченко, С.Н. Бабурин и др. / Отв. ред. М.Н. Марченко. – М.: Норма, 2013. – С. 158.

⁴ Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: Учебник. – М.: Проспект, 2005. – 512 с.

нахустин Конститутсия дар ИМА рост меояд, зиёда аз дусад сол сипарӣ гардидааст¹.

Дар Иттиҳоди Шуравӣ он ҳамчун назарияи вайронкунандаи ҳокимияти номаҳдуди ҳизби коммунист, яъне яккаҳокимиятӣ ва бо ҳамин аз байнбарандаи ягонагии институтҳои давлатӣ ва ба миён оварандаи бенизомӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ арзёбӣ мегардид.

Мафҳуми ҳокимияти судӣ, аз ҷумла мақомоти назорати конститусионӣ дар қонунгузорӣ ва адабиёти илмӣ во намехӯрд ва фаъолияти ҳуқуқии суд ҳеч гоҳ ба сифати ҳокимият арзёбӣ намегардид.

Суд гуфта, ба амал баровардани адолати судӣ, яъне тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории мурофиавӣ дидани корҳои граждани ва ҷиноятӣ фаҳмида мешуд. Таъиноти асосии суд чун дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ: арбитраж, нотариат, прокуратура, мақомоти корҳои дохилӣ, амният ва ғ. ба ҳифзи тартиботи ҳуқуқӣ нигаронида шуда буд ва ҷуноне ки В.В. Ершов қайд менамояд «то соли 1990 дар қонунгузорӣ ва адабиёти илмӣ ба сифати яке аз мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳисоб намудани суд ҷойи тааҷҷуб нест»².

И.П. Петрухин ташаккули ҳокимияти судиро ба иродаи сиёсии давлат вобаста медонад. Ба андешаи ӯ «ташаккули ҳокимияти судӣ чун қоида натиҷаи худмаҳдудкунии давлат аст, ки ба мақоми мустақил ва қудратманд – суд барои аз болои худ назорат бурданро иҷозат медиҳад»³.

Эъломияи истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди таҳкими назарияи таҷзия шароити муосиди ташкилию ҳуқуқӣ ва илмӣ фароҳам овард.

Ҳақ бар ҷониби И.П. Петрухин аст, ки ба андешаи ӯ «маҷмӯи судҳо ин ҳанӯз ҳокимияти судӣ нест. Ҳокимияти судӣ танҳо дар қаринаи назарияи таҷзияи ҳокимият, ки он чамъшавии зиёдании ҳокимиятро истисно карда, озодии воқеиро ба шахрванд кафолат медиҳад, имконпазир ва самаранак мебошад»⁴.

Ҳамин тариқ, дар давлати мо ҳокимияти судӣ арзи ҳастӣ кард, ки он шоҳаи соҳибхитӣ ва мустақили ҳокимияти давлатӣ аст, ки дар асоси ҳуқуқ низоҳои иҷтимоиро ҳал карда, ба мувофиқати санадҳои меъёрӣ ва татбиқи ҳуқуқ ба Конститутсия ва қонунҳо назорат намуда, инчунин ҳолатҳои барои ҳуқуқ аҳамиятнокро муқаррар менамояд.

Вобаста ба ин, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Суди конститусионӣ ҳамчун мақоми махсусгардонидашудаи назорати конститусионӣ, ки мақоми мустақили ҳокимияти судӣ мебошад ва фаъолияти худро бо мақсади ҳифз ва таъмини волоият ва амали бевоситаи Конститутсия, инчунин

¹ Общая теория государства и права. Академический курс в двух томах. Учебник для вузов. Том 1. / Ответ. ред. М.Н Марченко. – М.: Зерцало, 1998. – С. 378.

² Ершов В.В. Суд в системе органов государственной власти // Государство и право. – 1992. – № 8 – С. 33.

³ Петрухин И.П. Проблема судебной власти в современной России // Государство и право. – 2000. – №7. – С.15.

⁴ Судебная власть. Научное издание / Ответ. ред. И.П. Петрухин. – М.: Проспект, 2003. – С. 2.

ҳифзи ҳуқуқ ва озодии инсон ва шаҳрванд амалӣ мекунад, таъсис дода шудааст.

Аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми ҳуқуқии худ ҷой додани адолати судии конституционӣ шаҳодати он аст, ки давлат ваколати қабул кардани қарорро оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ-конституционӣ ба зиммаи мақомоти махсусгардонидашуда воғузур менамояд. Зеро махсусияти мақомоти назорати конституционӣ чун ҳамаи ҳокимияти судӣ дар нисбатан бегаразӣ ва фаъолияти мустақилонаи он ифода меёбад.

Таҷрибаи давлатҳои Аврупо нишон медиҳад, ки мақомоти назорати конституционии баъд аз ҷанг дар Аврупо таъсисёфта ба сифати яке аз вазифаҳои асосии худ ҳифзи Конститутсия ва таъмини волоияти меъёрҳои он, инчунин самаранок татбиқ намудани принсипи таҷзияи ҳокимияти давлатии дар конститутсияҳои онҳо пешбинишударо арзёбӣ намуданд.

Бо ҳамин, ба амал баровардани таъмини бонизом, муназзам ва мувофиқашудаи қорҳои ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ функцияи муҳимми назорати конституциониро ба вуҷуд овард.

Ба нақш ва ҷойи Суди конституционӣ дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва судӣ аҳаммияти махсус дода, салоҳияти он дар моддаи алоҳидаи Конститутсия (моддаи 89) мустаҳкам карда шудааст, то ки он имконияти самаранок ба амал баровардани ҳокимиятро дошта бошад. Ҳокимияте, ки натиҷаи худмаҳдудкунии давлат аст ва давлат аз болои худ назоратро аз тарафи ҳокимияти муайяни судӣ роҳ медиҳад.

Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо хусусияти худ ва пешбурди ҳама гуна назорат, аз ҷумла назорати пешакӣ ва баъдӣ, мушаххас ва абстрактӣ, ҳатмӣ ва иловагӣ ва ғ. ба табиат ва таъиноти мақомоти муосири назорати конституционии ҷаҳон пурра мувофиқат мекунад.

Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти худ ҳамаи андешаҳо ва масъалаҳоро оид ба фаъолияти муосири мақомоти назорати конституционӣ пайваста пайгирӣ менамояд ва роҳҳои нисбатан ба низоми ҳуқуқии мо мувофиқро, ки ба фаъолияти Суди конституционӣ дахл доранд, интиҳоб ва ба роҳбарӣ мегирад. Ин на танҳо ба ташаккули конституционализм ва қонунгузорию конституционӣ, балки ба тамоми низоми ҳуқуқии Тоҷикистони муосир дахл дорад.

Ба вазъи ҳуқуқии мақоми назорати конституционӣ дахл карда, зикр кардан бамаврид аст, ки мафҳуми «назорати конституционӣ» бевосита ба конституционализм, яъне мавҷудияти конститутсияи навишташуда, ҳифзи меъёр ва принципҳои мустаҳкамшудаи конституционализм, ки ба таъмини мувозинаи муқарраршудаи ваколати мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ равона шудаанд, алоқамандии ногусастанӣ дорад.

Дар адабиёт конституционализм ҳамчун институти муҳимми сиёсӣ ва ҳуқуқии дар худ муттаҳид ва ғункунандаи чунин арзишҳои умумиэтирофшудаи демократӣ, аз қабиле системаи сиёсӣ-ҳуқуқӣ, ки яке нишонаҳои он ба ҷомеаи пешниҳод ва дохил намудани асосҳои ҳамоҳангӣ

ва адлу инсоф¹, идеологияи муттаҳидкунандаи умумидавлатӣ ва ғайриҳизбӣ², мавҷудияти шакли конститусионии идоракунии ва идоракунии давлатии аз тарафи Конститутсия маҳдудкардашуда³, худмаҳдудкунии давлат⁴ ва ғ. арзёбӣ мегардад, асоси ғоявӣ, заминаҳои арзишӣ ва принципҳои зерпоявии дигаргуниҳои сиёсии Тоҷикистон гардид.

Конститутсионизм новобаста аз мавҷудияти зиёди тадқиқоти илмӣ, махсусан дар илмҳои ҷамъиятии Ғарб ва Русия, дар тӯли садсолаҳои охир яке аз проблемаи мубрами рушди ҷамъиятӣ буд ва боқӣ мемонад. Ин ба он вобаста аст, ки назария ва таърихи илмҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин амалияи байналмилалӣ рушди давлатҳои миллӣ ҳодиса ва амсолеро ёд надорад, ки ягон давлати демократӣ бе асосҳои бунёдӣ-концептуалӣ ва назарияи идоракунии давлат фаъолияти самаранок анҷом дода бошад.

Вобаста ба ин, вазъи ҳуқуқии мақомоти назорати конститусионӣ аз махсусияти салоҳият ва мавқеи он дар низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ аз конститутсионизм бармеояд. Он дар як радиф бо дигар шоҳаҳои ҳокимият меистад ва тавассути татбиқи салоҳияти конститусионии худ ба раванди меъёрҷодкунӣ дар мамлакат таъсири бевосита мерасонад.

Вазифаи асосии назорати конститусионӣ дар таъмини волоият ва суботи Конститутсия, инчунин ҳифзи таъмини мувозинаи таҷзияи ҳокимият зоҳир мегардад. Он ҳамчун механизми боздориву мувозина баромад мекунад ва вазифаи асосии он ошкор кардан, баҳо додан ва барқарор кардани мувозинаи вайроншуда мебошад. Ҳамчунин, хусусияти вазъи суди конститусионӣ дар вогузор намудани функсияи қонунгузорӣ ба судҳои конститусионӣ зоҳир мегардад. Ин ҳолат дар ду самт (аспект) зоҳир мешавад.

Якум, судҳои конститусионӣ қонунгузори манфӣ ҳисобида мешаванд, ки қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ё муқаррароти алоҳидаи онҳоро бинобар ба Конститутсия номувофиқ буданашон бекор менамоянд. Чунонки, Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон парвандаро аз рӯи дархости шаҳрванд Тураев М.М. «Дар бораи муайян намудани мутобикати банди 4 Қоидаҳои гузаронидани аттестатсия ва бақайдгирии намояндагони патентии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 июни соли 2009, №25 ба қисми дуюми моддаи 12, қисмҳои якум ва дуюми моддаи 35 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон» баррасӣ намуда, бо қарори худ аз 28 март соли 2013 банди 4 Қоидаҳоро ҳамчун омили маҳдудкунандаи ҳуқуқи конститусионии шахс ба фаъолияти озоди соҳибкорӣ, меҳнат ва интиҳоби касбу кор, ба моддаҳои зикршудаи Конститутсия номутобиқ ҳисоб намуд.

¹ Сони́на Л.В. Конституционализм в Российской Федерации как политико-правой режим: Автореферат дис.... канд. юр. наук. – Екатеринбург, 2001. – С. 7-8.

² Нерсесянц В.С. Конституционализм как общегосударственная идеология // Конституционно-правовая реформа в Российской Федерации (сборник статей). / Отв. ред. Ю.С. Пивоваров. – М., 2000. – С. 6-8.

³ Пуздрач Ю.В. История российского конституционализма IX-XX веков. – СПб., 2014. – С. 7.

⁴ Шайо А. Транснациональные сети и конституционализм // Сравнительное конституционное обозрение. – 2008. – №5 (66). – С. 123.

Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррароти мазкури аз ҷониби Суди конститусионӣ ғайриконститусионӣ донисташударо ба талаботи Конститутсия мутобиқ гардонид.

Суди конститусионӣ, инчунин парвандаро аз рӯи дархости шаҳрванд Саидова Н.А. «Дар бораи муайян намудани мутобиқати қисми 2 моддаи 363 Кодекси муурофиявии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаи номумкин будани шикоят ва эътироз аз таъиноте (қароре), ки дар рафти муҳокимаи судӣ дар бораи интиҳоб, тағйир додан ё бекор кардани чораҳои пешгирӣ қабул шудааст, ба моддаҳои 5, 14, 18 ва 19 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон» баррасӣ намуда, қайд кард, ки ҳама гуна тартибе, ки ҳуқуқҳои иштирокчиёни муурофиявии ҷиноятиро оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои муурофиявии онҳо маҳдуд карда, монеаи ба амал баровардани онҳо, аз ҷумла ҳуқуқи шикоят намудани санадҳои судӣ мегардад, он ҳамчун маҳдуд кардани кафолати ҳифзи судӣ ва ҳуқуқи мууроҷиат ба мақомоти давлатӣ муқаррарнамудаи Конститутсия, қонунҳо ва қонунгузори муурофиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Бо ин назардошт, Суди конститусионӣ бо қарори худ аз 27 сентябри соли 2013 қисми 2 моддаи 363 Кодексро ба моддаҳои зикршудаи Конститутсия номутобиқ ҳисоб намуд. Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси қарори Суди конститусионӣ муқаррароти қисми 2 моддаи 363 Кодекси муурофиявии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба талаботи Конститутсия мутобиқ намуд.

Ҳамин тариқ, дар фаъолияти назорати конститусионӣ таъмини кафолати конститусионии ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд низ аҳамияти муҳимро касб менамояд.

Ба андешаи И.Л. Петрухин қарорҳои Суди конститусионӣ қувваи сарчашмаи ҳуқуқро доранд (бо аломати минус), зеро онҳо муқаррароти қонунгузори, ки ба Конститутсия муҳолиф мебошанд, безътибор менамоянд. Тартибе (механизме) ташкил ёфтааст, ки ҳар чи зудтар ба қарори Суди конститусионӣ мувофиқ намудани қонунҳои безътибор донисташударо танзим менамояд. Қонунгузор ҳуқуқ надорад, ки эътибори олии қарори Суди конститусиониро сарфи назар кунад, аз ҷумла бо роҳи такроран қабули қонуни ба қарори Суди конститусионӣ муҳолиф¹.

Агар дар амалияи қонунгузори мо муҳлати ба Конститутсия мувофиқ гаронидани санади безътибор донисташуда ва субъекти онро ба амалбароранда пешбинӣ нашуда бошад, ин тартиб дар қонунгузори дигар давлатҳо оид ба мақомоти назорати конститусионӣ танзими ҳуқуқии худро ёфтааст. Масалан, ба Қонуни конститусионии федералӣ «Дар бораи Суди конститусионии Федератсияи Руссия» 15 декабри соли 2001 тағйироти ҷиддӣ ворид карда шуда, уҳдадорҳои мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор ҷиҳати мувофиқ намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқии онҳо ба Конститутсия мавриди танзим қарор дода шуд (мод. 80). Тибқи ин тағйирот, Ҳукумати ФР уҳдадор гардид, ки на дертар аз 3 моҳ баъд аз

¹ Судебная власть. Научное издание / Ответ. ред. И.П. Петрухин. – М.: Проспект, 2003. – С.10.

интишори қарори Суди конститусионӣ ба Думаи давлатӣ лоиҳаи қонуни нав ё лоиҳаи тағйиру иловаҳоро ба қонуни ғайриконститусионӣ донисташуда пешниҳод намояд. Дар навбати худ Думаи давлатӣ уҳдадор гардид, ки чунин лоиҳаҳоро бе навбат баррасӣ намояд. Президент ва Ҳукумат, инчунин уҳдадоранд, ки на дертар аз 2 моҳ баъд аз интишори қарори Суди конститусионӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии худро, ки ғайриконститусионӣ дониста шуданд, бекор кунанд ё тағйир диҳанд.

Дуюм, судҳои конститусионӣ, инчунин ба сифати қонунгузори мусбӣ баромад мекунад. Онҳо ба парлумон ва дигар субъектони ҳуқуқэҷодкунанда дар ба амал баровардани ваколатҳои қонунгузорӣ ва меъёрофарии онҳо мусоидат мекунад. Ин пеш аз ҳама дар тавсияҳо ба қонунгузор оид ба таассури (реагирование) меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар асоси мавқеи ҳуқуқии судҳои конститусионӣ зоҳир мегардад, ки дар санадҳои судӣ пешбинӣ шудаанд. Дар ин ҳолат мавқеи ҳуқуқии он ба сифати омили моддии танзими нави ҳуқуқӣ ва ҳамчун заминаи модели меъёрии ҳуқуқии оянда баромад мекунад.

Бояд зикр гардид, ки хусусияти меъёрии қарорҳои судҳои конститусионӣ ҳамчун ҳама гуна дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ дар он ифода меёбад, ки:

Якум, онҳо хусусияти ҳатмӣ дошта, ба доираи номуайяни шахсон дахлдоранд;

Дуюм, онҳо ногузир татбиқи бисёрқаратарақ такозо доранд.

Ба андешаи аксари олимони соҳаи мурофияи конститусионӣ мавқеи ҳуқуқии судҳои конститусионӣ бисёртар ба ҳамсол (преседент) наздикӣ доранд. Бо ин назардошт, мавқеи ҳуқуқии онҳоро метавон сарчашмаи ҳуқуқи конститусионӣ номид.

Ҳамчунин, таъкид кардан ба маврид аст, ки эътибори ҳуқуқии қарори ниҳонии судҳои конститусионӣ аз эътибори олии ҳуқуқии ҳама гуна қонун баланд мебошад. Он, амалан, ба эътибори ҳуқуқии ҳуди Конститутсия баробар мебошад, ки онро бе қарори судҳои конститусионӣ дар амалия татбиқ намудан мумкин нест.

Дар амалияи қонунгузории мамлакат шакли дигари таъсиррасонии Суди конститусионӣ ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии мақомоти давлатӣ, аз ҷумла ба мақомоти қонунгузор ба миён омадааст ва тавсеаи ҳамачонибаи худро ёфта истодааст. Ин фаъолияти Суди конститусионӣ низ омили моддии танзими нави ҳуқуқӣ ва ҳамчун заминаи модели меъёрии ҳуқуқии оянда баромад мекунад.

Чунончи, бо тақлифу пешниҳодҳои Суди конститусионӣ, ки аз омӯзиши амалия ва мурочиати субъектҳои муроҷиат ба Суди конститусионӣ бармеояд, тағйиру иловаҳо ба Кодекси оила дар хусуси муоинаи ҳатмии шахсони издивоҷкунанда ва содда кардани расмиёти фарзандхонӣ, таъсис додани Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак ва дигарҳо қабул ва рӯйи кор омаданд.

Ба андешаи мо, фаъолияти Суди конститусионӣ ва таъсири он ба раванди ҳуқуқэҷодкунӣ тадқиқоти алоҳидаи назариявӣ-илмӣ ва амалиро тақозо дорад.

Мавриди таъкид аст, ки мувофиқати меъёрҳои қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда бо ҳуқуқи хориҷӣ ва дар як вақт ба Конститутсия талаб менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз як тараф уҳдадорӣҳои байналмилалии ба худ гирифтагари иҷро ва риоя кунад, аз тарафи дигар бояд ба низоми ҳуқуқии худ то дараҷае мувозинатӣ, субот ва самаранокӣ бахшад.

Дар навбати худ самаранокии низоми ҳуқуқи миллӣ аз сифати амалкунии элементҳои он (қонунгузорӣ, ҳуқуқэҷодкунӣ, татбиқи ҳуқуқ, маърифати ҳуқуқӣ) ва алоқамандии байниҳамдигарии онҳо, инчунин алоқамандии миёни ҳуқуқ ва дигар низомҳои иҷтимоию иқтисодӣ вобаста мебошад.

Ҷамин тариқ, андешаи И.Л. Петрухин дар хусуси он, ки «низоми судӣ он вақт ҳокимияти судӣ мешавад, ки ба он имкониятҳои муайяни таъсиррасонӣ ба дигар шохаҳои ҳокимият дода шуда, он ба низоми боздориву мувозинат, ки ғасби ҳамаи ҳокимияти давлатиро аз ҷониби яке аз шохаҳо пешгирӣ мекунад, ворид карда шавад», ба фаъолияти низоми судӣ ҳамчун ҳокимияти судӣ ва пешбарандаи назорати меъёрҳо, ки аз ҷониби мақомоти назорати конститусионӣ бурда мешавад, заминаи ташкилию ҳуқуқӣ фароҳам меорад.

Андешаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» оид ба фаъолияти мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда ва вазифаҳои дар назди ин мақом гузошташуда, аз муҳиммияти фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии давлат шаходат медиҳад, ки он аз мадди назари Роҳбари давлат, Пешвои муаззами миллат ва Паёми ӯ ба Маҷлиси Олӣ дур нест. Аз ҷумла, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022 таъкид намуданд, ки «рушди устувор ва босуръати мамлакат, махсусан, амалӣ намудани стратегияҳо, барномаҳои дарозмуддат ва миёнамуҳлати кишвар тақозо менамояд, ки заминаҳои ҳуқуқии онҳо сари вақт ва босифат таъмин карда шаванд. Ин вазифа аз мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда, пеш аз ҳама, аз парламенти кишвар талаб менамояд, ки фаъолияти худро ҳамаҷониба тақвият бахшад. Вазифаҳои дар назди мо қарордошта тақозо менамоянд, ки Маҷлиси Олӣ ҷиҳати қабули қонунҳои саривақтии мукамал ва босифат боз ҳам тақвият бахшида шавад. Ин масъала дар навбати худ ҳамкориҳои доимии парламентаро бо дигар мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда, аз ҷумла бо субъектҳои дорои ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ва татбиқи ҳуқуқ талаб менамояд»¹.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 23-юми декабри соли 2022. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи мурочиат: 16.04.2023).

Ҳамин тариқ, фаъолияти ҳуқуққочодкунӣ, ки инъикоси воқеии ҳаёти ҷомеа ва давлат, равандҳои гуногуни сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ ба шумор меравад, бояд пайваста ташаккул ёфта, фаъолияти мақомоти ҳуқуққочодкунанда, ки дар миёни онҳо Суди конститусионӣ ва санадҳои судӣ нақши муҳим доранд, бояд таҳким ёбанд ва раванди рушди ҳаррӯзаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва танзими саривақтии ҳуқуқии онҳо таъмин карда шавад. Ин таъмини саривақтӣ, мунтазам ва мутасилии рушди устувори давлат арзёбӣ мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Ершов В.В. Суд в системе органов государственной власти // Государство и право. – 1992. – № 8 – С. 33.
2. Ковачев Д.А. Механизм правотворчества в социалистическом государстве. Вопросы теории. – М., 1977. – 112 с.
3. Марченко М.Н. Общая теория государства и права. В 3-х т. Т. 2. Право: Академ. курс / М.Н. Марченко, С.Н. Бабурин и др. / Отв. ред. М.Н. Марченко. – М.: Норма, 2013. – 816 с.
4. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: Учебник. – М.: Проспект, 2005. – 512 с.
5. Научные основы советского правотворчества / Отв. ред. Халфина Р.О. – М.: Наука, 1981. – 317 с.
6. Нерсесянц В.С. Конституционализм как общегосударственная идеология // Конституционно-правовая реформа в Российской Федерации (сборник статей). / Отв. ред. Ю.С. Пивоваров. – М., 2000. – С. 6-8.
7. Общая теория государства и права. Академический курс в двух томах. Учебник для вузов. Том 1. / Ответ. ред. М.Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1998. – С. 378.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 23-юми декабри соли 2022. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи мурочиат: 16.04.2023).
9. Петрухин И.П. Проблема судебной власти в современной России // Государство и право. – 2000. – №7. – С.15.
10. Поленина С.В. Законотворчество в Российской Федерации. – М., 1996. – 146 с.
11. Правотворчество в СССР / Под ред. Мицкевич А.В. – М., 1974. – 319 с.
12. Пуздрач Ю.В. История российского конституционализма IX-XX веков. – СПб., 2014. – С. 7.
13. Сони́на Л.В. Конституционализм в Российской Федерации как политико-правовой режим: Автореферат дис....канд. юр. наук. – Екатеринбург, 2001. – С. 7-8.
14. Судебная власть. Научное издание / Ответ. ред. И.П. Петрухин. – М.: Проспект, 2003. – 720 с.

15. Шайо А. Транснациональные сети и конституционализм // Сравнительное конституционное обозрение. – 2008. – №5 (66). – С. 123.

Каримзода К.М.
Сафарзода Н.Ф.

Фишурда
**НАҚШИ САНАДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ ДАР РАВАНДИ
ҲУҚУҚЭҶОДКУНӢ**

Мақолаи мазкур ба яке аз масъалаҳои муҳимми илми ҳуқуқшиносӣ – нақши санадҳои Суди конститусионӣ дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ бахшида шудааст. Дар чараёни таҳлили мавзӯи мазкур муаллифон ба андешаву назари олимон ва таҷрибаи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд. Ба андешаи муҳаққикон, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ин инъикоси воқеии ҳаёти ҷомеа ва давлат, равандҳои гуногуни сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба ҳисоб рафта, бояд пайваста ташаккул ёбад. Фаъолияти мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда, ки дар миёни онҳо Суди конститусионӣ ва санадҳои судии он нақши муҳимдоранд, бояд таҳким ёфта, раванди рушди ҳаррӯзаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва танзими саривақтии ҳуқуқии онҳо таъмин карда шавад.

Каримзода К.М.
Сафарзода Н.Ф.

Аннотация
**РОЛЬ АКТОВ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА В
ПРАВОВОТВОРЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ**

Данная статья посвящена одному из важных вопросов юриспруденции – роли актов Конституционного суда в правотворческом процессе. В процессе анализа данной темы авторы обратили внимание на мнения ученых и опыт Конституционного суда Республики Таджикистан. По мнению исследователей, правотворческая деятельность является реальным отражением жизни общества и государства, различных политических, экономических, социальных и культурных процессов и должна непрерывно развиваться. Следует усилить деятельность правотворческих органов, среди которых важную роль играют Конституционный суд и его судебные акты, обеспечить процесс повседневного развития общественных отношений и их своевременное правовое регулирование.

Karimzoda K.M.
Safarzoda N.F.

Annotation
**THE ROLE OF ACTS OF THE CONSTITUTIONAL COURT IN THE
LAW-MAKING PROCESS**

This article is devoted to one of the important issues of jurisprudence - the role of the acts of the Constitutional Court in the law-making process. In the process of analyzing this topic, the authors drew attention to the opinions of

scientists and the experience of the Constitutional Court of the Republic of Tajikistan. According to researchers, law-making activity is a real reflection of the life of society and the state, various political, economic, social and cultural processes and must be continuously developed. It is necessary to strengthen the activity of law-making bodies, among which the Constitutional Court and its judicial acts play an important role, to ensure the process of daily development of social relations and their timely legal regulation.

Джамшедзода Джамшед Назаршо*
Алифбеков Алимамад Нурмамадович**

К ВОПРОСУ О СУЩНОСТИ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Российская Федерация, юридическая ответственность, конституционно-правовая ответственность, Конституция, конституционное право, юридические науки, судебные реформы.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Федератсияи Россия, ҷавобгарии ҳуқуқӣ, ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ, Конститутсия, ҳуқуқи конститусионӣ, илми ҳуқуқшиносӣ, ислоҳоти судӣ.

Key words: Republic of Tajikistan, Russian Federation, legal responsibility, constitutional and legal responsibility, Constitution, constitutional law, jurisprudence, judicial reforms

Юридическая ответственность – это важнейший институт любой правовой системы, один из существенных признаков права, необходимый элемент механизма его действия. Проблема названной области исследования является в настоящее время острой и для государственного права. Конституционно-правовая ответственность, как вид юридической ответственности, может быть использована для решения таких особых задач, как охрана Конституции, уважение к правам и свободам человека и гражданина, и развитие у субъектов конституционно-правовых отношений уважения к Конституции и закону, повышение плодотворности функционирования государственных институтов. Особенно важно это в условиях проводимых в Республике Таджикистан судебных реформ¹.

Проблема юридической ответственности - одна из основных и ключевых проблем как общей теории государства и права, так и отраслевых юридических наук в целом. Единый подход к особенностям и содержанию данного института в настоящее время в современном цивилизованном обществе не выработан, поскольку данный институт в правовой жизни граждан государства порождает множество дискуссионных вопросов не только в теоретической, но и в прикладной (практической) сфере.

В научной литературе подчеркивается, что юридическая ответственность – это правоотношения между государством и

* судья-секретарь Конституционного Суда Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент; **Тел.:** (+992) 934593636; **E-mail:** jamshed_j.n1973@bk.ru

** ассистент кафедры государственно-правовых дисциплин Российско-Таджикский (славянский) университет; **Тел.:** (+992) 000016885; **E-mail:** alifbekov.alimamad@bk.ru

¹ Авакьян С.А. Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран. – М., 2001. – 220 с.

правонарушителем, возникающие, как правило, на основании нарушений правовых норм и влекущие для правонарушителя неблагоприятные последствия в виде личного, имущественного или организационного характера. Как отмечается, специфика данного вида ответственности состоит в том, что к лицу в случае нарушения правовых норм применяются меры государственного принуждения.

Формирование и развитие правовой ответственности происходило вместе с зарождением государства и права, именно с помощью государственных органов и организаций осуществляются меры государственного принуждения к лицам, совершившим правонарушения. Уже в доклассовый период происходило выделение юридической ответственности внутри системы социальной ответственности.

В Древней Греции и Риме использовали табу как эффективную меру государственного принуждения. Табу можно по праву древних народов называть прообразом юридической ответственности. Табу включает в себя жесткое требование по соблюдению правил поведения и обществе, и полисе, за нарушение которых следовало жесткое наказание в виде изгнание из общины, что означало верную смерть. Наряду с табу прообразом юридической ответственности выступал в те далекие времена принцип талиона или обычай кровной мести, что означало причинение обидчику вреда в той же степени и объеме, что и потерпевшему¹.

Под юридической ответственностью понимается один из видов социальной ответственности, главная особенность которого заключается в том, что она связана с нарушением правовых норм, Конституции и других законов, за которыми стоят отдельные органы государства, защищающие права и свободы человека и гражданина от всякого рода правонарушений и преступлений и законодательно наделенные специальными полномочиями.

Ученые, и, в частности, правоведы, считают, что юридическая ответственность должна определяться через философскую категорию «обязанность», то есть после совершения противоправного поступка у лица, совершившего данное деяние, возникает обязанность претерпеть неблагоприятные для него последствия, то есть оно должно нести ответственность за свои противоправные действия.

Можно полагать, что юридическая обязанность как абстрактная категория юридической науки и практики представляет собой меру должного поведения, обеспеченную государством.

С.Н. Братусь отождествляет понятие юридической ответственности с реализацией санкции правовой нормы. Сторонники данного подхода считают, что данное определение юридической ответственности необходимо применять исключительно для имущественной

¹ Авакьян С.А. Государственно-правовая ответственность // Советское государство и право. – 1975. – №10. – 80 с.

ответственности, где соответствующие обязанности правонарушителя возникают на основе санкций¹.

Виноградов В.А. в своей работе подчеркивает, что «юридическая ответственность – как целостное философское учение о базовых государственно-правовых ценностях социалистического государства».

С.А. Авакьян в своей научной работе подчеркивает, что «юридическая ответственность в советском государстве – это, прежде всего, политическая ответственность, потому как она направлена на защиту не прав гражданина и человека, и напротив на реализацию политических интересов государства, но, в то же время, это правовая ответственность, потому что она предусмотрена в кодифицированных нормативных актах».

Как отмечает Н.А. Богданова, «принцип историзма в диалектической логике есть существенное требование, определяющее общий путь познания, и поэтому является исходным ориентиром для всех наук. Как принцип социального познания историзм составляет одну из специфических закономерностей исследования в области общественных наук. Именно в этом своем качестве он приобретает универсальный характер, обеспечивая действительно научный подход к познанию социальных явлений».

Ученые считают, что юридическая ответственность призвана выполнять регулятивную, карательную, воспитательную и превентивную юридическую ответственность и при этом она должна играть всеобщую роль при назначении юридических наказаний к лицу, совершившему противоправные действия².

Таким образом, в юридической науке существуют различные суждения ученых и мыслителей по поводу понятия и содержания института юридической ответственности. Одни правоведы определяют сущность юридической ответственности в воздействии на правонарушителя определённых санкций, другие ученые полагают в претерпевании правонарушителем каких-либо неблагоприятных последствий.

А.В. Малько обобщил позиции ученых-теоретиков и подчеркивает, что юридическая ответственность – это виновно противоправные действия (бездействие) лица, нарушающие нормы права, и необходимость для виновного лица подвергнуться мерам государственного принуждения и претерпеть определённые негативные последствия, а также вид и мера принудительного лишения лица или организации каких-либо благ. И важно отметить, что при этом речь идет и о материальных, и о нематериальных благах. Наряду с этим позитивную юридическую ответственность А.В. Малько тоже не отрицает, хотя признает ее менее изученной в настоящее время в отраслевых юридических науках.

Д.Х. Эльназаров подчеркивает, что юридическая ответственность – это система мер государственного убеждения или принуждения, применяемая специальным субъектом (инстанцией) к виновному, то есть

¹ Баглай М.В., Туманов В.А. Малая энциклопедия конституционного права. – М., 1998. – 200 с.

² Боброва Н.А., Зражевская Т.Д. Ответственность в системе гарантий конституционных норм. – Воронеж, 2019. – 189 с.

правонарушителю, за совершение правонарушения в виде личного характера (лишение свободы), имущественного характера (штраф), организационного характера (увольнение); автор в своей работе опирается только на положительную сторону юридической ответственности.

В юридической науке классификация видов юридической ответственности осуществляется по-разному. Наибольшее распространение получило деление видов юридической ответственности по отраслевому признаку.

И в зависимости от того, к какой отрасли относится юридическая ответственность, выделяются: уголовная ответственность, административная ответственность, гражданская ответственность, материальная ответственность и дисциплинарная ответственность.

Кроме указанных видов юридической ответственности в качестве самостоятельного вида в юридической и научной литературе выделяется конституционно-правовая ответственность.

Конституционно-правовая ответственность - достаточно сложный правовой институт конституционного права и юридической науки в целом, пронизанный множеством противоречий.

Важно отметить, что на современном этапе в науке конституционного права относительно вопросов становления, и истории конституционно-правовой ответственности идет спор между учеными-теоретиками и, в частности, в последнее время наблюдается повышенный интерес к данной теме. Но скажем так, что до сих пор нет законодательного определения данного института¹.

Но, как известно, отрасль стала именоваться «конституционным правом» только в постсоветский период. В предложенном С.А. Авакьяном подходе конституционно-правовая ответственность рассматривается в качестве «преемницы» государственно-правовой ответственности. Аналогичной точки зрения придерживается и А.А. Кондрашев, считая, что различия в наименовании рассматриваемого вида ответственности обусловлены правовой традицией.

В юридической науке и, в частности, в науке конституционного права имеются различные мнения ученых-конституционалистов относительно самого наименования данного вида ответственности.

Так, отдельные исследователи дифференцируют конституционную и конституционно-правовую ответственность. И при этом важно подчеркнуть, что, по их мнению, конституционная ответственность – исключительно та юридическая ответственность, поскольку она предусмотрена нормами самой Конституции. Ответственность, предусмотренная иными нормами конституционного права, является конституционно-правовой ответственностью.

Однако важно отметить, что конституционно-правовая ответственность в механизме правового регулирования занимает

¹ Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность (очерк теории). – М.: Юрид. лит., 2018. – 116 с.

специфическое место, и эта особенность понимается так, что конституционно-правовая ответственность – это использование и реализация конституционных санкций к субъектам, совершившим конституционные правонарушения в виде личного, имущественного или организационного характера.

Еще одна основная черта государственно-правовой ответственности в механизме правового регулирования состоит в том, что именно с помощью названного института обеспечивается действенность конституционно-правовых норм, усиливается влияние конституционных норм на общественные отношения и у субъектов права в целом появляется уважение к вышеупомянутому закону.

Конституционно-правовая ответственность выступает важным и надежным инструментом поддержания в стране необходимого единства конституционно-правового пространства, утверждения режима легальности в деятельности законодательных, исполнительных, судебных органов и органов, осуществляющих надзор за исполнением Конституции и законов в государстве. В связи с этим вопросом конституционно-правовая ответственность в механизме правового регулирования играет очень важную ключевую роль, именно этот институт является строителем или основателем правового, демократического государства¹.

Конституционно-правовая ответственность должна рассматриваться, по нашему мнению, как самостоятельный вид юридической ответственности, отличающийся специфическими правовыми источниками и т.п.

В качестве источника данного института следует рассматривать не только Конституцию, как считают некоторые ученые-конституционалисты, но и другие нормативно-правовые акты, не противоречащие Конституции: конституционные законы, международные договоры, законы, регламенты палат парламента, постановления Правительства, то есть скорее речь должна идти о совокупности нормативных актов, являющихся источниками конституционного права.

Не в Конституции, а в регламентах палат Парламента установлен порядок рассмотрения и принятия законопроектов, нарушение которого может повлечь за собой неблагоприятные последствия для законодательного органа, неподписание закона и возвращение его в парламент для нового обсуждения законопроекта или его рассмотрения. Безусловно, не в каждом из этих актов должны быть нормы, предусматривающие ответственность.

Ведь установление конституционно-правовой ответственности имеет цель заставить выполнять надлежащим образом свои обязанности, прежде всего, общегосударственные и местные органы государственной власти, должностных лиц.

¹ Диноршоев А.М. Конституционное право Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – 240 с.

Внедрение конституционно-правовой ответственности необходимо в первую очередь по отношению к тем, кто обладает большими властными компетенциями. Речь идет не только о Президенте, Парламенте, Правительстве, в отношении которых предусмотрены сдерживающие меры, но это может касаться и депутатов, которые обладают дипломатическим иммунитетом, судей, общественных объединений, корпораций и др.

Однако, по мнению некоторых ученых, сама Конституция и конституционное право устанавливают основы частноправовой и публично-правовой ответственности, то есть конституционные основы юридической ответственности, которые только должны найти свое конкретное и абсолютное выражение в нормах отраслевого законодательства. Поэтому конституционно-правовая ответственность как таковая, считают эти ученые, не может носить отраслевой характер, она имеет особую, обусловленную спецификой целей и функций, надотраслевую природу.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Авакьян С.А. Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран. – М., 2001. – 220 с.
2. Авакьян С.А. Государственно-правовая ответственность // Советское государство и право. – 1975. – №10. – 80 с.
3. Баглай М.В., Туманов В.А. Малая энциклопедия конституционного права. – М., 1998. – 200 с.
4. Боброва Н.А., Зражевская Т.Д. Ответственность в системе гарантий конституционных норм. – Воронеж, 2019. – 189 с.
5. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность (очерк теории) – М.: Юрид. лит., 2018. – 116 с.
6. Диноршоев А.М. Конституционное право Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – 240 с.

Джамшедзода Дж.Н.
Алифбеков А.Н.

Аннотация К ВОПРОСУ О СУЩНОСТИ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

В данной статье анализируется один из острых вопросов юриспруденции – конституционно-правовая ответственность в Республике Таджикистан и Российской Федерации. С учетом существующих теорий в направлении конституционно-правовой ответственности и взглядов исследователей в области конституционного права, авторы анализировали проблему и представили свои научные выводы о конституционно-правовой

ответственности. В частности отмечается, что конституционно-правовая ответственность имеет свою специфику и отличается от других юридических обязанностей.

Ҷамшедзода Ҷ.Н.
Алифбеков А.Н.

Фишурда

ОИД БА МОҲИЯТИ ҶАВОБГАРИИ КОНСТИТУТСИОНӢ-ҲУҚУҚӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ

Дар мақолаи мазкур яке аз масъалаҳои мубрами илми ҳуқуқшиносӣ – ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Муаллифон бо дарназардошти назарияҳои ҷойдошта дар самти ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ ва дидгоҳи муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқи конститусионӣ масъаларо баррасӣ намуда, хулосаи илмии худро оид ба ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ манзур намудаанд. Аз ҷумла, қайд карда мешавад, ки ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ дорои махсусиятҳои ба худ хос буда, аз дигар намуდანҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ тафовут дорад.

Jamshedzoda J.N.
Alifbekov A.N.

Annotation

ON THE QUESTION OF THE ESSENCE OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL RESPONSIBILITY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE RUSSIAN FEDERATION

This article analyzes one of the most pressing issues of jurisprudence – constitutional and legal responsibility in the Republic of Tajikistan and the Russian Federation. Taking into account the existing theories in the direction of constitutional and legal responsibility and the views of researchers in the field of constitutional law, the authors analyzed the problem and presented their scientific conclusions about constitutional and legal responsibility. In particular, it is noted that constitutional and legal responsibility has its own specifics and differs from other legal obligations.

Абдурахимзода Дилором Рустам*

**КОНСТИТУТСИЯ ВА ИСЛОҲОТИ КОНСТИТУТСИОНӢ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Калидвожаҳо: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ислоҳоти конституционӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳокимияти судӣ, давлати ҳуқуқбунёд, асосҳои сохтори конституционӣ.

Ключевые слова: Конституция Республики Таджикистан, конституционные реформы, права и свободы человека и гражданина, судебная власть, правовое государство, основы конституционного строя.

Key words: Constitution of the Republic of Tajikistan, constitutional reforms, human and civil rights and freedoms, judiciary, rule of law, foundations of the constitutional order.

Дар замони муосир ҷиҳати муайян намудани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нақши калидиро иҷро менамоянд, ки конститутсия ҳамчун санади кувваи олии ҳуқуқидошта дар ин самт функцияи марказиро мебозад. Зеро, ҳамаи дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки дар давлатҳои низоми ҳуқуқии романо-олмонӣ қабул мегарданд, бояд ба меъёрҳои конститутсия мутобиқат дошта бошанд, дар сурати ғайр мазмун ва моҳияти ҳуқуқии худро аз даст медиҳанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ пайравӣ ба оилаи ҳуқуқии романо-олмонӣ дошта, низоми ҳуқуқии худро дар заминаи он бунёд намудааст. Аз ин рӯ, дар асоси моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, он эътибори олии ҳуқуқӣ дошта, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд ба он мутобиқат дошта бошанд. Бо мақсади дар сатҳи зарурӣ таъмин намудани меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ниҳоди махсуси назораткунанда – Суди конституционӣ таъсис дода шудааст, ки нақши он дар таҳкими меъёрҳои Конститутсияи кишвар ниҳоят баланд мебошад. Вале, қабл аз баррасии ин масъала зарур аст то доир ба мазмуну моҳияти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва даврҳои қабули он ибрази назар намоем.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дастоварди халқи тоҷик буда, муқаддасоти миллӣ, андешаи давлатдорӣ миллӣ, истифодаи васеи анъанаҳо ва осори таърихӣ миллиро эълон ва таъмин мекунад. Он нахустин Қонуни асосӣ давлати тозабунёд ва соҳибистиклоли тоҷикон мебошад, ки пас аз таърихи беш аз ҳазорсолаи аз байн рафтани давлати Сомониён барпо гардид. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мисли конститутсияҳои давлатҳои дигари баъди даврони шуравӣ дар давраи гузариши ҷомеа аз соҳти сотсиалистӣ ба давлати ҳуқуқбунёд, иҷтимоӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, иқтисоди бозорӣ ва шаклҳои гуногуни моликият қабул шудааст. Дар ин давра, табиист, ки дигаргуниҳои куллии иқтисодиву сиёсӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ сурат мегиранд, муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ба

* судья Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон; Тел.: (+992) 550500904

миён меоянд, ҳадафҳо ва самтҳои ислоҳоти судӣ, идоракунии давлатӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, кишоварзӣ ва дигар соҳаҳо мушаххастар мешаванд.

Бояд қайд намуд, ки ҳанӯз дар замони ҳукмронии Ҳахоманишиён – дар садаи панҷуми пеш аз милод Эълумияи Куруши Кабир содир гардида буд, ки нияту орзуи мардумро инъикос мекард ва дар он бори нахуст сухан дар бораи ҳуқуқи инсон дар ҷомеаи боадолат мерафт¹. Баъд аз ҳазорсолаҳо халқи тоҷик дигарбора тавонист санадеро қабул намояд, ки нияту ормонҳои инъикос менамояд. Ин ҳам дар таърихи 6 ноябри соли 1994 қабул гардидани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки бо роҳи раёипурсии умумихалқӣ қабул гардид.

Мавриди зикр аст, ки таърихи қабули Конститутсияи даврони истиқлол марҳилаҳои гуногунро дар бар мегирад.

Қабули Конститутсияи навин ҳанӯз дар Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи эълони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ гардида буд. Аз сабаби он, ки дар мамлакат нооромӣро гирдиҳамоиҳо дар моҳҳои август ва сентябри соли 1991 ҳукмфармой мекард, таҳияи лоҳияи Конститутсия ба таъхир гузошта шуд.

Пас аз ин бо фармони Президенти давр Раҳмон Набиев 10 феввали соли 1992 гурӯҳи корӣ оид ба таҳияи лоиҳаи Қонуни асосӣ таъсис дода шуд. Охири моҳи апрели соли 1992 лоиҳаи Қонуни асосӣ барои муҳокимаи шаҳрвандон дар матбуот нашр гардид. Дар он давра вазъият дар мамлакат ноором ва муташаниҷ буд. Вазъи бавучудомадаро ба инобат гирифта, бо Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» муҳлати муҳокимаи лоиҳа то 1 июли соли 1992 дароз карда шуд. Аммо бинобар оғоз гаштани низои байни тоҷикон раванди ислоҳоти конститусионӣ бори дигар ба таъхир гузошта шуд.

Масъалаи таҳия, муҳокима ва қабули Конститутсияи нав пас аз ба итмом расидани сессияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нав мавриди муҳокима қарор дода шуд ва бояд зикр намуд, ки ин сессия дар барқарор намудани соҳти конститусионии кишвар нақши ниҳоят бузургро иҷро намудааст. Метавон гуфт, ки Конститутсияи ҳоло амалкунанда натиҷаи амалӣ гаштани қарорҳои сессияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар ин сессия қарор дар хусуси ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 августи соли 1990 «Дар бораи ташкили комиссия оид ба тайёр намудани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуд,

¹ Муфассал ниг.: Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – 164 с.; Каримов К.М. Аз Эълумия то ба Конститутсия // Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – №3, 2012 с. – С. 18.; Саъдизода Дж., Сафарзода Н.Ф. Декларация Великого Куруша (Кира Великого) и его роль в наше время // Комфортная правовая среда в современной России: проблемы и перспективы формирования: сборник научных трудов по материалам IV Международных законодательских чтений (11 октября 2019 г., г. Саратов) / ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». – Саратов: Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», 2019. – С. 81-83.

ки дар асоси он Коммиссияи нави конститусионӣ таҳти роҳбарии Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис гардид¹.

Пас аз ин дар иҷлосияи ҳабдаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июли соли 1993 дар бораи тағйир додани ҳайати комиссияи конститусионӣ қарор қабул намуд, ки сарварии онро Раиси Шӯрои Олиӣ Эмомалӣ Раҳмон ба зима дошт ва ба ҳайати он олимон, кормандон ва коршиносон шомил буданд.

Гурӯҳи кории таъсисдодашуда дар давоми шаш моҳи фаъолиятш ду лоиҳаи Конститутсияро омада кард, ки яке шакли идораи парламентиرو инъикос менамуду дигаре шакли идораи президентиرو. Баъд аз муҳокима комиссияи конститусионӣ лоиҳаи конститутсияро, ки шакли идоракунии президентиرو таҷассум менамуд, интихоб ва барои муҳокимаи умумихалқӣ дар матбуот нашр гардид².

Дар санаи 21-22-уми июли соли 1994 иҷлосияи нуздаҳуми Шӯрои Олиӣ баргузор гардид ва лоиҳаи Конститутсияро ба раёспурсӣ тавсия намуд, ки дар асоси ин 13 апрели соли 1994 лоиҳаи Конститутсия барои муҳокимаи умумихалқӣ пешниҳод карда шуд.

Аз рӯи маълумотҳои мавҷудбуда, дар муддати зиёда аз ду моҳи муҳокимаи лоиҳа аз ҷониби мардуми кишвар ва ҳамватанони бурунмарзӣ зиёда аз ҳаштуним ҳазор пешниҳод ба Шӯрои Олиӣ ворид гардид. Дар баробари он ки шаҳрвандони мамлакат ба лоиҳаи Конститутсия баҳои мусбат медоданд, инчунин лоиҳаи Қонуни асосӣ аз ҷониби мутахассисони гуногуни олам ва созмонҳои бонуфузи ҷаҳонӣ баҳои баландро сазовор мегашт³.

Ниҳоят, марҳилаи охирини ин санади Олиӣ дар таърихи 6 ноябри соли 1994 ба итмом расид. Конститутсия бо роҳи раёспурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. Дар асоси факту рақамҳои имрӯза натиҷаи расмии раёспурсӣ чунин нишон дода мешавад:

а) дар 64 ҳавзаи овоздиҳӣ 2685724 шаҳрванд ба рӯйхат гирифта шуда буд;

б) дар раёспурсӣ 94,4% ё худ 2535437 нафар ширкат варзиданд;

в) ба тарафдории Конститутсия 87,59% ё худ 2352554 нафар овоз доданд, ки ин натиҷаи дилхоҳ ба ҳисоб мерафт.

Ба ҳамин тариқ Конститутсияи соҳибистиқлоли Тоҷикистон аз ҷониби халқ маҳқул доништа шуд ва қабул гардид.

Конститутсия дурнамои пешрафти Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян намудааст ва метавон онро ҳуччати барномавӣ номид. Дар таърих маълум аст, ки ҳар конститутсияе, ки қабул ва мавриди амал қарор мегирад барои як муддати муайян қабул гардида, вобаста ба пешрафти ҷомеа зарурият ба миён меояд то он ҳам ҷавобгӯ ба талаботи давр гардад. Конститутсияҳое, ки дар дунё қабул мегарданд, вобаста ба пешрати ҷомеа тағйир меёбанд ва

¹ Сафарзода Н.Ф. Конститутсия – дастоварди миллии халқи тоҷик // Илм ва фановарӣ. (Маҷаллаи илмӣ ДМТ) №2, Душанбе: Сино, 2014. – С. 144-150.

² Имомов А. Ҳуқуқи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – С. 78.

³ Тафсири илмиву оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Шарқи озод, 2009. – С.14.

таҷрибаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба конститутсия дар тамоми мамлакатҳои сайёра сурат гирифтааст, ки ин ба дигаргунсозӣ ва пешрафти мамлакат замина фароҳам меоварад¹. Конститутсияи даврони истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон аз шумори ин гуна конститутсияҳо буда, ба он се маротиба:

- а) 26 сентябри соли 1999
- б) 22 июни соли 2003
- в) 22 майи соли 2016

бо роҳи овоздиҳии умумихалқӣ тағйиру иловаҳо ворид гардидааст.

Баъди он ки дар мамлакат 27 июни соли 1997 Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоати миллӣ дар натиҷаи гӯфтушуниди миёни Тоҷикистон қабул гардид, дар мамлакат марҳилаи нави инкишоф ба миён омад. Аз ин хотир бори нахуст 26 сентябри соли 1999 зарурат фароҳам омад, ки ба Конститутсия тағйиру иловаҳо ворид гардад. Дар асоси тағйиру иловаҳои ба Конститутсия ворид гардида дар мамлакат парламенти доимоамалкунандаи касбӣ таъсис ёфт; муҳлати ваколатҳои Президент ба ҳафт сол ва муҳлати ваколатҳои судьяҳо ба даҳ сол расонида шуд; Президент вазифадор гардид дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии мамлакат дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси Намояндагон баромад намояд; ба Президент ҳуқуқи таъини раёйпурсӣ дода шуд.

Ҳарчанд соли 1999 тағйиру иловаҳои зиёде ба Конститутсия ворид гардид, аммо камбудиву нуқсонҳои дар матни он ҷой дошта пурра бартараф нагардид. Аз ин хотир зарурият ба миён омад, ки 22 июни соли 2003 тағйиру иловаҳои навбатӣ ба Конститутсия ворид гардад ва ин тағйиру иловаҳо дар маҷмӯъ дарбаргирандаи чор қисми асосӣ буд: ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд; низоми давлатӣ; муқаррароти интиқоли.

Дар натиҷаи ин тағйиру иловаҳо инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олии эътироф карда шуд; раёйпурсии умумихалқӣ ва интиҳобот ҳамчун шакли олии ифодаи бевоситаи ҳокимияти халқ муқаррар гардид; ҳизбҳои сиёсӣ чун унсурҳои низоми сиёсӣ шинохта шуданд; синни 25-солагӣ ва таҳсилоти олии барои интиҳоб шудан ба мансаби вакили Маҷлиси Намояндагон, синни 35-солагӣ ва таҳсилоти олии барои аъзои Маҷлиси миллӣ муқаррар шуд; салоҳиятҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мушаххас гардиданд; ба низоми судӣ Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоятҳо ва шаҳри Душанбе ворид карда шуданд, инчунин мисоли ин тағйиру иловаҳои зиёде дигар дар ин сол ба Конститутсия ворид гардид.

Инчунин, таърихи 22 майи соли 2016 ба моддаҳои 1, 5, 7, 8, 14, 15, 16, 18, 20, 27, 28, 32, 34, 37, 38, 40, 45, 49, 51, 56, 61, 64, 65, 69, 71, 73, 74, номи боби шашум, моддаҳои 76, 78, 79, 84, 85, 86, 89, 91, 93 ва муқаррароти интиқолии Конститутсия Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид

¹ Сафарзода Н.Ф. Конститутсия – дастоварди миллии халқи тоҷик // Илм ва фановарӣ. (Маҷаллаи илмӣ ДМТ) №2, Душанбе: Сино, 2014. – С. 144-150.

карда шуд, ки ба такмили меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намуд. М. Қаландарзода зарурати ислоҳоти конститутсионии мазкурро соли 2016-ро ин гуна шарҳ медиҳад: «Тағйирёбии босуръати вазъи ҷаҳони муосир, муноқишаҳои тезутунди сиёсӣ, бӯҳрони молиявӣ иқтисодӣ ва афзун гардидани хатару таҳдидҳо аз ҷониби унсурҳои террористиву экстремистӣ дар бисёре аз кишварҳои олам тақозо менамоянд, ки ҳар як давлат бо мақсади ҳифз ва таъмини сулҳу суботи сиёсӣ, манфиатҳои миллӣ давлатӣ, мустақамиву ободии ояндаи Ватан, рушди устувору бомароми иқтисодиву иҷтимоӣ ва муҳайё намудани шароити муносиб барои некуаҳволии шаҳрвандон тадбирҳо андешанд»¹.

Муҳаққиқи ватанӣ Д.Ш. Сангинов зарурияти ворид намудани тағйиру иловаҳоро ба Конститутсия шарҳ дода, чунин иброз менамояд: «Ваъзи сиёсӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ҳолатҳои дигар дар давлатҳои алоҳида зарурати ворид намудани тағйиру иловаҳоро ба Конститутсия ба вучуд меорад, ки сабаби асосии он мутобиқ намудани меъёрҳои ин санад ба шароити зиндагии аъзои ҷомеа мебошад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ шаҳодати он аст, ки ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсия боиси пешрафти соҳаҳои алоҳидаи хоҷагӣ мегардад, механизми баамалбарорӣ ва ҳифзи ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд устувор мешавад»².

Дар маҷмӯъ, тағйиру иловаҳои ба Конститутсия воридгардида мазмуну мӯҳтавои онро такмил дода, воқеияти замони худро инъикос намуд ва барои рушду такомули низоми сиёсии навини ҷомеа заминаи устувореро гузошт.

Конститутсия рамзи давлатдорӣ буда, асоси тартиботи ҳуқуқӣ дар ҷомеа мебошад ва ягонагии сиёсиву вазифаҳои асосии давлатро муайян мекунад.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароите қабул гардид, ки дар мамлакат низоҳои байни тоҷикон ҳукмфармоӣ мекард. Ҳангоми қабули Конститутсия андеша ва пешниҳодҳои зиёди гурӯҳи аҳоли, инчунин муҳолифон ба инобат гирифта шуд ва вазифаи аввалиндараҷаи он таъмини сулҳ ва оштии миллӣ дар мамлакат буд.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳи раёипурсии умумихалқӣ аз ҷониби халқ интихоб шудаву дар он азму ирода ва мақсаду мароми мардуми Тоҷикистон инъикос ёфтааст. Дар асоси Конститутсия халқ баёнгари соҳибхитиёрӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ буда, онро бевосита ва ё ба воситаи вакилони худ амалӣ мегардонад ва ифодаи бевоситаи олии халқ раёипурсӣ ва интихобот аст (қисми 1-2, моддаи 6-и Конститутсия).

Ба як нукта бояд аҳамият дод, ки дар дебочаи Конститутсия бори дигар бевосита аз тарафи халқ қабул шудани ин санади Олӣ пурра равшан гардида аст. Дебочаи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дарбаргирандаи андешаҳои бунёдии Конститутсия буда, дар он чунин

¹ Нашрияти “Нигоҳ” №46 (479). Чоршанбе, 17-уми феврари соли 2016.

² Сангинов Д.Ш. Оид ба баъзе тағйироту иловаҳо ба Қонуни Асосӣ // Рӯзномаи «Минбари ҳуқуқшинос», №1-2 (34-35). 2016. С.5.

арзишҳо инъикос ёфтаанд: арзишҳои таърихӣ, фалсафӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқӣ ва давлатӣ.

Мавриди зикр аст, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба худ хос хусусиятҳо дорад, аз ҷумла:

- а) волоияташ дар низоми меъёрҳои ҳуқуқӣ
- б) сарчашмаи ҳамаи қонунҳост
- в) мустақиман амал мекунад
- г) меъёрҳояш умумичумхуриявианду умумисоҳавӣ
- д) тартиби махсуси қабул ва тағйиру иловаро дорост
- е) дорои мақомоти махсуси назоратист
- ё) дар сурати зиддияти меъёрҳои ҳуқуқии дигар меъёрҳои он амал менамоянд.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона нишон додааст, ки ин яке аз нишонаҳои асосии демократӣ будани Конститутсияро нишон медиҳад (қ.1-уми моддаи 1). Қайд намудан ба маврид аст, ки ин хусусият дар тамоми конститутсияҳои демократии олам нишон дода шудааст, зеро ин меъёр ҷавобгӯи ҳадаф ва талаботи ҷомеаи мутамаддини имрӯза мебошад. Меъёри мавҷудаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад. Тавассути ин меъёр Ҷумҳурии Тоҷикистон манфиатҳои миллии худро пуштибонӣ менамояд, пеш аз ҳама соҳибхитӣ ва истиклолияти давлатиашро.

Дигар нишонае, ки дар Конститутсия зикр гаштааст, иҷтимоӣ эътироф намудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар баробари ин шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро кафолат додани он мебошад. Меъёри мазкур дар аксари Конститутсияҳои давлатҳои Аврупо зикр гаштаву он нишонаи назарияи давлати иҷтимоӣ ҷаҳонӣ имрӯза мебошад. Ин меъёр сиёсати иҷтимоӣ давлатро таъмин намудаду дар доираи он микдори зарурии қонунҳо ва як ҷумла барномаҳо қабул гадидааст.

Дар Конститутсияи мамлакат муқаддасоти миллии нишон дода шудаасту андешаи давлатдорӣ ҳалли худро ёфтааст.

Конститутсия забони тоҷикиро забони давлатӣ эътироф намудаду нишонаҳои асосии давлатро – Парчам, Нишон ва Суруди Миллӣ нишон дода аст. Мувофиқи он ҳудуди Тоҷикистон тақсимнашаванда мебошад. Моликияти истисноии давлат ва имконияти истифодаи озодонаи онҳо ифодаи қонунии худро дар Конститутсия ёфтаанд. Дар асоси ин санади Олӣ мафкураи ҳеч як ҳизб, иттиҳодиҳои ҷамъиятӣ, динӣ, ҳаракат ва гурӯҳе ба ҳайси мафкураи давлатӣ баромад карда наметавонад.

Маврид ба ёдоварист, ки Конститутсия ягона санади асосии халқи тоҷик мебошад, ки таҷзияи ҳокимиятро ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ ҷудо намудааст. Дар асоси ин меъёри Конститутсия қонунҳои конститусионии зиёде қабул ва мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Бо шарофати қабули Конститутсияи Тоҷикистон чун субъекти комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ шинохта шуд. Дар асоси ин санади муқаддас,

халқи Тоҷикистонро ҷомеаи башар чун мардуми бунёдкор, сулҳпарвар ва фарҳангӣ шинохт.

Дар сиёсати хориҷӣ Тоҷикистон мутобиқи Конститутсия сиёсати сулҳҷӯёнаро пешаи худ гирифтаву соҳибхитиёрӣ ва истиқлолияти дигар давлатҳоро эҳтиром ва эътироф менамояд. Мувофиқи он ташвиқоти ҷанг манъ гардидааст.

Қайд намудан бамаврид аст, ки омилҳои асосие, ки барои қабули Конститутсияи кишвар боис гаштанд, дар боби аввали он ҷой дода шудаанд ва дар умум «Асосҳои сохтори конститутсионӣ»-ро метавон ҷузъи асосии Конститутсия эътироф намуд, зеро ин боб умдатарин масъалаҳоро фаро гирифтаву меъёрҳои худро ба он равона кардааст.

Конститутсияи даврони истиқлол инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯро арзиши олии эътироф намудааст, ки ин меъёр дар асоси раёипурсии умумихалқӣ 22 июни соли 2003 ба Конститутсия ворид гардид. Аз замоне, ки Протогор инсонро ченаки дорои арзишҳо номида буд, кириб се ҳазор сол гузаштаву пас аз ин муддат имрӯз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инсонро бузургтарин арзиш эътироф кард ва аз ин лиҳоз, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳамаи конститутсионҳои замони шӯравӣ тавафут дошта, дар баробари ин ба конститутсионҳои демократии замони имрӯза ва муқаррароти санадҳои байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқи инсон ҷавобгӯ мебошад. Афзалият доштани ҳуқуқу озодиҳои шахс ҳамчунин дар дебочаи Конститутсия зикр шудаву инъикоси пурраи худро дар Конститутсия ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ёфтааст. Арзиши олии эътироф намудан маънои онро дорад, ки ҳуқуқу озодиҳои инсон дар фаъолияти мақомоти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, маҳаллӣ, худидоракунии ва судӣ чун маҳаки асосӣ баромад менамояд. Ҳамчунин, давлат ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрвандро эътироф, риоя ва ҳифз менамояд, ки ин меъёр як қисмати асосии сохтори конститутсионии мамлакатро дар бар мегирад¹.

Қисмати марказии Конститутсияро ҳуқуқ, озодӣ, вазифаҳои асосии инсон ва шахрванд ташкил менамояд ва дар он бевосита зикр шудааст, ки «Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурий ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд». Давлат барои амалӣ гардонидани ҳуқуқу озодиҳои шахс шароити заруриро фароҳам оварда, дар баробари ин барои амалӣ шудани он кӯшиши ҳамаҷониба менамояд ва то кадом дараҷа амалӣ шудани ин меъёр дар бисёр мавридҳо бевосита ба ҳуди шахс, ташаббус, кӯшишу ғайрат ва дараҷаи касбии он вобаста мебошад. Қисми марказии ин боби Конститутсияро ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд-дахлнопазирии ҳаёт, кадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон ташкил медиҳад. Ин боб дарбаргирандаи 34 модда буда, дар он ҳуқуқу озодиҳои

¹ Ниг.: Сафарзода Н.Ф. Конститутсия – дастоварди миллии халқи тоҷик // Илм ва фановарӣ. (Маҷаллаи илмӣ ДМТ) №2, Душанбе: Сино, 2014. – С. 144-150.

шахсӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ таҷассуми пурраи худро ёфтаанд.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон сухани Президенти мамлакат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмонро овард, ки ибраз доштаанд: «дар Қонуни асосӣ аввалин маротиба ҳуқуқҳои табиӣ ва фитрии инсон, аз ҷумла ҳуқуқ ба ҳаёт, саломатӣ, кадр, номус, амният, озодӣ ва дигар ҳуқуқҳои он ба таври возеҳ муқаррар гардидаанд, ки ин хусусият Конститутсияи моро дар радифи қонунҳои асосии кишварҳои пешрафта қарор медиҳад»¹.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист ифодагари манфиатҳои халқи тоҷик бошад, нияту ормони халқи меҳнаткашро инъикос намояд ва халқи тоҷики куҳанбунёдро дар арсаи олам муаррифӣ кунад.

Хулоса баровардан мумкин аст, ки дар асоси Конститутсияи даврони Истиқлол барои таҷзияи рӯкнҳои давлат ва ташаккули давлати соҳибистиқлол шароити мусоид фароҳам омад. Ҳамзамон дар сатҳи конституционӣ таҷзияи ҳокимият ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ муайян гардид; бо дар назардошти дурнамои инкишофи кишвар шаклҳои гуногуни моликият, аз ҷумла моликияти хусусӣ қафолат дода шуд; ҳуқуқи озодиҳои инсон арзиши олий шуморида шуд ва давлат масъул гардид, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрвандро эътироф, риоя ва ҳифз намояд; инкишофи ҳаёти ҷамъиятиро дар асоси равиҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ эълон намуд; ҳуқуқи шахрвандонро дар ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттифоқҳои касаба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, инчунин иштироқашонро дар фаъолияти онҳо дарҷ намуд; Маҷлиси Олиро мақоми олии намояндагӣ ва қонунбарор ҳисобид; Президентро сарвари давлат ва ҳокимияти иҷроия (Ҳукумат) номид; раиси вилоят, шахр ва ноҳияро намояндаи президент эътироф кард; Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшонро ҳамчун қисми таркибӣ ҷудонашавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муаррифӣ кард; шакли идораи ҷумҳуриву тамомияти арзии он, моҳияти демокративу ҳуқуқбунёдии он ва дунявиву иҷтимоӣ будани давлатро тағйирнопазир эътироф намуд ва бадин васила зарурияти такмили қонунгузорӣ дар тамоми ҷабҳаҳои давлатдорӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро ба вуҷуд овард, ки дар асоси онҳо як силсила қонунҳои конституционӣ ва қонунҳо қабул гардиданд.

АДАБИЁТ:

1. Имомов А. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – С. 78.

2. Каримов К.М. Аз Эълomia то ба Конститутсия // Ахбори Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – №3, 2012 с. – С. 18.

3. Қаландарзода М. Нашрияи “Нигоҳ” №46 (479). Чоршанбе, 17-уми феввали соли 2016.

¹ Раҳмонов Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 238 с.

4. Раҳмонов Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 238 с.

5. Сангинов Д.Ш. Оид ба баъзе тағйироту иловаҳо ба Қонуни Асосӣ // Рӯзномаи «Минбари ҳуқуқшинос», №1-2 (34-35). 2016. С.5.

6. Сафарзода Н.Ф. Конститутсия – дастоварди миллии халқи тоҷик // Илм ва фановарӣ. (Маҷаллаи илмии ДМТ) №2, Душанбе: Сино, 2014. – С. 144-150.

7. Саъдизода Дж., Сафарзода Н.Ф. Декларация Великого Куруша (Кира Великого) и его роль в наше время // Комфортная правовая среда в современной России: проблемы и перспективы формирования: сборник научных трудов по материалам IV Международных законодательных чтений (11 октября 2019 г., г. Саратов) / ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». – Саратов: Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», 2019. – С. 81-83.

8. Саъдизода Ч., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – 164 с.

9. Тафсири илмиву оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Шарқи озод, 2009. – С.14.

Абдурахимзода Д.Р.

Фишурда

КОНСТИТУТСИЯ ВА ИСЛОҲОТИ КОНСТИТУТСИОНИ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур яке аз масъалаҳои марказии илми ҳуқуқи конститусионӣ – Конститутсия ва ислоҳоти конститусионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф бар он назар аст, ки муносибатҳои ҷомеа пайваста таҷдид мешаванд ва зарурат ба тағйиру иловаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла конститутсия ба вучуд меояд. Аз ин рӯ, ислоҳоти конститусионӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода шуд, барои мувофиқ намудани меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо муносибатҳои ҷомеа нақши муҳим гузошта, мазмун ва моҳияти онро боз ҳам пурра намуд.

Абдурахимзода Д.Р.

Аннотация

КОНСТИТУЦИЯ И КОНСТИТУЦИОННЫЕ РЕФОРМЫ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В данной статье рассматривается один из центральных вопросов науки конституционного права – Конституция и конституционные реформы в Республике Таджикистан. Автор придерживается мнения о постоянном обновлении общественных отношений и необходимости внесения изменений и дополнений в нормативные правовые акты, в том числе в конституцию. Поэтому конституционные реформы, проведенные в

Республике Таджикистан, сыграли важную роль в гармонизации норм Конституции Республики Таджикистан с отношениями в обществе, еще больше дополнив ее содержание и сущность.

Abdurakhimzoda D.R.

Annotation

**CONSTITUTION AND CONSTITUTIONAL REFORM IN THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

This article discusses one of the central issues of the science of constitutional law - the Constitution and constitutional reforms in the Republic of Tajikistan. The author is of the opinion about the constant renewal of social relations and the need to make changes and additions to normative legal acts, including the constitution. Therefore, the constitutional reforms carried out in the Republic of Tajikistan played an important role in harmonizing the norms of the Constitution of the Republic of Tajikistan with the relations of society, further supplementing its content and essence.

Искандаров Шарафҷон Фахриддинович*

ҲАҚИҚАТ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

Калидвожаҳо: Худо, ҳақиқат, инсон, шахрванд, наслҳои ҳуқуқи инсон, чорум ва панҷум наслҳои ҳуқуқи инсон, озодии вичдон ва эътиқод, дин, давлат, иттилоот.

Ключевые слова: Бог, Истина, человек, гражданин, поколения прав человека, четвертое и пятое поколения прав человека, свобода совести и вероисповедания, религия, государство, информация.

Keywords: God, Truth, man, citizen, generations of human rights, fourth and fifth generations of human rights, freedom of conscience and belief, religion, state, information.

Дар давраи мавҷудияти тамаддуни инсонӣ ҳақиқат чун калима, донишҳои муқаддас, адолат ва ғайра фаҳмида мешуд¹.

Ҳақиқат яке аз категорияҳои асосии фалсафа, илм, фикҳ, фарҳанг, дин ва шуури рӯзмарра буда, мувофиқати дониши инсонро ба воқеияти объективӣ ифода намуда, идеали дониш ва роҳи расидан ба онро дар назар дорад. Аммо мафҳуми «ҳақиқат» гуногунҷанба буда, ба тарзҳои гуногун баён мешавад. Бар асоси ин метавон гуфт, ки дар мавриди мафҳуми таърифи ҳақиқат андешаи якранг вучуд надорад. Баъзеҳо бар ин назаранд, ки ҳақиқат донишест, ки ба объекти дониш мувофиқат мекунад ва сифатҳо ва хосиятҳои воқеии онро инъикос мекунад². Дигарон ҳақиқатро ҳамчун хусусияти гносеологии тафаккур дар робита ба мавзӯи он мефаҳманд. Фикрро ҳақиқат меноманд, агар ба мавзӯи худ мувофиқат кунад, яъне онро чихеле ҳаст ҳамон тавр қабул мекунанд³. Гурӯҳи сеюм мӯътақиданд, ки ҳақиқат ин инъикоси муносиби объект аз ҷониби субъекти шинохт, таҷдиди он ҳамчун ба худ, берун ва новобаста аз шахсият ва шуури ӯ вучуд дорад; мазмуни объективии эҳсосот, таҷрибаи эмперикӣ, мафҳумҳо, ғояҳо, хирадҳо, назарияҳо, таълимотҳо⁴.

Ҳақиқат табиатан яктост, аммо онро ба ҷанбаҳои субъективӣ, объективӣ, мутлақ ва нисбӣ тақсим намудан мумкин аст. Ҳар яке аз онҳо ҳамчун як ҳақиқати нисбатан мустақил ҳисобида мешавад. Дар ин бобат С.И. Ивентев қайд мекунад, ки файласуфон, эзотерикҳо, диншиносон, олимони шаклу намудҳои гуногуни ҳақиқатро фарқ мекунанд, аз ҷумла: ҳақиқати мутлақ ва нисбӣ; объективӣ ва субъективӣ, тасодуфӣ, аналитикӣ, кӯҳнашуда, эмпирикӣ, зарурӣ, абстрактӣ ва конкретӣ, реалӣ, бевосита ва идеалӣ. Ба ғайр аз ин, навҳои соҳавии ҳақиқат ҷудо карда мешаванд, ки

* дотсенти кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ; **Тел.:** (+992) 918660606; **E-mail:** isharafjon@mail.ru

¹ Ивентьев С.И. Истина. Новосибирск: СИБПРИНТ, 2016. - С. 19 (384 с.)

² Электронный ресурс / Режим доступа: <https://skysmart.ru/articles/obshchestvoznanie/kriterii-istiny>

³ Практика и познание. – М., 1973.

⁴ Философия: Энциклопедический словарь / Под редакцией А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004.

яке аз онҳо ҳақиқати ҳуқуқӣ, ҳақиқати судӣ ё муурофиавӣ ва ҳатто ҳақиқати мубоҳисавӣ-рақобаткунанда мебошад¹.

Дар асоси он, ки ҳақиқат чузъи муҳимми таркибии ҳастӣ аст, он на танҳо дар маркази таваҷҷуҳи фалсафа, дин, балки илми ҳуқуқшиносӣ низ қарор дорад. Чунон ки дуруст кайд шудааст, «на танҳо фалсафа, балки илми ҳуқуқшиносӣ низ бояд барои ҳақиқат ҷавобгар бошад»².

Истифодаи васеъи истилоҳи «ҳақиқат» дар миёнаҳои асри XIX пас аз он пайдо шуд, ки ҳуқуқи инсон характери универсалӣ пайдо кард, яъне пас аз мустаҳкамнамоеи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва ба тамоми ҷаҳон эълон намудани он чун арзиши олий³.

Дар илми ҳуқуқшиносӣ ҳақиқатро ҳамчун мутобиқати объективии (дурустии) назарияи ҳуқуқии донишҳои ҳуқуқӣ ба воқеияти ҳуқуқӣ мефаҳманд⁴.

Дар илми ҳуқуқшиносӣ ҳақиқати ҳуқуқиро ҷудо менамоянд, ки бо қонунҳо ҳимоя гашта, тибқи андешаи арбобони давлатӣ ва ҷамъиятӣ ба манфиати мардум ва пойдеории адолати иҷтимоӣ хизмат менамояд⁵.

Ҳақиқати ҳуқуқӣ маҳсули ҳақиқати сиёсӣ ё давлатӣ мебошад⁶. Ин мафҳумро дар илми ҳуқуқшиносӣ истифода мебаранд. Ҳақиқати ҳуқуқӣ бе давлат вуҷуд дошта наметавонад⁷. Дар айни ҳол ба сифати мавзӯи таҳқиқоти илми ҳуқуқшиносӣ ҳуқуқи инсон ба Ҳақиқат баромад мекунад, ки аз ҷониби наслҳои чорум ва панҷуми ҳуқуқи инсон мустаҳкам карда шудааст.

Ҳар шахс ҳуқуқ ба ҳақиқат дорад, зеро аз нигоҳи динӣ инсон бояд ба ҳақиқат, Худо (Аллоҳ) саъй кунад. Худо – Офаридгор сарчашмаи аслии ҳақиқат ва ҳақиқати мутлақ мебошад⁸.

Ин ба он сабаб аст, ки Худо ҳақ аст ва он ҷӣ ба ҷои Ҷ ба худӣ мехонанд, ботил аст ва Ҷ баландмартабаву бузург аст (Қуръон, 22:62).

Ва Қалом ҷисм шуд, ва дар миёни мо сокин шуд, пур аз файз ва ҳақиқат; ва мо ҷалоли Ҷро дидем, ки ҷалоли яғоназод аз ҷониби Падар аст (Инҷил, Юҳанно 1:14).

¹ Ивентьев С.И. Право человека на Истину // Философия образования и современность: к 10-летию кафедры философии образования в структуре философского факультета МГУ. Материалы научно-практической конференции с международным участием. Москва, 22 ноября 2018 г. / Ред. и сост. Е.В. Брызгалина, В.А. Прохода, П.Н. Костылев. – М.: Философский факультет МГУ, 2018. – С.114.

² Ҳамон ҷо. – С. 114.

³ Искандаров Ш.Ф., Асадуллина Г.Р., Ивентьев С.И. Право человека и гражданина на Истину // В поисках истины: материалы III Международной научно-практической конференции. Иркутск, 29 ноября 2021 г. / ФГБОУ ВО «ИГУ»; под общ. ред. О.А. Полюшкевич. - Иркутск: Издательство ИГУ, 2021. - С. 42-43.

⁴ Ларин А.М. От следственной версии к истине. М.: Юрид. лит., 1976. - С. 190-191. (200 с.)

⁵ Ивентьев С.И. Асари ишорашуда. - С. 114-117.

⁶ Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. СПб.: Но-принт, 1998. - С. 137. (1536 с.)

⁷ Искандаров Ш.Ф., Асадуллина Г.Р., Ивентьев С.И. Право человека и гражданина на Истину // В поисках истины: материалы III Международной научно-практической конференции. Иркутск, 29 ноября 2021 г. / ФГБОУ ВО «ИГУ»; под общ. ред. О.А. Полюшкевич. - Иркутск: Издательство ИГУ, 2021. - С. 42-43.

⁸ Ивентьев С.И. Истина. Новосибирск: СИБПРИНТ, 2016. - С. 3.

Он гоҳ Исо ба яҳудиёне, ки ба Ё имон оварда буданд, гуфт: «Агар шумо дар каломи Ман устувор бошед, дар ҳақиқат шогирдони Ман ҳастед, ва ҳақиқатро хоҳед донист, ва ҳақиқат шуморо озод хоҳад кард (Инчил, Юҳанно 8:31-32).

Онҳоро бо ростии Худ такдис кун; каломи Ту ҳақиқат аст (Инчил, Юҳанно 17:17).

Ҳуқуқи инсон ба ҳақиқат аз озодии вичдон ва эътиқод ба як гурӯҳи алоҳида ва барои шахс муҳимми ҳуқуқи инсон чудо карда нашудааст.

Ҳуқуқи инсон ба ҳақиқат имкон медиҳад, ки робитаи байни мардум, давлат ва ҷомеа, инчунин кишварҳо ошкоро ва бидуни ҳеч гуна найранг бунёд карда шавад.

Ҳар як шаҳрванд ҳуқуқ дорад дар бораи давлати худ, фаъолияти мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор, ташкилотҳои давлатӣ ва тичоратӣ, инчунин дигар маълумоте, ки некӯахлоқии инсон ва ҷамъият аз он вобаста аст, маълумоти бозғимоду дурустро гирад ва донад.

Ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд ба ҳақиқат чузъи ҳуқуқи инсон ба озодии вичдон ва дин, инчунин ҳуқуқи мурочиат ба мақомоти давлатӣ ва гирифтани маълумот мебошад.

Мувофиқи моддаи 18 Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон аз 12 декабри соли 1948, банди 1 моддаи 18 Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966 ҳар як инсон ба озодии фикр, вичдон ва дин ҳуқуқ дорад¹. Ин ҳуқуқ озодии тағйир додани дин ё эътиқоди худ ва озодии дар танҳои ё дар якҷоягӣ бо дигарон ва ба таври оммавӣ ё хусусӣ, эътиқоди дин ё эътиқоди худ дар таълим, ибодат ва риояи расму оинҳои динӣ ва расмиро дар бар мегирад.

Ин ҳуқуқу озодиҳои маънавию ахлоқии инсон ва шаҳрванд дар қонунгузории миллӣ муқаррар гардидаанд². Масалан, мувофиқи моддаи 25 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, хизмҳои сиёсӣ ва шахсони мансабдор вазифадоранд ба ҳар кас имконияти пайдо намудан ва шинос шуданро ба ҳуҷҷатҳое, ки ба ҳуқуқ ва манфиати ӯ дахл доранд, таъмин намоянд, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонун муайян кардааст.

Дар баробари ин, дар конститутсияҳои дигар кишварҳо, мутаассифона, зикр нашудааст, ки давлат муваззаф аст, ки ба шаҳрвандонаш маълумоти муътамад ва дуруст расонад. Дар натиҷа, давлат метавонад хомӯш бошад ва маълумоти муҳимро барои шаҳрвандон пурра ошкор накунад. Ин холигии ғайриинсонии ҳуқуқӣ аз қонунгузорӣ бояд бартараф карда шавад.

Пинҳон кардани ҳама гуна ҳақиқатро аз шахс, шаҳрванд, ҷомеа ва миллат метавон ҷиноят алайҳи инсоният арзёбӣ кард³.

¹ Диноршоев А.М. Ҳуқуқи инсон. Маҷмуаи санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузории миллӣ дар 8 ҷилд. Ҷилди 1. - Душанбе, 2010. – С. 11, 38.

² Муфассал ниг.: Ивентьев С. И. Духовно-нравственные права и свободы человека и гражданина. – М.: Директ-Медиа, 2012. - 143 с.

³ Ивентьев С.И. Истина. – Новосибирск: СИБПРИНТ, 2016. - С. 168.

Ба он таваччуҳ кунем, ки дар қонуни ҷиноӣ хомӯшӣ нисбат ба ҳақиқат ҳамчун шакли ғайрифъолонаи қаллобӣ бандубаст карда мешавад¹.

Давлат вазифадор аст, ки мувофиқи дархости шаҳрвандон оид ба ҳамаи масъалаҳои ҷаҳлияти давлат, ҷаҳлияти шахсонӣ мансабдор, ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои давлатӣ ва тижоратӣ маълумоти бозғатимод ва дуруст пешниҳод намояд.

Дар айни замон ходимони сиёсӣ, мансабдорон, агар бо забони адабӣ гӯем, ба «қаллобӣ» машғул шуда, ба мурочиатномаи шаҳрвандон ҷавоб ва ваъдаҳои иҷронашуда дода, масъалаҳои тезутунди ҳаётӣ ва ҷамъиятро ҳал накарда, аксар вақт дар паси ниқоби сирри давлатӣ, андоз, ҳарбӣ ва дигар асрор пинҳон мешаванд, машғул мебошанд.

С.А. Кузнецова дар «Луғати бузурги тафсирии забони русӣ», қаллобиро ҳамчун қасдан гумроҳ кардан, фиреб додан ва ба қаллобӣ машғул шудан шарҳ додааст².

Дар қонунгузори Тоҷикистон ва дигар қонунгузори миллий ягон таърифи ҳуқуқии ҳақиқат вучуд надорад. Ба андешаи М.В. Савостянова «мушкилоти илми муосир дар он аст, ки мафҳуми ҳақиқат дар адабиёти фалсафӣ ва методологӣ оид ба илм дар даҳсолаҳои охир амалан мавҷуд нест»³. Инҳо сабабҳои асосии кам будани маълумоти муътамад ва ҳақиқӣ дар бораи воқеаҳои алоҳида, ҳодисаҳои маънавию моддӣ мавҷудияти инсон мебошанд. Дар баробари ин давлатҳо ба рафъи ин проблемаи ба таври сунъӣ ба вучуд овардашуда бо ташаббуси худ манфиатдор нестанд.

Сарфи назар аз мавҷуд будани таърифи ҳуқуқии (қонунии) ҳақиқат давлат тавассути қонунҳо мафкураи худ ё ҳақиқати давлатӣ, аз ҷумла ҳақиқати иҷтимоиро дар тамоми соҳаҳои ҷаҳлияти инсон ва ҷомеа тасдиқ ва паҳн менамояд⁴.

Ҳамин тариқ, зарурати бетаъхир дар сатҳи қонунгузорӣ муқаррар намудани таърифи ҳуқуқии мафҳуми «ҳақиқат» ба миён омад. Дар баробари ин бояд синтези тамоми мафҳумҳои мавҷудаи ҳақиқат анҷом дода шавад. Илова бар ин, шаҳрвандони ҳар давлат бояд тавассути раъйпурсӣ ба конституцияҳои худ ҳуқуқи ҳар як шахсро ба ҳақиқат, инчунин муқарраротро дар бораи уҳдадори давлат барои пешниҳоди танҳо маълумоти бозғатимод ва дуруст ба дархостҳои шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо ворид кунанд.

АДАБИЁТ:

1. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. СПб.: Но-принт, 1998. - 1536 с.

¹ Хилюта В. В. Умолчание об истине как пассивная форма мошеннического обмана // Уголовное право. 2007. - №3. - С. 68-72.

² Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. – СПб.: Но-принт, 1998.

³ Савостянова М.В. Понятие истины в философии и методологии науки XX в. // Вестник Севастопольского национального технического университета. – 2004. – № 56.

⁴ Ивентьев С.И. Истина. – Новосибирск: СИБПРИНТ, 2016. - С. 23-24.

2. Диноршоев А.М. Ҳуқуқи инсон. Маҷмӯаи санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузори миллӣ дар 8 ҷилд. Ҷилди 1. - Душанбе, 2010. – С. 11, 38.
3. Ивентьев С. И. Духовно-нравственные права и свободы человека и гражданина. – М.: Директ-Медиа, 2012. - 143 с.
4. Ивентьев С.И. Истина. Новосибирск: СИБПРИНТ, 2016. - 384 с.
5. Ивентьев С.И. Право человека на Истину // Философия образования и современность: к 10-летию кафедры философии образования в структуре философского факультета МГУ. Материалы научно-практической конференции с международным участием. Москва, 22 ноября 2018 г. / Ред. и сост. Е.В. Брызгалина, В.А.Прохода, П.Н. Костылев. – М.: Философский факультет МГУ, 2018. – С.114.
6. Искандаров Ш.Ф., Асадуллина Г.Р., Ивентьев С.И. Право человека и гражданина на Истину // В поисках истины: материалы III Международной научно-практической конференции. Иркутск, 29 ноября 2021 г. / ФГБОУ ВО «ИГУ»; под общ. ред. О.А. Полюшкевич. - Иркутск: Издательство ИГУ, 2021. - С. 42-43.
7. Ларин А.М. От следственной версии к истине. – М.: Юрид. лит., 1976. - 200 с.
8. Практика и познание. – М., 1973.
9. Савостьянова М.В. Понятие истины в философии и методологии науки XX в. // Вестник Севастопольского национального технического университета. – 2004. – № 56.
10. Философия: Энциклопедический словарь / Под редакцией А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004.
11. Хилюта В. В. Умолчание об истине как пассивная форма мошеннического обмана // Уголовное право. 2007. - №3. - С. 68-72.
12. Электронный ресурс / Режим доступа: <https://skysmart.ru/articles/obshestvoznanie/kriterii-istiny>

Искандаров Ш.Ф.

Фишурда

ҲАҚИҚАТ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

Исбот шудааст, ки ҳуқуқ ба ҳақиқат ба ҳуқуқи инсон ва шахрванд ба озодии вичдон ва дин шомил аст, вале алоҳида, инчунин ҳуқуқи мурочиат қардан ба мақомоти давлатӣ ва гирифтани маълумот ҷудо қарда нашудааст. Муқаррароти асосии маънавӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ таҳлил гардида, шароит, имконият ва технологияҳои ба даст овардани ҳақиқатро барои ҳар шахрванд ошкор менамояд.

Искандаров Ш.Ф.

Аннотация

ИСТИНА И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Доказывается, что право на Истину входит в состав права человека и гражданина на свободу совести и вероисповедания, но отдельно не выделено, а также права на обращение в государственные органы и получение информации. Анализируются основные духовные, социальные и правовые положения, раскрывающие условия, возможности и технологии получения Истины для любого гражданина.

Iskandarov Sh.F.

Annotation

THE RIGHT OF MAN AND CITIZEN TO THE TRUTH

The article shows the problematic situation in that the right to Truth is part of the right of a person and citizen to freedom of conscience and religion, but not separately highlighted, as well as the right to appeal to state bodies and receive information. The main spiritual, social and legal provisions are analyzed, revealing the conditions, opportunities and technologies for obtaining the Truth for any citizen.

Ҷумҳурии Тоҷикистон чун қисми ҷудонопазири ҷомеаи башарӣ бештари санадҳои сатҳи байналмилалиро дар самти ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои инсон эътироф намуда, дар заминаи онҳо уҳдадорӣҳои муайянро ба зима гирифтааст. Аз ҷумла, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсӣ аз 13-уми ноябри соли 1998, ПБҲИИФ аз 13-уми ноябри соли 1998, Конвенсия оид ба рафъи ҳамаи шаклҳои таъбири наҷодӣ аз 21-уми июли соли 1994, Конвенсия бар зидди шиканҷа ва дигар навъи ҷазо, муносибати ғайриинсонӣ ва пастзанандаи шаъну эътибор аз 21-уми июли соли 1994, Конвенсия оид ба рафъи ҳамаи шаклҳои таъбир нисбат ба занон аз 26-уми июни соли 1993, Конвенсия оид ба ҳуқуқи кӯдак аз 26-уми июни соли 1993, Конвенсия оид ба ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо аз 28-уми ноябри соли 2001 ва ғ.-ро тасдиқ намудааст. Ҳамон тавре қаблан зикр намудем, аксарияти санадҳои ғавқуззикр ҳуқуқ ба саломатиро муқаррар намуда, ҷиҳати амалӣ намудани он ба давлатҳои узв уҳдадорӣҳои муайянро воғузур намудаанд. Бо ҳамин назардошт, Тоҷикистон пайваста дар талоши он аст то бо роҳи василаҳои гуногун ҳуқуқи мазкурро дар амал татбиқ намояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз касби Истиқлоли давлатӣ ба соҳаи тандурустӣ аҳамияти махсуси худро сафарбар намуда, сиёсати ҳуқуқширо дар ин самт яқинан муайян намуд.

Конститутсияи ҶТ, ки дар асоси моддаи 10-и он эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва ба сифати қонуни асосӣ дар кишвар шинохта мешавад, ҳуқуқ ба ҳифзи саломатиро дар моддаи 38 ба таври зайл кафолат додааст: «Ҳар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад. Шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун аз ёрии тиббии ройгон дар муассисаҳои нигоҳдории тандурустии давлатӣ истифода менамояд. Давлат барои солимгардонии муҳити зист, инкишофи оммавии варзиш, тарбияи ҷисмонӣ ва сайёҳӣ тадбирҳо меандешад. Шаклҳои дигари ёрии тиббиро қонун муайян мекунад»¹.

Минбаъд дар заминаи Конститутсияи ҶТ санадҳои меъёрии ҳуқуқии зиёде дар соҳаи тандурустӣ қабул карда шуданд, ки онҳо ба татбиқи ҳуқуқҳои конститутсионии шаҳрвандон ва ҳифзи саломатии онҳо равона гардидаанд. Аз ҷумла, Кодекси тандурустии ҶТ аз 30-юми майи соли 2017 ба тасвиб расид, ки дар он принципҳои асосии сиёсати давлат дар соҳаи тандурустӣ инъикоси худро пайдо намудаанд. Аз ҷумла, таъмини баробарҳуқуқии шаҳрвандон барои гирифтани кумаки тиббии беҳатар, самарабахш ва сифатнок; ҷавобгарии яқояи давлат, корфармоён ва шаҳрвандон ҷиҳати нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатии инфиродӣ ва ҷамъиятӣ; таъмини ҳаҷми кафолатноки кумаки ройгони тиббӣ; ҳифзи солимии модару кӯдак; афзалиятнок будани самти пешгирӣ дар фаъолияти низоми тандурустӣ; дастрас будани кумаки тиббӣ; мунтазам

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994, бо тағйири иловаҳои солҳои 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2003 ва 22-юми майи соли 2016. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 20.

баланд бардоштани сифати кумаки тиббӣ; таъмини бехатарии санитарии эпидемиологии аҳоли; васеъ намудани имкониятҳои ҷомеа оид ба масъалаҳои ҳифзи саломатӣ; пайдарпайии фаъолияти ташкилотҳои тандурустӣ дар хизматрасонии тиббӣ; таъмини муттасили ва пайдарҳамии таҳсилоти тиббӣ ва фарматсевтӣ бо истифода аз технологияҳои замонавии таълим; дастгирии давлатии илми тибби ватанӣ, ҷорӣ намудани дастовардҳои пешқадами илмӣ, техникӣ ва таҷрибаи ҷаҳонӣ дар соҳаи тандурустӣ; ҳавасмандгардонии донории ройғони ихтиёрӣ; дастгирии давлатӣ оид ба таҳия ва рушди рақобатпазирии саноати тиббӣ ва фарматсевтии ватанӣ; иштироки иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар таъмини ҳуқуқҳои шаҳрвандон ба ҳифзи саломатӣ; самтнокии иҷтимоии тандурустӣ, ки ба қонеъ гардонидани талаботу эҳтиёҷоти аҳоли ва бехтар намудани сифати зиндагӣ равона карда шудааст; мусоидат дар ташаккули тарзи ҳаёти солим ва ғизои солим; алоқамандии саломатии аҳоли, бехатарӣ, самарабахшӣ ва сифати маводи доруворӣ ба омилҳои таъмини амнияти миллӣ ба сифати принципҳои асосии сиёсати давлат дар соҳаи тандурустӣ маънидод карда шудаанд¹.

Аз моҳияти принципҳои мазкур, ки давлат баҳри амалӣ намудани сиёсати худ роҳандозӣ намудааст, аён мегардад, ки ҳамаи онҳо ба таври бевосита ва ё бавосита мавҷудият ва амалинамоии ҳуқуқ ба ҳифзи саломатиро эътироф ва қафолат дода, зимни татбиқнамоии салоҳиятҳои мақомоти дахлдори амаликунандаи ин ҳуқуқ ба роҳбарӣ гирифта мешаванд. Дар ҳамин замина, моддаи 36-и Кодекси тандурустӣ пешбинӣ менамояд, ки «шаҳрвандони ҶТ ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ доранд. Ба шаҳрвандони ҶТ дар ташкилотҳои низоми давлатии тандурустӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати ҶТ кумаки тиббии санитарии ройгон расонида мешавад. Дар дигар ҳолатҳо ба шаҳрвандон кумаки тиббӣю санитарӣ дар ташкилотҳои низоми давлатии тандурустӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати ҶТ аз ҳисоби маблағи шахсони воқеӣ ва ё ҳуқуқӣ расонида мешавад. Шаҳрвандон ба интиҳоби озоди муассисаи тиббӣ ва табиб ҳуқуқ доранд. Шаҳрвандон бо кумаки таъҷилии тиббӣ дар ташкилоти тандурустии наздиктарин, новобаста аз шакли моликият, мутобиқи талаботи кодекси мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ таъмин карда мешаванд. Шаҳрвандони ҶТ ҳангоми беморӣ, маъёбӣ, гум кардани қобилияти қорӣ мутобиқи қонунгузории ҶТ ба таъминоти иҷтимоӣ ҳуқуқ доранд»². Ба мушоҳида мерасад, ки моддаи мазкур асоси ҳуқуқии худро аз моддаҳои 38 ва 39-и Конститутсия гирифта, идомаи мантиқии онҳо мебошад. Дар асоси муқаррароти меъёрии моддаи мазкур метавон якҷанд нишонаҳои қафолат ва амалигардонии ҳуқуқ ба ҳифзи саломатиро ҷудо намуд:

¹ Ниг.: Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017, таҳти № 1413. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/legislation> (санаи мурочиат: 01.04.2020).

² Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017, таҳти № 1413. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/legislation> (санаи мурочиат: 01.04.2020).

а) шаҳрвандон ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ доранд ва онро метавонанд дар муассисаҳои тандурустии давлатӣ ва хусусӣ амалӣ намоянд;

б) ёрии тиббӣ дар муассисаҳои тандурустии давлатӣ ба таври ройгон ва ғайриройгон (пулакӣ) анҷом дода мешавад;

в) шаҳрвандон ҳуқуқ доранд, ки муассисаи тиббӣ ва табибро озодона интихоб намоянд;

г) шаҳрвандон ҳуқуқ доранд, ки кумаки аввалияи тиббиро дар муассисаҳои тандурустии наздиктарини давлатӣ ва хусусӣ гиранд;

д) хангоми беморӣ, маъҷубӣ ва гум кардани қобилияти корӣ шаҳрвандон ҳуқуқ доранд аз таъминоти иҷтимоӣ истифода баранд.

Дар ҳамин радиф месазад таъкид намуд, ки яке аз мушкилоти мавҷудаи амалинамоии ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ дар кишвар ин сари вақт анҷом надодани кумаки таъҷилӣ ва бетаъхири тиббӣ мебошад. Аз муқаррароти моддаи 36-и Кодекси тандурустӣ бармеояд, ки шаҳрвандон ҳуқуқи истифода аз кумаки таъҷилии тиббиро дар муассисаи тандурустии наздиктарини зисташон новобаста аз шакли моликият доро мебошанд. Аммо, Кодекси тандурустии ҶТ амиқ ишора наменамояд, ки кумаки таъҷилии тиббӣ дар муассисаҳои тандурустии давлатӣ ва хусусӣ ройгон анҷом дода мешавад ва ё ба таври шартномавӣ (пулакӣ). Дар банди 7-уми Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи тартиби хизматрасонии тиббию санитарӣ ба шаҳрвандони ҶТ дар муассисаҳои системаи давлатии тандурустӣ» аз 2-юми декабри соли 2008 пешбинӣ мегардад, ки кумаки таъҷилӣ ва бетаъхири тиббӣ ба таври ройгон анҷом дода мешавад. Дар банди 8-уми Қарори мазкур ба кумаки таъҷилӣ ва бетаъхири тиббӣ таъминот бо доруворӣ барои ҳамаи гурӯҳҳои аҳоли дар ҳолатҳое, ки ба ҳаёти шаҳрвандон ё шахсони атрофи онҳо таҳдид чой дорад, инчунин бемориҳои ногаҳонӣ, ҳолатҳои нохуш, захмбардорӣ ё захролудшавӣ, ноқисҳои ҳомиладорӣ ва таваллудро дохил менамояд¹. Маълум мешавад, ки кумаки таъҷилӣ ва бетаъхири тиббӣ ба шаҳрвандони ҶТ ба таври ройгон анҷом дода мешавад, аммо чунин навъи кумак нисбат ба шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрванд, ки дар ҶТ кору фаъолият ва зиндагӣ менамоянд, дар кадом шакл анҷом дода мешавад, санади ишорашуда пешбинӣ наменамояд ва аз номи он низ бармеояд, ки он танҳо нисбат ба шаҳрвандони кишвар равона гардидааст. Инчунин, дар санадҳои соҳа бевосита муқаррар карда намешавад, ки кумаки таъҷилӣ ва бетаъхири тиббӣ дар муассисаҳои тандурустии хусусӣ низ ба таври ройгон анҷом дода мешавад. Аз ин рӯ, бо мақсади аз байн бурдани нофаҳмиҳои чойдошта пешниҳод менамоем, ки дар моддаи 36-и Кодекси тандурустии ҶТ чунин меъёр чой дода шавад: «Шаҳрвандони ҶТ, шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрванд ба кумаки таъҷилӣ ва бетаъхири тиббии ройгон дар муассисаи тандурустии наздиктарин, новобаста аз шакли моликият, ҳуқуқ доранд».

¹ Ниг.: Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи тартиби хизматрасонии тиббию санитарӣ ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муассисаҳои системаи давлатии тандурустӣ» аз 2-юми декабри соли 2008, тахти № 600 // Маҳзани мутамаккази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 20.01.2021).

Дар ҳамин замина, зарур аст, ки масъулияти кормандони соҳаи тандурустӣ чиҳати расонидани кумаки таъҷилӣ ва бетаъхири тиббӣ баланд бардошта шуда, дар ҳолати иҷро накардани масъулияти худ ба ҷавобгарӣҳои вазнини ҳуқуқӣ кашида шаванд¹.

Амалияи тибби тоҷик, мутаассифона дар бештар маврид шаҳодат аз сатҳи пасти фарҳанги ҳуқуқӣ ва муоширати кории кормандони соҳаро бозгӯӣ менамояд. Новобаста аз он ки қисми якуми моддаи 47-и Кодекси тандурустии ҶТ аз кормандони тиб даъват менамояд то нисбат ба бемор боэҳтиромона ва башардӯстона муносибат намоянд, аммо забони дурушт ва муомилаи хунукназаронаи кормандони соҳа сабаби то андозае коста гардидани боварии мардум ба низоми тибби ватанӣ гашта, ҳатто таъсири манфӣ ба ҳолати равонии маризон мегузорад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки дар ин самт меъёрҳои мушаххас ва таъсиррасон мураттаб карда шуда, пайваста корҳои тарғиботӣ чиҳати баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва этикаи касбии кормандони соҳа ба роҳ монда шаванд. Зеро, танҳо дар сурати дуруст ба роҳ мондани тарбияи ҳуқуқӣ дар байни кормандони соҳаи тандурустӣ имконияти расидан ба ҳадафи ишорашуда имконпазир мегардад. Э.С. Насриддинзода қайд менамояд, ки тарбияи ҳуқуқӣ ин фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ ва аҳли ҷомеа барои ташаккул додани шуури ҳуқуқиву фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон ва ашхоси соҳибмансаб мебошад².

Ҳамон тавре дар қисматҳои қаблӣ зикр намуда будем, давлат дар баробари он ки чораҳои заруриро чиҳати ҳифзи саломатии аҳоли роҳандозӣ менамояд, ҳамзамон баҳри беҳдошти саломатии онҳо бояд тадбирҳои судмандро рӯи даст гирад, ки масъалаи мазкур дар моддаи 37-и Кодекси тандурустӣ ба таври зайл матраҳ гардидааст: «Шаҳрвандони ҶТ ба беҳбудии экологӣ, бехатарии санитарию эпидемиологӣ ва радиатсионӣ ҳуқуқ доранд. Ин ҳуқуқ аз тарафи давлат бо роҳи нигоҳдории мусоиди зист, ки ба вазъи саломатии наслҳои имрӯзаю оянда таъсири манфӣ намерасонад, таъмин карда мешавад»³. Таҷриба ва амалияи ҷомеаи башарӣ шаҳодат аз он медиҳад, ки тағйирёбии иқлим ва ифлос гардидани муҳити зисти инсоният хатари ҷиддӣ ба ҳаёт ва саломатии ӯро ба вучуд овардааст. Дар ин самт Тоҷикистон тадбирҳои зиёдро дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ рӯи даст гирифта, аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват намуда истодааст то дидаву дониста ба ҳаёт ва саломатии инсон дар сайёраи замин хатари марговарро ба миён наоваранд. Зеро, давлат дар алоҳидагӣ ҳеҷ гоҳ қудрати солим нигоҳ доштани муҳити зистро надошта, дар ин самт зарур аст то тамоми давлатҳо дар муттаҳидӣ фаъолиятро ба роҳ монанд, ки натиҷаи чунин

¹ Сафарзода Н.Ф. Рушди ҳуқуқ ба саломатӣ дар даврони Истиқлол // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. (Маҷаллаи илмӣ-амалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2021. – № 4 (24). – С. 65-71.

² Ниг.: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Мехрона-2017, 2019. – С. 98.

³ Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017, тахти № 1413. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/legislation> (санаи мурочиат: 02.04.2020).

ҳамкорӣ ба таъмини саломатии аҳолии сайёра таъсири мусбат хоҳад гузошт.

Қумҳурии Тоҷикистон дар баробари таҳия ва қбул намудани санади кодификатсияшудаи соҳаи тандурустӣ, инчунин як қатор стратегия ва барномаҳои мушаххаси давлатиро баҳри солим нигоҳ доштани аҳоли ва таъмин намудани ҳифзи саломатии онҳо ба тасвиб расонидааст. Аз ҷумла, Стратегияи миллии солимии аҳолии ҚТ барои солҳои 2010-2020 аз 2-юми августи соли 2010, таҳти № 368; Стратегия оид ба ғизо ва фаъолияти ҷисмонӣ дар ҚТ барои солҳои 2015-2024 аз 31-уми декабри соли 2014, таҳти 808; Барномаи миллии ташаккули тарзи ҳаёти солим дар ҚТ барои солҳои 2011-2020 аз 30-юми октябри соли 2010, таҳти № 560; Барномаи миллии тавонбахшии маъҷубон барои солҳои 2017-2020 аз 28-уми октябри соли 2016, таҳти № 455; Барномаи миллии оид ба муқовимат ба эпидемияи вирусӣ норасоии масунияти одам дар ҚТ барои солҳои 2017-2020 аз 25-уми феввали соли 2017, таҳти № 89; Барномаи миллии иммунопрофилактика дар ҚТ барои солҳои 2016-2020 аз 28-уми октябри соли 2016, таҳти № 456 ва ғ.

Стратегия ва барномаҳои мазкур дар самти амалӣ намудани ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва таъмин намудани солимии ҷомеа нақши муҳимро иҷро менамоянд. Дар ин радиф, Стратегияи миллии солимии аҳолии ҚТ мавқеи назаррасро ишғол менамояд. Стратегияи мазкур ирода ва манфиатҳои давлатро дар соҳаи ҳифзи саломатӣ ифода намуда, ҳуҷҷати маҷмуиву бунёдӣ маънидод мегардад ва қисми таркибии сиёсати миллии рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар ба ҳисоб меравад. Дар он мушкилоти асосии соҳаи тандурустӣ нишон дода шудааст, ки ба онҳо метавон инҳоро шомил намуд:

а) заминаи кӯҳнаю фарсудаи моддию техникаи муассисаҳои муолиҷавию профилактикӣ ва нокифоягии воситаҳои инвеститсионӣ ҷиҳати таҷдиди саривактӣи онҳо;

б) то ба охир нарасонидани ислоҳот дар системаи таҳсилоти табибон ва ҳамшираҳои тиббӣ;

в) муттасил аз қор рафтани мутахассисон аз соҳаи тандурустӣ вобаста ба муҳочират рафтани онҳо берун аз ҳудуди Тоҷикистон;

г) номуқамал будани стандартҳои давлатӣ дар соҳаи таъминот бо доруворӣ;

д) ақибмонии афзоянда ҷиҳати ворид намудани амалияи пешқадами байналмилалӣ дар усулҳои ташхис ва муолиҷаи бемориҳои паҳнгардида;

е) мавҷуд набудани системаи муосири стандартҳо ва назорати сифати кумаки тиббӣ¹.

Воқеан, мушкилоти мавҷуда то ҳол роҳи ҳалли худро пурра пайдо накардаву зарурати таваҷҷуҳи махсус зоҳир намудан ҷиҳати аз байн бурдани норасоӣҳои ҷойдошта ба вучуд омадааст. Бо ин назардошт,

¹ Муфассал ниг.: Стратегияи миллии солимии аҳолии Қумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020 аз 2-юми августи соли 2010, таҳти № 368. – С. 9.

Стратегияи солимии аҳолии ҶТ барои даҳ соли минбаъда таҳия ва қабул гардид. Мақсади асосии Стратегияи мазкур таҳким бахшидани саломатии аҳолии кишвар, фароҳам овардани муҳити солимӣ зист ва то андозае рафъ намудани камбудихои ҷойдошта дар ин самт махсуб меёбад. Дар сурати иҷрои вазифаҳои гузаштаи стратегияи мазкур имкони беҳтар намудани сатҳ ва сифати хизматрасонии тиббӣ ҷойдошта, он дар маҷмуъ баҳри амалӣ намудани ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ дар кишвар кумаки ҷиддӣ мерасонад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти салоҳиятдори давлатӣ дар соҳаи тандурустӣ мушкилоти ҷойдоштаи соҳаи мазкурро ҳамеша мавриди омӯзиш қарор дода, бо дарназардошти вазъи иқтисодии кишвар ва паёмадҳои замони муосир стратегия ва барномаҳои қабул намоянд, ки онҳо дурнамои рушди соҳаи тандурустиро таъмин намуда, ҷиҳати дар амал таъмин намудани ҳуқуқ ба саломатӣ дар кишвар замина гузоранд. Яъне, дар сурати дуруст ба роҳ мондани сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи тандурустӣ имконияти расидан ба ҳадафҳои ишорашуда имконпазир мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи тартиби хизматрасонии тиббӣю санатирӣ ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муассисаҳои системаи давлатии тандурустӣ» аз 2-юми декабри соли 2008, таҳти № 600 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 20.01.2021).

2. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017, таҳти № 1413. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/legislation> (санаи мурочиат: 01.04.2020).

3. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017, таҳти № 1413. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/legislation> (санаи мурочиат: 01.04.2020).

4. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017, таҳти № 1413. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj/legislation> (санаи мурочиат: 02.04.2020).

5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994, бо тағйири иловаҳои солҳои 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2003 ва 22-юми майи соли 2016. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 20.

6. Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Мехрона-2017, 2019. – С. 98.

7. Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқ ба саломатӣ: масъалаҳои назарӣ ва амалӣ: дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01 / Сафарзода Некрӯз Файзӣ. – Душанбе, 2022. – С. 102-103.

8. Сафарзода Н.Ф. Рушди ҳуқуқ ба саломатӣ дар даврони Истиқлол // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. (Маҷаллаи илмӣ-амалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2021. – № 4 (24). – С. 65-71.

9. Стратегияи миллии солимии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020 аз 2-юми августи соли 2010, таҳти № 368. – С. 9.

Сафарзода Н.Ф.
Розиқзода Д.З.

Фишурда
**СИЁСАТИ ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОҲАИ
ТАНДУРУСТӢ**

Дар доираи мақолаи мазкур яке аз масъалаҳои муҳими илми ҳуқуқшиносӣ – сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи тандурустӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллифон қайд менамоянд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи башарӣ як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсонро ратификатсия намудааст, ки аксарияти онҳо ҳуқуқҳои инсонро дар соҳаи тандурустӣ пешбинӣ менамоянд. Бо ин мақсад, Тоҷикистон пас аз касби Истиқлоли давлатӣ сиёсати ҳуқуқии худро дар соҳаи тандурустӣ ба таври амиқ муайян намуда, як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавиро қабул намуд, ки онҳо барои эътироф ва риояи ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустӣ мусоидат менамоянд. Новобаста аз ин, ба андешаи муаллифон дар соҳаи тандурустӣ ҳанӯз мушкилоти марбут ба ҳимояи ҳуқуқи инсон ҷой доранд, ки ҳалли онҳо аз дуруст роҳандозӣ намудани сиёсати ҳуқуқии давлат дар соҳаи тандурустӣ вобастагии амиқ дорад.

Сафарзода Н.Ф.
Розиқзода Д.З.

Аннотация
**ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В
ОБЛАСТИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ**

В рамках данной статьи рассматривается один из важных вопросов юриспруденции – правовая политика Республики Таджикистан в сфере здравоохранения. Авторы отмечают, что Республика Таджикистан как полноправный член человеческого общества ратифицировала ряд международно-правовых документов по правам человека, большинство из которых предусматривают права человека в сфере здравоохранения. С этой целью, после обретения государством независимости, Таджикистан всесторонне определил свою правовую политику в сфере здравоохранения и принял ряд нормативных правовых актов, которые способствуют признанию и соблюдению прав человека в сфере здравоохранения. Несмотря на это, по мнению авторов, по-прежнему существуют проблемы, связанные с защитой прав человека в сфере здравоохранения, решение которых глубоко зависит от правильной реализации правовой политики государства в сфере здравоохранения.

Safarzoda N.F.
Rozizoda D.Z.

Annotation
**LEGAL POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE
FIELD OF HEALTH CARE**

Within the framework of this article, one of the important issues of jurisprudence is considered - the legal policy of the Republic of Tajikistan in the field of healthcare. The authors note that the Republic of Tajikistan, as a full member of human society, has ratified a number of international legal documents on human rights, most of which provide for human rights in the field of healthcare. To this end, after gaining independence by the state, Tajikistan has comprehensively defined its legal policy in the field of healthcare and adopted a number of normative legal acts in the field that contribute to the recognition and observance of human rights in the field of healthcare. Despite this, according to the authors, there are still problems associated with the protection of human rights in the field of healthcare, the solution of which is deeply dependent on the correct implementation of the legal policy of the state in the field of healthcare.

Олимзода Давлатмурод Абдулхайр*

ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ ҲУҚУҚИ ШАҲРВАНДОН БА МУСОФИРАТ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: танзим, ғаъолият, мақомот, давлат, ҳуқуқ, конститутсия, маҳал, мусофират, ҷой, зист, масъала, озодӣ.

Ключевые слова: регулирование, деятельность, власть, государство, закон, конституция, местность, проезд, место, местопребывание, вопрос, свобода.

Keywords: regulation, activity, authority, state, law, constitution, locality, travel, place, residence, problem, freedom.

Бо ба даст овардани истиқлолият Тоҷикистон роҳи бунёди давлати ҳуқуқбунёди демократиро интихоб намуда, арзишҳои асосии ин давлатро ҳам дар Конститутсияи кишвар ва ҳам дар қонунгузори соҳавии он инъикос намуд. Махсусан дар ин замина ҳифзи ҳуқуқи озодаҳои инсон – ҳамчун яке аз принципҳои муайянкунандаи волоияти қонун ҷой дорад¹.

Муҳимтарин ҳадафи сиёсати давлатии Тоҷикистон устувор нигоҳ доштани асосҳои соҳи конституционӣ, барпо намудани давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад, ки ҷавҳари онро ҳифзи ҳуқуқи озодаҳои инсон ва шаҳрванд ташкил медиҳад. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи озодаҳои инсон ва шаҳрвандро арзишҳои олии эътироф намуда, риоя ва ҳифзи онҳоро кафолат додааст. Инчунин моддаи 24 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ мекунад, ки шаҳрванд ба мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он ҳуқуқ дорад².

Ҳамин аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби “Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат”-и худ қайд менамояд, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инсон, ҳуқуқ ва озодаҳои ӯро арзиши олии эътироф намуда, риоя ва ҳифзи онҳоро кафолат медиҳад. Ҳуқуқ ба ҳаёт арзиши табиӣ буда, касе ҳақ надорад, ки шахсро аз ин ҳуқуқ маҳрум созад³.

Озодии ҳаракат ин ҳуқуқи табиӣ инсон аст, ки имконияти зиндагии озод ва ҷойивазкунии шахсро ба шаҳрванд пешниҳод намуда, барои

* дотсенти кафедраи ҳуқуқ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ; **E-mail:** davlat.olimov.1993@bk.ru.

¹ Ниг.: Раҳмонова О.Э. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане (1917–2011 гг.). – Душанбе, 2012. – 26 с.

² Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022). – 32 с.

³ Ниг.: Раҳмонов Эмомалӣ. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди шашум. – Душанбе: Ирфон, 2006. – С. 28.

таъмини ҳаёти шахсии озод замина мегузорад. Бидуни озодии ҳаракати шаҳрванд доир ба озодии ҳаёти шахсӣ ва озодии шахсӣ ҳарф задан душвор аст. Ин ҳуқуқ дар ҳама санадҳои байналмилалӣ умумии эътирофгардида ба сифати ҳуқуқҳои асосии шахсӣ қайд гардидааст. Дар ҳамин росто дар қисми 1 моддаи 13 Эълумияи умумии ҳуқуқи башар оварда шудааст, ки “ҳар як инсон ҳақ дорад, ки дар ҳудуди ҳар давлат озодона рафтуомад кунад ва ба худ маҳалли зист интиҳоб кунад”¹, инчунин моддаи 12 Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ² ҳуқуқ ба озодии ҳаракатро муқаррар кардаанд.

Рушд ва таҳкими давлатдорӣ ҳуқуқӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ бидуни эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқи озодӣҳои байналмилалӣ инсон, ки дар сатҳи меъёрҳои эътирофшудаи байналмилалӣ ва конститусионӣ ифода ёфтаанд, ғайриимкон аст. Яке аз ин меъёрҳои маъмулӣ ин ҳуқуқи озодонаи мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист, мебошад.

Муҳақиқи рус Л.Р. Ибрагимова қайд намудааст, ки фаъолияти механизми давлатӣ ҳифзи ҳуқуқи конститусионӣ озодии ҳаракат, интиҳоби ҷойи зист, тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он низоми ҷанбаҳои ба ҳам алоқаманд ва ба ҳам вобастаи фаъолияти қонунии давлат мебошад³.

Зери мафҳуми истиқомати доимӣ ин истиқомати бефосилаи шаҳрвандони хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд аз рӯи гувоҳномаи иқомат дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон фаҳмидан мумкин аст. Гувоҳномаи иқомат гуфта, ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсияти шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва собиткунандаи гирифтани иҷозат барои истиқомати доимӣ дар Тоҷикистон ба шумор меравад.

Дар асоси моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқи шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 17.05.2018с., №1525 истиқоматкунандагони доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон он шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванде эътироф мешаванд, ки дорои гувоҳномаи истиқомати аз ҷониби мақомоти корҳои дохилӣ додасуда мебошанд.

Бояд қайд намуд, ки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд уҳдадоранд, ки дар муддати 10 рӯзи корӣ аз санаи ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шуданашон бо тартиби муқарраргардида аз қайд гузашта, баъд аз ба охир расидани муҳлати истиқоматашон Ҷумҳурии Тоҷикистонро тарк намоянд, агар тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалӣ Тоҷикистон тартиби дигар пешбинӣ нагардида бошад. Қоидаҳои бақайдгирии шиносномаҳои

¹ Ниг.: Эълумияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

² Ниг.: Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

³ Ниг.: Ибрагимова Л.Р. Конституционное право на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства, выезд и въезд в Российскую Федерацию: вопросы теории и практики. – М., 2020. – 28 с.

шаҳрвандони хориҷӣ ва намунаи варақаи бақайдгириро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд.

Дар асоси қ. 2 моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муҳоҷират” шахсоне, ки дар асоси қонунӣ барои истиқомати доимӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишварҳои хориҷӣ кучидаанд (ғайр аз ходимони сафоратҳо ва намояндагии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кишварҳои хориҷӣ, шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар кишварҳои хориҷӣ муваққатан фаъолияти меҳнатиро анҷом медиҳанд, хизматчиёни ҳарбие, ки вазифаи ҳомиёни сулҳро иҷро мекунанд, инчунин шахсе, ки дар таҳсил, табобат, сафарҳои туристӣ ва хизматӣ мебошанд) вазъи ҳуқуқии муҳоҷиронро мегиранд.¹

Шаҳрвандони хориҷие, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби бераводид будубоши муваққатӣ доранд, ба муҳлати на зиёда аз муҳлатҳои муқаррарнамудаи шартномаҳои байналмилалӣ Тоҷикистон ба қайд гирифта мешаванд. Дар ҳолати набудани чунин шартномаҳои байналмилалӣ Тоҷикистон, агар муҳлати будубоши бераводид дарҷ нашуда бошад, бақайдгирӣ ба муҳлати дар аризаи шаҳрванди хориҷӣ ё дархости ташкилоти қабулкунандаи шаҳрванди хориҷӣ нишондодашуда, вале на зиёда аз 1 сол амалӣ карда мешавад.²

Бояд қайд намуд, ки вобаста ба таъмини ҳуқуқи шаҳрванд ба мусофират мақомоти давлатӣ бояд ваколатҳои зеринро иҷро намоянд:

- дар Ҷумҳурии Тоҷикистон корҳои вобаста ба масъалаҳои мусофиратро ҳамоҳанг созанд;

- ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд барои анҷом додани ин ё он навъи фаъолият, иҷозати дахлдор диҳанд;

- равандҳои мусофиратро дар кишвар таҳлил ва пешгӯӣ намуда, ба шаҳрвандон иттилоъ диҳанд;

- квотаҳои мусофирати хориҷиро муайян ва пешниҳод манзур менамояд;

- дар доираи квотаҳои тасдиқгардида кӯчонидан, қабул ва ҷобачокунии мусофиронро ташкил мекунад;

- дархости хаттии шахсеро, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳиши дарёфти доимӣ ва ё муваққатии истиқоматро доранд, қабул мекунад ва асноди заруриро ба расмият медарорад;

- бақайдгирии мусофирати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа ва бозгашт ба ҷумҳуриро амалӣ менамояд;

- мусофирони ғайриқонуниро пешгирӣ менамояд, дар ҳолати ошкор намудани вайронкунии қоидаҳои истиқомат аз ҷониби мусофирон барои ба ҷавобгариӣ маъмури ва ҷиноятӣ кашидани онҳо мавод таҳия мекунад;

¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳоҷират (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, №12, мод. 320; соли 2002, № 4, қисми 1, мод. 248; соли 2005, №12, мод. 657; соли 2008, №12, қисми 2, мод.1004; соли 2010, №1, мод.15, соли 2018 №7-8, мод.525.)

² Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 17.05.2018 с., № 1525.

Бояд хотирнишон намуд, ки давлат мусоидат менамояд, ки мусофирон – яъне шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба таври муташаккилона ва бо розигии онҳо танҳо ба он кишварҳое фиристода шаванд, ки дар он ҷо ҳуқуқҳояшон ҳифз карда мешаванд.

Дар ҳамин росто қайд намудан зарур аст, ки кафолати ҳифзи ҳуқуқҳои мусофирон дар хориҷа барои давлат ҳолатҳои зеринро ба вучуд меорад:

-дар давлати қойдошта мавҷуд будани қонунгузори иҷтимоии ҳуқуқҳои мусофиронро ҳифзкунанда;

-мавҷуд будани шартномаҳои дутарафа ё бисёртарафаи давлатӣ бо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои мусофирон дар хориҷа;

-қабули тадбирҳои амалии мусбӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои мусофирон аз тарафи давлати будубош.

Р.В. Комбарова ҳуқуқ ба озодии ҳаракатро як чизи мураккаб ҳисоб карда, онро ҳамчун маҷмӯи ҳуқуқҳои зерин мефаҳмад: «Ҳуқуқи озодии ҳаракат дар дохили давлат, ҳуқуқи интихоби ҷои истиқомат дар ҳудуди давлат; ҳуқуқи тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он»¹.

Дар амалӣ гаштани ҳимояи ҳуқуқи озодии инсон нақши судҳои умумӣ, судҳои иқтисодӣ ва суди конститусионии ҷумҳурӣ калон аст. Конститутсия ҳокимияти судиро ваколатдор менамояд, ки ҳуқуқи озодии инсон ва шахрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассиса, қонуниятро адолатро ҳифз намояд.

Қонуни конститусионӣ «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» яке аз аввалин вазифаҳои судро дар ҷумҳурӣ ҳифзи ҳуқуқ, озодии инсон ва шахрванд мешуморад. Мутобиқи моддаи 1 Қонуни конститусионӣ «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» Суди конститусионӣ ба мақсади таъмини волоияти меъёрҳои Конститутсия ва амали бевоситаи он дар қаламрави ҷумҳурӣ, ҳифзи Конститутсия, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд таъсис ёфтааст. Ҳифзи ҳуқуқи иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ ва дигар ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд тибқи Қонуни конститусионӣ «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» яке аз вазифаҳои мақомоти прокуратура муқаррар карда шудааст. Инчунин шахс метавонад барои ҳифзи ҳуқуқи озодии худ ба мақомоти ғайрисудӣ, ба шахсони мансабдор, ба иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва матбуот муроҷиат намояд.

Барои ҳифзи ҳуқуқи озодӣ дар таҷрибаи давлатҳо ташкили ниҳоди давлатию ҷамъиятии ҳифзи ҳуқуқи инсон муқаррар шудааст. Яке аз ин гуна ниҳод Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон (Омбудсмен) мебошад.

Қонун «Дар бораи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 20 март соли 2008 муайян кард, ки Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон ҳангоми амалӣ намудани ваколатҳои худ мустақил буда, ба ягон мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шахрак ва

¹Ниг.: Комбаров Р.В. Право осужденных к наказанию в виде ограничения свободы на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства // «Законность и правопорядок в современном обществе». – 2011. – № 6. – С. 189.

деҳот (ҷамоат) ва шахсони мансабдор ҳисоботдиҳанда намебошад. Фаъолияти Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон воситаҳои мавҷудаи ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро пурра намуда, салоҳияти мақомоти давлатиро, ки ҳуқуқу озодиҳои вайроншударо барқарор менамоянд, бекор ва тағйир намедихад (моддаи 3). Қонуни мазкур мувофиқи талаботҳои Усулҳои (принсипҳои) Париж, ки дар он қолабҳои оид ба Ваколатдор хос муайян карда шудаанд, таҳия карда шудааст.

Вазифаҳои асосии Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон мусоидат намудан ба риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд; барқарор намудани ҳуқуқу озодиҳои вайроншудаи инсон ва шаҳрванд; тақмили қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд; баланд бардоштани маърифатнокии шаҳрвандон оид ба ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, шаклҳо ва воситаҳои ҳифзи он; ҳамкорию мақомоти ҳокимияти давлатӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд; рушд ва ҳамроҳангсозии ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд мебошад.

Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон ҳангоми гирифтани маълумот оид ба вайронкунии оммавӣ ва ҷиддии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ё дар ҳолатҳои аҳамияти махсуси ҷамъиятӣ доштани ин амалҳо ё марбут ба зарурати ҳифзи манфиатҳои шахсоне, ки қобилияти мустақилонаи истифодаи воситаҳои ҳифзи ҳуқуқи худро надоранд, ҳуқуқ дорад бо ташаббуси худ дар доираи салоҳияташ санҷишҳо гузаронад.

Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олий мебошанд, риоя ва ҳимояи онҳо вазифаи давлат ба шумор меравад.

Ҳуқуқ ба мусофират аз ҷумлаи ҳуқуқҳои асосии инсон ба ҳисоб рафта, ин муайяннамоеи маҳалли зисти хешро ҷӣ ба таври доимӣ ё муваққатӣ дар дохил ё хориҷӣ кишвар фаҳмидан мумкин аст.

Ҳуқуқи ба мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зистро ба ду мазмун фаҳмидан мумкин аст:

✓ Интиҳоби озоди маҳалли зисти дохилӣ (яъне дар ҳудуди давлати худ аз як вилоят ба вилояти дигар, аз як шаҳр ба шаҳри дигар, аз як ноҳия ба ноҳияи дигар, аз як ҷамоат ба ҷамоати дигар, аз як деҳа ба деҳаи дигар);

✓ Интиҳоби озоди маҳалли зисти хориҷӣ (яъне аз як давлат ба давлати дигар).

Ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандони Тоҷикистон дар дохили давлат аз тарафи мақомоти давлатӣ ва аз тарафи ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба амал бароварда мешавад. Ҳуқуқу манфиатҳои қонунии шаҳрвандони Тоҷикистон дар хориҷи кишвар ба воситаи намоёндагҳои дипломатӣ ва консулии Тоҷикистон ҳимоя карда мешаванд¹.

Рушд ва таҳкими давлатдорӣ ҳуқуқӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ бидуни эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои байналмилалӣ инсон, ки дар сатҳи меъёрҳои эътирофшудаи байналмилалӣ ва конституционӣ ифода

¹Ниг.: Имомов А.И. Ҳуқуқи конституционӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Оли Сомон, 1997. – С 127.

ёфтаанд, ғайриимкон аст. Яке аз ин меъёрҳои маъмулӣ ҳуқуқи озодона мусофират, интихоби озоди маҳали зист мебошад.

Дар ин росто А. Курманов, қайд мекунад, ки озодии ҳаракат, интихоби ҷойи зист мувофиқи принципҳо ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии эътирофшуда, ҳуқуқи ҳар як шахс мебошад¹. Ҳуқуқ ба озодии ҳаракат ва интихоби озоди маҳалли зист ба таври универсалӣ ва дар санадҳои асосие, ки онро ҷомеаи ҷаҳонӣ эътироф кардааст ва дар ҳама санадҳои ҳуқуқии байналмилалии бунёдӣ оид ба ҳуқуқи инсон муқаррар шудааст.

Ҳамин тавр А.М. Диноршоҳ, ибраз медорад озодии ҳаракат ва интихоби ҷойи зист табиӣ ва ҷудонашаванда аст, ки ба ҳама аз рӯзи таваллуд тааллуқ дорад. Он ба арзёбии умумии ҳуқуқ ва озодиҳои ҷудонопазири инсон, ки новобаста аз вазъи ҷомеа, шаъну шараф ва озодии инсон, принципҳои олиии маънавӣ ва ахлоқии ӯ ва дар ин робита, пеш аз ҳама ӯро ҳамчун як мавҷудияти баландарзиши маънавӣ аз худсарии қувваи тавоноии ҷомеа - қудрат, хоҳиши ҳукмронӣ ба фард ҳифз намояд².

Н.В. Гузеева дар заминаи фаъолияти сайёҳӣ, ҳуқуқ ба озодии ҳаракатро ҳамчун дастрасии озод ба захираҳои сайёҳӣ бо назардошти ҷораҳои маҳдудкунандае, ки дар кишвари истиқомати муваққатӣ қабул шудаанд, мефаҳмад³.

Хулоса ҳуқуқ ба мусофират, яъне шахрванд дар дохили кишвар ва берун аз он имконияти озоди сафар карданро дорад. Вобаста ба имконият метавонад дар дохили кишвар ва ё хориҷ аз он сафари муваққатӣ ва ё доимӣ намояд. Ин ҳуқуқи шахс аст, ки ӯро дар муносибатҳои ҳуқуқии мутлақ ворид менамояд. Яъне, ӯ чунин ҳуқуқро дораду дигарон, ки ба сифати масъул баромаддоранд, уҳдадор мебошанд, ки дар иҷрои он кӯмак намоянд.

АДАБИЁТ:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).
2. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).
3. Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).

¹Ниг.: Курманов А.О. Конституционном праве граждан на свободу передвижения, выбора места пребывания и жительства // Экономика и управление: научно-практический журнал. – №1 (139), 2018. – С. 117-125.

²Ниг.: Диноршоев А.М. Закрепление прав и свобод человека в Конституции Республики Таджикистан. – Душанбе, 2014. – 143 с.

³Ниг.: Гузеева Н.В. Изменения в законодательном регулировании права туристов на свободу передвижения // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2014. Том 8. – № 3. – С. 79.

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳочират (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, №12, мод. 320; соли 2002, № 4, қисми 1, мод. 248; соли 2005, №12, мод. 657; соли 2008, №12, қисми 2, мод.1004; соли 2010, №1, мод.15, соли 2018 №7-8, мод.525.)

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқи шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 17.05.2018 с., № 1525.

6. Гузеева Н.В. Изменения в законодательном регулировании права туристов на свободу передвижения // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2014. Том 8. – № 3. – С. 79-84.

7. Диноршоев А.М. Закрепление прав и свобод человека в Конституции Республики Таджикистан. – Душанбе, 2014. – 143 с.

8. Имомов А.И. Ҳуқуқи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / А.И. Имомов. – Душанбе: Оли Сомон, 1997. – С. 127.

9. Ибрагимова Л.Р. Конституционное право на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства, выезд и въезд в Российскую Федерацию: вопросы теории и практики. – М., 2020. – 28 с.

10. Курманов А.О. О конституционном праве граждан на свободу передвижения, выбора места пребывания и жительства // Экономика и управление: научно-практический журнал. – №1 (139), 2018. – С. 117-125.

11. Комбаров Р.В. Право осужденных к наказанию в виде ограничения свободы на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства // Законность и правопорядок в современном обществе. – 2011. – №6. – С. 189-193.

12. Рахмонова О.Э. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане (1917–2011 гг.). – Душанбе, 2012. – 26 с.

13. Раҳмонов Эмомалӣ. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди шашум. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 544 с.

Олимзода Д.А.

Фишурда

ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ ҲУҚУҚИ ШАҲРВАНДОН БА МУСОФИРАТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои танзими давлатии ҳуқуқи шаҳрвандон ба мусофират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардидааст. Муносибатҳои ҷамъиятӣ ва таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунӣ мудом дар инкишоф буда, ҳар як давраи инкишофӣ талаботи худро пешниҳод менамояд ва онро бо ҳолатҳои мушаххаси нав ба нав пурра месозад. Аз ин рӯ, қонун дар навбати худ бояд набзи ҳаёти ҷамъиятиро ба даст оварда, дархостҳои объективии онро ифода созад ва баҳри ин вазифаҳо хизмат кунад. Аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ чи дар гузаштаи наҷандон дур ва чи дар замони муосир дар тӯли инкишофи хеш интихоби озоди маҳалли зистро, қафолат медиҳад.

Олимзода Д.А.

Аннотация
**ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРАВА ГРАЖДАН НА
ПЕРЕДВИЖЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

В данной статье анализируются вопросы государственного регулирования права граждан на выезд в Республике Таджикистан. Общественные отношения и практика правоприменения постоянно развиваются, и каждый период развития предъявляет свои требования и дополняется новыми конкретными ситуациями. Поэтому право, в свою очередь, должно улавливать пульс общественной жизни, выражать ее объективные запросы и служить этим задачам. В частности Республика Таджикистан, как часть международного сообщества, как в недавнем прошлом, так и в новое время на всем протяжении своего развития гарантирует свободный выбор места жительства.

Olimzoda D.A.

Annotation
**STATE REGULATION OF THE RIGHT OF CITIZENS TO TRAVEL IN
THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

This article analyzes the issues of state regulation of citizens' right to travel in the Republic of Tajikistan. As is well known, public relations and practice of law enforcement are constantly developing, and each period of development presents its own requirements and complements it with new specific situations. Therefore, the law, in turn, should capture the pulse of public life, express its objective requests and serve these tasks. In particular, the Republic of Tajikistan, as a part of the international community, both in the recent past and in modern times, throughout its development, guarantees free choice of place of residence.

Хуршеди Абдулхошими Абдуллозода*

**НАҚШИ ТАМАДДУНИ ЗАРДУШТӢ ДАР БАВУЧУДОӢ ВА
ТАШАККУЛИ МУНОСИБАТӢОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ**

Калидвожаҳо: муносибатҳои байнидавлатӣ, тамаддуни зардуштӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ, таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик, Авесто, паймон, изади Меҳр, муносибатҳои дипломатӣ.

Ключевые слова: межгосударственные отношения, зороастрийская цивилизация, международное право, история прав таджикского народа, Авеста, соглашение, ангел Меһр, дипломатические отношения.

Key words: interstate relations, Zoroastrian civilization, international law, history of the rights of the Tajik people, Avesto, agreement, angel Mehr, diplomatic relations.

Дар марҳилаи рушди муносибатҳои ҷомеаи инсонӣ муносибатҳои байнидавлатӣ, агар аз як тараф барои шинохти давлатҳои ҷудогона мусоидат намоянд, аз тарафи дигар баҳри рушди муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, амниятӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ таъсири амиқи ҳудро мерасонанд. Вале, бояд ишора намуд, ки муносибатҳои байнидавлатӣ муносибатҳои маҳсуб меёбанд, ки ҳанӯз дар марҳилаҳои нахустини рушди муносибатҳои инсонӣ рӯи кор омадаву минбаъд давра ба давра ташаккул ёфтаанд. Дар ин ҷода, саҳми тамаддунҳо назаррас маънидод мегардад ва яке аз тамаддунҳои таърихӣ ин тамаддуни зардуштӣ маҳсуб меёбад, ки нақши боризи ҳудро дар бавучудой ва ташаккули муносибатҳои байнидавлатӣ гузоштааст. Яъне, муносибатҳои марбут ба ҳуқуқи байналмилалӣ, ки замоне дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ ҷой дошт, боиси раванқ ёфтани муносибатҳо дар байни давлатҳои минтақа гардида буданд.

Дар замони муосир рӯ овардан ба таърихи пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи байналмилалӣ имконият фароҳам меоварад то ҷиҳатҳои мусбӣи он мавриди қарор гирафта, дар густариши муносибатҳои ҳуқуқи байналмилалӣ муосир саҳми арзишмандро гузорад. Баҳусус, дар замоне, ки муносибатҳои байналмилалӣ рӯз то рӯз раванди мураккабро ба худ касб намуда, ҳизбу ҳаракатҳои террористиву экстримистӣ муҳити бештарро ишғол менамоянд, омӯзиш ва баҳра бардоштан аз гузаштаи таърихи ҳуқуқи байналмилалӣ баҳри ҳалли мушкилотҳои пешомада саҳмгузор хоҳад буд.

Омӯзиши таърихи ҳуқуқи байналмилалӣ дар сарзамини тоҷикон имконият фароҳам меорад то мо дар роҳи худшиносии миллӣ қадамҳои устувор гузошта, аз мавҷудияти он дар сарзамини тоҷикон далелҳои беш ва амиқ оварем ва бад-ин васила дар таърихи ҳуқуқи байналмилалӣ мавқеи

* унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи конститусионии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;
Тел.: (+992) 945010100; E-mail: khurshedjon0007@gmail.com

устуворро дар радифи кишварҳое чун Миср, Юнон, Рим, Хитой ва Ҳинд ба даст оварем¹. Ҳамзамон, омӯзиши он имконият фароҳам меоварад то як гӯшаи нопурраи таърихи ҳуқуқи миллати тоҷик пур гардида, дар роҳи расидан ба ҳадафҳои миллӣ сахм бигзорад.

Ба сифати аввалин сарчашмаи ҳуқуқӣ, ахлоқӣ, сиёсӣ ва динӣ дар сарзамини тоҷикон Авасто баромад менамояд, ки он дар ҳазорсолаи I-и қабл аз милод тавассути паёмбар Зардушт аз номи Ахуро Маздо офарида шудааст.

Авасто дар баробари он, ки бисёре аз масъалаҳои ҳуқуқиро фарогир аст, ҳамзамон дарбаргирандаи масоили ҳуқуқи байналмилалӣ мебошад, ки баъзеи онҳо шабоҳат ба масъалаву муносибатҳои ҳуқуқи байналмилалии муосирро доранд. Дар китоби муқаддаси зардуштиён Авасто изади (олиҳаи) Меҳр ба сифати нигоҳдорандаи паймонҳо ва дорандаи сарзамини бекарон шинохта шудааст, ки тавассути он тамоми сарзамини мавҷуда мавриди ҳифз қарор гирифта, барои зиндагии осоиштаи аҳоли дар минтақаҳои гуногун мусоидат менамуд. Изади Меҳр дар баробари изадон Рашн (Рашан) ва Суруш ба сегонаи изадони баландмартабаву ростин дохил мешавад, ки ҳамеша дар роҳи ростӣ талош меварзид. «Меҳр айшт», ки даҳумин айшти Авасто маҳсуб меёбад ва аз ҷумлаи баландтарину шевотарин айштҳо шинохта шудааст, суруди ситоишу ниёиш ва ҳамосаи размовариҳои ўро мекунад. Инчунин, Меҳр-ниёиш, ки дуумин ниёиш (намоз) аз панҷ ниёиши маздопарастон дар «Хурда-Авасто» ба ҳисоб меравад, дар ситоишу ниёиши изади Меҳр бахшида шуда, аз 17 банд иборат аст ва ҳар рӯз се маротиба дар бомдоду нимрӯзу пасин баъд аз «Хуршед-ниёиш» хонда мешуд.

Баъдан парастии изади Меҳр ба таври васеъ дар ҳудуди империяи Рим ва баъзе аз кишварҳои Осиёву Аврупо паҳн гардида, оине бо номи меҳроинӣ ё митраисм ба вучуд омад. Пайкараи бузурги изади Меҳрро метавон дар Музеи калисои Сен Питери Ватикан дар Рим ва даҳҳо калисову мезеҳо, марказҳои илмиву ҳунари мушоҳида намуд².

Изади Меҳр дар сарчашмаҳои таърихӣ, аз ҷумла Авасто ва асарҳои илмиву тадқиқотӣ ба чунин тарз тавсиф ёфтааст: «Меҳр – (дар Авасто Митра ва дар паҳлавӣ Митра ё Михр), дар Авастои нав изади фурӯғу рӯшноӣ ва паймоншиносӣ ва яке аз бузургтарин изадону менувиён дар асотири қухани ҳиндуэронӣ аст, ки дар бахшҳои пасини Авасто дигарбора аҳамияти вижаӣ меёбад. Меҳр дар асотири ҳиндуэронӣ баракатбахшанда ва анбоз дар фармонравоии ҷаҳон ва ниғаҳбони паймон аст ва баъдҳо дар пайи дигаргуниҳои иҷтимоӣ, ба изади посдору пуштибони ҳамаи гурӯҳҳои иҷтимоии ҷомеа табдил ёфта, гузашта аз хешкорҳои дерина, ниғаҳбонии ў

¹ Доир ба пайдоиш ва ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ ба таври муфассал нигаред: Phillipson Coleman. The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome / London, 1911.; Ростовцев М. Международные отношения и международное право в древнем мире // Вестник СПбГУ. Сер.14. 2013. Вып.4. – 67-84.; Баксин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного право. Москва., – 1990.; И.И. Лукашук. Международное право. Общая часть: учебник. – М., 2005. – 432 с.

² См.: Каримов О., Холджураев Х., Мирбабаев А. История таджикской дипломатии (введение в учебный курс). Выпуск 1-й. – Худжанд, 2008. – С. 13.; Авасто. Китоби I. – Душанбе: Бухоро, 2014. – С. 703.

аз ростгӯӣ ва дурустпаймонӣ густариш меёбад ва «дурӯғгӯё ба Меҳр» (Меҳрдурӯч) ё «Меҳрфиреб» ё «Меҳрозор» мутародифи паймоншикан мешавад»¹.

Дар китоби «Таърихи Шарқи Қадим», ки аз тарафи олимони Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов омода шудааст, изади Меҳр аз як тараф ба сифати ҳудои офтоб ва аз тарафи дигар ба сифати баамалбарорандаву нигоҳдорандаи шартномаҳо, муносибатҳои сулҳхоҳона, амалҳои неки мутақобила ва дӯстии бародарона шинохта шудааст. Инчунин, ӯ ба сифати созандаи муҳити иҷтимоӣ, нигоҳдорандаи меъёрҳои инсонӣ ва беҳқунандаи зиндагии инсонҳо эътироф гардидааст².

Аз гуфтаҳои боло чунин бар меояд, ки изади Меҳр яке аз бузургтарин изадон дар аҳди Зардушт буда, барои осоиштагиву беҳбудии зиндагии мардум ҳамеша талош меварзид, тамоми сарзаминҳоро сарварӣ мекард, муносибатҳои дӯстонаро байни шаҳрҳо, минтақаҳо ва кишварҳо ба роҳ мемонд ва онҳоро ба муносибатҳои дӯстонаву бародарона ва дар асоси ҳамдигарфаҳмии тарафҳо ва ба манфиати ҳарду тараф даъват менамуд, муносибати сулҳҷӯёнаро дар байни онҳо ба вучуд меовард ва паймонҳои бастаи онҳоро зерин нозорат қарор медод то тарафҳо баҳри иҷроиши он талош варзанд ва дар сурати иҷро нагардидан ва ё шикастани паймони басташуда изади Меҳр ба муқобили тарафи паймоншикан мубориза бурда, ӯро ба ҷазо мекашид.

Тарафи паймоншикан дар Авасто бо номҳои «Дурӯч»³, «Митрадуруч» «Меҳрдурӯч», «Меҳрфиреб» ва «Меҳрозор» омада, маъноӣ «дурӯғгӯё ба Меҳр»-ро дорад ва шахсе эътироф мегардад, ки ӯ паймоншикан, нодурустпаймон аст ва аз роҳи ростӣ берун по ниҳода, муқобили паймони бастааш амал мекунад.

Дар аҳди Зардушт аз шаш намуди паймон сухан меравад, ки ду намуди аввал ба паймонҳои (шартномаҳои) замони муосир то андозае монандӣ доранд. Дар ин давр нахуст барои бастани паймон (шартнома) тарафҳо онро ба таври шифоҳӣ иброз менамуданд, ки инро гуфтор – паймон ва сипас бо фишурдани даст (дасти ҳамдигарро гирифтанд) онро басташуда (яъне, расмӣ) мегардонданд, ки инро даст – паймон номидан мумкин аст. Дар фарғарди IV, баҳши дуюм (Б)-и «Вандидод» гуфтаҳои фавқуззикр тасдиқи худро ба таври зайл меёбанд: «Қасе, ки гуфтор – паймонро танҳо гуфторе биангарад, бояд онро ба даст – паймон дигаргун кунад ва баҳои даст – паймонро бидиҳад»⁴. Ҳамзамон, аз ин бар меояд, ки пас аз бастани

¹ Авасто. Китоби I. – Душанбе: «Бухоро», 2014. – С. 702-703.; Ҷалили Дӯстхоҳ. Авасто. – Душанбе, 2001. – С. 665-666.; Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Мухаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 1. Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Қисми 1. Авасто; Қисми 2. Вандидод. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 97-98.

² История Древнего Востока. учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «История» / А.А. Вигасин, М.А. Дандамаев, М.В. Крюков и др.; под ред. В.И. Кузищина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2005. – С. 440.

³ Дар Авасто вожаи «Дурӯч» маъноӣ «Дурӯғ»-ро ифода менамояд.

⁴ Вандидод // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Мухаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 1. Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Қисми 1. Авасто; Қисми 2. Вандидод. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 320.

шартнома тарафҳо ба худ уҳдадорихоро қабул намуда, баҳри иҷроиши он талош меварзидаанд. Дар замони муосир низ пеш аз бастанӣ шартнома онро тарафҳо дар доираи мулоқотҳои дучониба ва ё бисёрҷонибаи худ ба таври шифоҳӣ баррасӣ намуда, дар охир ҳайатҳои расмӣ бо гузоштани имзо ва фишурдани даст онро басташуда эътироф менамоянд ва дар заминаи он соҳиби як қатор ҳуқуқи уҳдадорихоро мегарданд, ки дар шартнома зикр гардидааст ва ин амалҳо ба паймонҳои қаблан зикршудаи авастӣ монандӣ доранд.

Бояд қайд намуд, ки фасли чаҳоруми Вандидод ба намудҳои аҳду паймон ва гуноҳи аҳдшиканӣ (меҳру даруч - ваъдахилофӣ) бахшида шуда, нисбати шахси паймоншикан ҷазои сазовор муайян гардидааст. Дар фарғарди IV, бахши дуюм (В)-и «Вандидод» омадааст, ки дар сурати аз ҷониби шахс шикастани гуфтор – паймон сесад баробар ва дар сурати шикастани даст – паймон шашсад баробар наздиктарин ҳешовандони ӯ коре анҷом медиҳанд, ки баҳои паймони шикастаро барқарор намояд¹. Ҷазо додани шахси паймоншикан, ҳамзамон дар кардаи 11-и Миҳр айшти Авасто ба таври зайл пешбинӣ шудааст:

«...Душмани паймоншиканро
даст ба пушт ҳаме бибандад
дур кунад зи чашми у нур
хушу гуш аз у рубояд...»².

Масъалаи дигаре, ки дар Авасто дарҷ ёфтааст, ин даъват намудани роҳбарони минтақаҳо, шаҳрҳо ва кишварҳо ҷиҳати баррасӣ намудани масъалаҳои мушаххас ба ҳисоб меравад. Дар ҷаснаи 8 (қ.7)-и Авасто омада: «Инак ман – Зардушт – сарони хонумонҳоро рустоҳову шаҳрҳову кишварҳоро барангезам, ки ба дини аҳурии зардуштӣ биандешанду сухан гӯянд ва рафтор кунанд»³. Ин масъала, ҳамзамон тасдиқи худро дар кардаи 9 (қ. 41) Миҳр айшти Авасто меёбад.

Дар замони Зардушт муносибатҳои дипломатӣ бештар хусусияти халқӣ доштанд ва дар сурати ба вучуд омадани баҳс дар заминаи паймони басташуда онро Шӯрои куҳансолон дар баробари изади Меҳр ҳал менамуданд.

Дар умум метавон гуфт, ки ҳанӯз сеюним-чорҳазор сол қабл дар сарзамини тоҷикон муносибатҳои байналмилалӣ ҷой доштанд, ки онҳо дар шаклҳои гуногун ба амал бароварда мешуданд. Шакли аз ҳама маъмул барои ба вучуд овардани ҳамкориҳо ва густариш додани муносибатҳо дар байни минтақаҳо, шаҳрҳо ва кишварҳо ин бастанӣ паймонҳо (шартномаҳо)

¹ Вандидод // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 1. Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Қисми 1. Авасто; Қисми 2. Вандидод. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 321.

² Ниг.: Авеста: Избранные гимны / пер. с авест. и коммент. проф. И.М. Стеблин-Каменского; Предисл. проф. В.А. Лившица. – Душанбе: Адиб, 1990. – 176 стр.; Авасто // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 1. Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Қисми 1. Авасто; Қисми 2. Вандидод. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 229.

³ Ниг.: Ҳамон ҷо. – С. 105.

ба ҳисоб мерафт, ки дар он замон шаш намуди паймон мавҷуд буд. Нигоҳдории паймонҳо ва иҷроиши паймони басташуда ба зимаи изади Меҳр воғузур гардида буд ва дар сурати иҷро накардан ва ё шикастани паймони басташуда нисбати шахс ва ё тарафи паймоншикан ҷазо муқаррар гардида буд, ки онро метавон дар фасли ҷоруми Вандидод ба таври амиқ мушоҳида намуд ва ҷазо аз тарафи изади Меҳр нисбати шахс ва ё тарафи паймоншикан ба амал бароварда мешуд. Инчунин, оиди баррасии масъалаи мушаххас роҳбарони минтақаҳо, шаҳрҳо ва кишварҳо даъват мегардиданд, ки бештари онҳо хусусияти динӣ доштанд, яъне масъалаҳои буданд, ки баҳри парастии дини зардуштӣ равона гардидаанд. Дипломатияи замони Зардушт дипломатияи халқӣ буда, масъалаҳои баҳснок аз ҷониби Шӯрои куҳансолон мавриди баррасӣ қарор мегирифт, ки ин то андозае ба низоми муосири созмону ташкилотҳои байналмилалӣ монандӣ дорад. Яъне, агар дар замони муосир масъалаҳои баҳсталабро дар сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ созмону ташкилотҳои гуногун ҳал намоянд, пас чунин масъалаҳоро дар ҳазораи II-и т. м. Шӯрои куҳансолон мавриди ҳаллу фасл қарор меод¹.

Воқеан, аз сарчашмаҳои таърихӣ ва асарҳои илмиву тадқиқотӣ нишонаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва муносибатҳои байнидавлатиро дар аҳди Зардушт, Куруш, давлатҳои Сосониёну Сомониён ва дигар давлатҳои тоҷикнишин пайдо намудан мумкин аст, ки ин тадқиқоти махсуси илмиро талаб менамояд ва дар доираи як мақола имконияти ҷо додани ҳамаи он нишонаҳо вуҷуд надорад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки таърихи ҳуқуқи байналмилалӣ, муносибатҳои байнидавлатӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ ва нишонаҳои онҳо дар сарзамини таърихии тоҷикон мавриди коркард ва омӯзиш қарор гиранд.

АДАБИЁТ:

1. Авасто // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Мухаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 1. Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Ҷисми 1. Авасто; Ҷисми 2. Вандидод. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 229.

2. Авасто. Китоби I. – Душанбе: «Бухоро», 2014. – С. 702-703.

3. Авеста: Избранные гимны / пер. с авест. и коммент. проф. И.М. Стеблин-Каменского; Предисл. проф. В.А. Лившица. – Душанбе: Адиб, 1990. – 176 с.

4. Баксин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного права. Москва., – 1990.

5. Вандидод // Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / Мухаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби 1. Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Ҷисми 1. Авасто; Ҷисми 2. Вандидод. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – С. 320.

¹ Муфассал ниг.: Сафарзода Н.Ф. Исторические предпосылки зарождения международного права в период зороастризма // Государствоведение и права человека. (Научно-практический журнал юридического факультета ТНУ) №4(12). Душанбе, 2018. – С. 16-22.

6. История Древнего Востока. учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «История» / А.А. Вигасин, М.А. Дандамаев, М.В. Крюков и др.; под ред. В.И. Кузищина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2005. – С. 440.
7. Каримов О., Холджураев Х., Мирбабаев А. История таджикской дипломатии (введение в учебный курс). Выпуск 1-й. – Худжанд, 2008. – С. 13.
8. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебник. – М., 2005. – 432 с.
9. Ростовцев М. Международные отношения и международное право в древнем мире // Вестник СПбГУ. Сер.14. 2013. Вып.4. – 67-84.
10. Сафарзода Н.Ф. Исторические предпосылки зарождения международного права в период зороастризма // Государствоведение и права человека. (Научно-практический журнал юридического факультета ТНУ) №4(12). Душанбе, 2018. – С. 16-22.
11. Чалили Дӯстхох. Авасто. – Душанбе, 2001. – С. 665-666.
12. Phillipson Coleman. The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome / London, 1911.

Хуршеди А.А.

Фишурда

НАҚШИ ТАМАДДУНИ ЗАРДУШТӢ ДАР БАВУЧУДОӢ ВА ТАШАККУЛИ МУНОСИБАТҲОӢ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Дар мақолаи мазкур пайдоиш ва ташаккули муносибатҳои байналмилалӣ, махсусан муносибатҳои байнидавлатӣ дар тамаддуни зардуштӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф пас аз омӯзиш ҷойгоҳи тамаддуни зардуштиро дар бавучудоӣ ва ташаккули муносибатҳои байнидавлатӣ баланд арзёбӣ менамояд. Ба андешаи таҳқиқбаранда, имрӯз замоне фаро расидааст, ки таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик дар самти муносибатҳои байнидавлатӣ ба тавр бештар мавриди омӯзиш қарор гирифта, ҷиҳатҳои мусбӣ он дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ва муносибатҳои дипломатӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Хуршеди А.А.

Аннотация

РОЛЬ ЗОРОАСТРИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В ЗАРОЖДЕНИИ И ФОРМИРОВАНИИ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

В данной статье анализируется зарождение и становление международных отношений, особенно межгосударственных отношений, в зороастрийской цивилизации. После исследования автор высоко оценивает место зороастрийской цивилизации в развитии и становлении межгосударственных отношений. По мнению исследователя, сегодня настало время, когда история права таджикского народа в направлении

межгосударственных отношений должна больше изучаться, а ее положительные стороны должны использоваться в отечественной юриспруденции и дипломатических отношениях.

Khurshedi A.A.

Annotation

**THE ROLE OF ZOROASTIC CIVILIZATION IN THE ORIGIN AND
FORMATION OF INTERSTATE RELATIONS**

This article analyzes the origin and development of international relations, especially interstate relations in the Zoroastrian civilization. After the study, the author highly appreciates the place of the Zoroastrian civilization in the development and formation of interstate relations. According to the researcher, today the time has come when the history of the law of the Tajik people in the direction of interstate relations should be studied more, and its positive aspects should be used in domestic jurisprudence and diplomatic relations.

Зухурзода Шахло Давлатмурод*

АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ КОНСТИТУТСИОНИИ БУНЁДИ ДАВЛАТИ
ДУНЯВӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: конститутсия, давлати дунявӣ, озодии вичдон, озодии эътиқоди динӣ, давлати демократӣ, секуляризм, ҳуқуқу озодӣ, дин ва чомеа, дин ва давлат.

Ключевые слова: конституция, светское государство, свобода совести, свобода вероисповедания, демократическое государство, секуляризм, права и свободы, религия и общество, религия и государство.

Key words: constitution, secular state, freedom of conscience, freedom of religion, democratic state, secularism, rights and freedoms, religion and society, religion and state.

Бо қабул гардидани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни дигар истилоҳҳои сохти конститусионӣ, ба монанди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, истилоҳи «давлати дунявӣ» дохил карда шуд, ки дар алоқамандӣ бо давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ будан моҳиятан муҳимтарин нишонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамояд. Бинобар аҳамиятнок будани мазмуни истилоҳи «давлати дунявӣ» ва муайян намудани алоқамандии категорияи мазкур бо дигар категорияҳои дар моддаи якуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардида, зарур аст дар доираи мақолаи илмӣ асосҳои конститусионии бунёди давлати дунявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро дида бароем.

Дар тафсири илмӣ-оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин омадааст: «Давлати дунявӣ чунин давлатест, ки дар он ҳеҷ як дину мазҳаб ҳатмӣ ё худ афзалиятнок ҳисобида намешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягон дин ба ҳайси дини давлатӣ ва расмӣ шинохта нашудааст, ҳама дину мазҳабҳо дар доираи муқаррароти мазҳабҳо ҳуқуқи баробари мавҷудият доранд»¹.

Воқеан дар ҷаҳони муосир назария ва амалияи давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ оҳанги бештар пайдо намуда, дар конститутсияи тамоми кишварҳои ҷаҳон сабт гардидааст, ки барои навсозии ҳаёти давлатию ҳуқуқии аксари мардуми сайёра мусоидат кардааст.

Таърихи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқӣ чун як соҳаи донишҳои илмӣ барои таҳлили илмии таърихи тӯлони ташаккул, инкишоф ва вазъи кунунии афкори сиёсӣ ва ҳуқуқи башар аҳамияти илмӣ-назариявӣ ва методологӣ дорад. Дар соҳаи таърихи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқӣ мутафаккирону файласуфони зиёд асарҳои илмӣ эҷод намудаанд. Ҳамзамон муҳаққиқони зиёд, гарчанде назарияи сиёсиву ҳуқуқии хешро пешкаш накардаанд, вале

* унвонҷӯи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон; Тел.: (+992) 918969689; E-mail: shahlozuhurzoda95@gmail.com

¹Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ (китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ). – Душанбе: Империл-Групп, 2005. – С.46-47.

дар омӯзиши давлати дунявӣ дар таърихи афкори ҳуқуқӣ саҳми арзанда гузоштанд ва ин таҳлили илмӣ то ҳол идома дорад.

Бояд таъкид намуд, ки бештари мутафаккирон якҷоя бо пешкаши назарияи мустақили хеш ҳамчунин афкори пештараи сиёсӣ ва ҳуқуқиро таҳлил намуда, дар хусуси асарҳо, ақидаҳо ва назарияҳои муҳталиф иттилоъ медиҳанд. Назарияҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дар заминаи назарияҳои пештара, мафкура, ҷаҳонбинӣ ва шаклҳои шуури ҷамъиятӣ ташаккул меёбанд. Мутафаккирон ба таҳлили таърихи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқӣ тавачҷӯх зоҳир менамуданд¹.

Мутафаккирон, ба монанди Марсили Падуанӣ (1275-1343), Чон Уиклиф (1328-1384), Мартин Лютер (1483-1546), Томас Мюнсер (1490-1525), Жан Калвин (1509-1564), Этен Ла Боэси (1530-1563), Владимир Мономах (1053-1125), Нил Сорский (1433-1508) ва дигарон ҳамчун асосгузори ақидаи секуляристӣ ба ҳисоб мераванд. Дар асри ХХ бошад, яке аз тарафдорони ақидаи давлати дунявӣ маъруфттарин пешвои ҳаракати миллию озодихоҳӣ ва бузургони дини ҳиндуия Маҳатма Ганди мебошад, ки дар арафаи бадастории истиқлолияти Ҳиндустон гуфта буд: «Ман қасами вафодорӣ ба дини худ хӯрдам. Ман ба марг аз барои вай ҳозирам. Аммо ин кори шахсии ман аст. Давлат ба ин ҳеч муносибате надорад. Давлат дар бораи некӯаҳволии дунявии шумо, саломатии шумо, роҳу тароварии шумо, муносибатҳои хориҷӣ, асър ва ғайра ғамхорӣ мекунад, на дар мавриди дини ману шумо. Ин – ташвиши шахсии ҳар шахс аст»².

Секуляризм – ин концепсияест, ки мувофиқи он ҳукумат ва сарчашмаҳои ҳуқуқӣ аз ҳар навъи дин ва эътиқоду таълимотҳои динӣ ҷудо мебошад³. Ё ба дигар маънӣ секуляризм ин дунявӣ кардан, аз дунё истифода кардан ва баҳра бурдан аз дунёст. Яъне, ин раванд ва марҳилаи гузариши моликият ва ҳокимият ба дасти ҳокими ғайридинӣ ва ё дунявӣ мебошад. Бештар ду навъи секуляризм: секуляризми сиёсӣ ва секуляризми фалсафӣ мавриди тавачҷӯх ва тадқиқ қарор дорад⁴. Секуляризми сиёсӣ ба маънии он аст, ки дар давлатдорӣ ягон дин мақоми давлатӣ надорад, дин аз ҳокимият ҷудо аст, ҳукумат ба ягон дине тобеъ нест ва давлат бидуни пуштибонӣ аз дине кори худро пеш мебарад ва афзалият ба ягон дине дода намешавад ва эътиқод доштан ё надоштан ба дине кори шахсии ҳар фард маҳсуб меёбад. Ин бо маънии плюрализм бисёр наздик аст, ки дар ҷомеа як навъ гуногунақидагӣ эътироф карда мешавад. Секуляризм ҳамчун як концепсия ва назарияи фалсафӣ сиёсӣ ба таври табиӣ дар Аврупо пайдо мешавад. Табиӣ ба он маънӣ аст, ки ба вучуд омадани секуляризм аз хостаи ягон мутафаккире вобаста набуда, он раванд баробари ивазшавии

¹Ниг.: Маджидзода Дж.З. Конституция Республики Таджикистан: 20 лет. – Душанбе, 2014. – 151 с.

²Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» – Минбари халқ аз 27 январи соли 2021, №4 (1298). – С. 654-656.

³Ниг.: Имомов А. Ҳуқуқи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2004. – 430 с.

⁴Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Имперал-Групп, 2005. – С.41-47.

тафаккури мардум ва тағйир ёфтани сохти сиёсиву фарҳангии ҷомеа ба миён омад. Ин ҷо суоле ба миён меояд, ки чаро секуляризм дар замони Эҳё дар Аврупо ба миён омад? Асосан ду далел ё худ ду ҳодиса боис гардид, ки секуляризм дар Аврупо ба вучуд ояд:

- якум, баъди ҳазорсолаи ҳукумати дини масеҳӣ дар Аврупо дар асрҳои XV-XVI илм ба яке аз марҳилаҳои рушду такомули хеш расид ва мутафаккирони зиёд андешаву назарияҳои навро нисбати табиату коинот ва инсонро ҷомеа офариданд.

- дуюм, ҳамчунин як ҳодисаи дигаре, ки дар ин давра рух дод, ин ба шохаҳо тақсим гардидани масеҳият ва ба вучуд омадани низову муноқиша дар дохили ин дин мебошад. Дар масъалаи ақидаҳои илмӣ дар хусуси давлати дунявӣ ҳам дар адабиёти Ғарб ва ҳам дар адабиёти ватаниву русӣ ақидае мавҷуд аст, ки гӯё асосгузори давлати дунявӣ (секулар) танҳо Ғарб, яъне давлатҳои Аврупо бошад. Ақидаҳои давлати дунявиро мо низ дар эҷодиёти мутафаккирони Шарқ, аз ҷумла мутафаккирони тоҷику-форс дида метавонем, аз ҷумла А. Ҷомӣ, У. Хайём, Ҳофиз ва дигарҳо.

Давлатҳои дунявӣ, ҳадди ақал се намуд ҳастанд: Намуди якум, кишварҳои мебошанд, ки бо вучуди расман ҷудо набудани иттиҳодияҳои динӣ аз давлат, қонунҳо ва қонуниятҳои дунявӣ дар он кишварҳо амал мекунад. Ба ин намуди кишварҳо Британияи Кабир, Италия, Испания, Полша ва ғайра дохил мешаванд¹.

Намуди дуюм, он кишварҳои мебошанд, ки дар онҳо бо вучуди аз давлат ҷудо будани иттиҳодияҳои динӣ байни дину давлат ҳамкориву ҳамроҳӣ, алалхусус дар умури тарбияи маънавию ахлоқӣ ва барангехтани рӯҳияи миллӣ-ватанхоҳӣ, ватандӯстӣ ҳукмрон аст. Ин намуди дунявият дар Фаронса, Олмон, ИМА, Федератсияи Россия, Туркия, Ҳиндустон, Тоҷикистон амал мекунад. Дунявият дар ин кишварҳо ба маънии бе динӣ ё атеистӣ будан нест. Дар ин давлатҳо озодии вичдон ва эътиқоди динӣ қафолат дода шуда, аҳолии ин кишварҳо диндорӣ худ ва эҳтироми худро ба дини кишварашон пинҳон намекунанд.

Намуди сеюм давлатҳои дунявӣ атеистӣ мебошад, ки дар он дин воқеан ҳамчун муҳити муносибатҳои шахсӣ хусусӣ аз ҳама соҳаҳои низоми давлатӣ ҷудо мебошад.

Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ буда, мустақилона, бе даҳолат ё фишори беруна сиёсати дохилӣ ва хориҷашро амалӣ месозад. Тоҷикистон давлати дунявӣ буда, дар асоси принсипи ҷудо будани иттиҳодияҳои динӣ аз давлат ва қорҳои давлатӣ мудохила накардан фаъолият мебарад. Низоми дунявият мутлақ будани як идеологияро дар сатҳи давлатӣ аз байн бурда, барои ташаккул ва инкишофи илму дониш имкон фароҳам

¹Ниг.: Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019, ки бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 29 апрели соли 2009, № 253 тасдиқ гардидааст. – www. mmk.tj. (санаи муроҷиат 12 март соли 2021). – С. 83.

меовард¹. Конститутсияи ҳар як давлат барои афроди он қонунномаи зиндагӣ ва барои аҳли башар шиносномаи он давлат ва мардумаш аст.

Зеро дар ин санади муҳим марому мақсади ҷомеа, роҳи сиёсии интихобкардаи он, меъёрҳо ва принципҳои сохти давлатдорӣ вай дарҷ мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади бунёди ҷомеаи адолатпарвар (дебочаи Конститутсия) як қатор ҳадафҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангии стратегӣ, ба монанди баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ, таъмини истиқлолияти энергетикӣ, амнияти озуқаворӣ, саноатикунони босуръат, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандон, қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, вусъати прогресси илмӣ-техникӣ, ҳамкориҳои сиёсӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ бо кишварҳои хориҷӣ, таҳкими сулҳ ва амнияти ҷаҳон, мудофияи давлат, таъмини соҳибхитиёрӣ, истиқлолият ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ дар пеш гузоштааст. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 чун бисёр конститутсияҳои кишварҳои дигар дар меъёрҳои ҳуқуқии худ ғояҳои пешқадами ҷамъиятию сиёсӣ ва принципҳои асосии давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявиро таҷассум намуда, халқи Тоҷикистонро ба дастовардҳои таърихӣ тамаддуни муосир ҳамроҳ менамояд².

Яке аз хусусиятҳои конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамин аст, ки тибқи муқаррароти моддаи якуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати дунявӣ эълон, эътироф ва мустаҳкам карда шудааст. Маҳз Конститутсия сарчашмаи асосии сиёсиву ҳуқуқии бунёд ва пойдории давлати дунявӣ дар кишвар мебошад. Танҳо дар Конститутсияи Тоҷикистон самтҳои асосии идеологӣ барои ҳифз ва таҳкими минбаъдаи моҳияти дунявии давлат роҳандозӣ шудааст. Маҳз конститутсия пояи меъёриву ҳуқуқӣ ва заминаи идеологиро дар рушди институтҳо ва арзишҳои давлати дунявӣ таҳия ва устувор карда метавонад.

Роҳи демократӣ ва дунявиро пеш гирифтани Тоҷикистон тасодуфӣ нест, зеро ҳодисаҳои нангине, ки дар кишвар солҳои 90-уми асри гузашта ба вуқӯъ омада буд, аз он шаҳодат медиҳад, ки дунявӣ будан ба Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибхитиёр ҳамчун омили ҳимояи соҳибхитиёрии давлат ва таҳкурсии бунёди давлати миллии тоҷикон ба ҳисоб меравад ва ҳамчунин тақозои замон ҳам ҳаст. Вобаста ба ин С. Шарипов менависад: «Сохтори давлатии дунявӣ омили асосии мавҷудияти халқ ва давлати тоҷик мебошад»³.

Дар замони муосир дунявӣ будан хусусияти умумичаҳонӣ дошта, ин тамоил тамоми ҷомеаи Тоҷикистони соҳибхитиёрро фаро гирифтааст ва ҳамеша ғояву арзишҳои онро метавонад ҳифз кунад. Дар ин масъала сарвари давлат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Пешвои миллат,

¹Ниг.: Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019, ки бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 29 апрели соли 2009, № 253 тасдиқ гардидааст. – www. mmk.tj. (санаи муроҷиат 12 март соли 2021). – С. 28-42.

²Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Империл-Групп, 2005. – С. 46-48.

³Ниг.: Шарипов С.И. Таджикистану нельзя быть теократическим государством // Традиции и процессы демократизации в Таджикистане. – Душанбе, 2011. – Т.2. – С. 116-124.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанрониҳои хеш қайд намудаанд: «Бо қабули Конститутсия майлу иродаи халқи Тоҷикистон оид ба эъмори давлати демокративу ҳуқуқбунёд ва дунявӣ иҷтимоӣ, ки дар бобати интихоби сарнавишти минбаъдаи кишвар имтиҳони ҷиддие буд, муайян гардид... Роҳи интихобкардаи халқи Тоҷикистон сохтмони ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Мо ин роҳро бебозгашт интихоб кардем»¹.

Ҳамин тавр, омили бузургтарини рушди Тоҷикистон чун давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, махсусан дунявӣ – ин дастгирии чунин сиёсати давлат аз ҷониби халқи тоҷик ба ҳисоб меравад. Халқи тоҷик пурра ҷонибдори низоми дунявияти давлатдорӣ муосир мебошад.

Бояд зикр намуд, ки бунёди давлати дунявӣ ба ташаккул ва таҳкими демократӣ иртиботи қавӣ дошта, таъмини волоияти қонунро бе иродаи халқ ва ҳокимияти таъсисдодаи он, дар ҷомеа амалӣ гардонидан номумкин аст. Дунявӣ эълон гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон барои шаклгирии давлатдорӣ миллӣ ва таҳкими амниятӣ суботи сиёсату иҷтимоии Тоҷикистон аҳамият ва шукӯҳи хосаеро доро мебошад.

Моҳияти дунявии кишвар аз моддаи аввали Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз мегардад. Тибқи моддаи 1 Конститутсия, Тоҷикистон давлати дунявӣ эълон гардидааст. Ин хислати давлат бо хусусияти ҷамъият, ки дар он таъсири дин хеле зиёд аст, вобаста мебошад. Мазмуни асосии хусусияти дунявӣ доштани давлат дар моддаи 8 Конститутсияи кишвар инъикос ёфтааст. Аз ҷумла, дар қисми дуюми он гуфта мешавад, ки ҳеҷ як мафкура, аз ҷумла мафкураи динӣ, ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф намешавад.

Меъёри мазкур давоми мантиқии қисми якуми моддаи 8 буда, дар он тибқи равиҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ сурат гирифтани ҳаёти ҷамъиятӣ муқаррар шудааст. Дар қисми чоруми моддаи 8 гуфта мешавад, ки ташкилотҳои динӣ аз давлат ҷудо буда ба қорҳои давлатӣ мудохила карда наметавонанд. Чунин хусусияти давлат бо моҳияти демократии он алоқаманд буда, ба манфиати тамоми мардум амал кардани онро мефаҳмонад. Аммо эълони ҷудо будани ташкилотҳои динӣ аз давлат, мазмуни инқори ҳамкориҳои онҳоро надорад. Шакли дунявии давлат яке аз шаклҳои эътирофшудаи ҳамкориҳои давлат ва дин мебошад, ки дар он ҳам манфиатҳои давлат ва ҳам манфиатҳои дин дар ҳаёти ҷомеа таъмин карда мешавад. Давлат ва дин бояд дар ҳалли проблемаҳои ҷаҳони муосир, ҳимоя айниятҳои миллию маънавӣ ва фарҳангии дунё бо ҳам шарик бошанд.

Ҳамчунин шакли дунявии давлат имкон медиҳад байни на танҳо давлат ва дин, балки байни фирқаҳои гуногуни дар як давлат дӯстона зиндагикунанда, ҳатто миёни ҷараёнҳои гуногуни як дин, мувофиқа нигоҳ дошта шавад. Барои онҳо имконияти зиндагӣ ва фаъолияти баробар

¹ Ниг.: Маджидзода Дж.З. Конституция Республики Таджикистан: 20 лет. – Душанбе, 2014. – 151 с.

фароҳам оварда, давлат чун ташкилоти сиёсӣ нисбат ба ҳама фирқаҳо ва ҷараёнҳо бидуни бартарият додан ба яке аз онҳо мавқеи муносибати якхеларо интихоб мекунад. Ин аст моҳияти давлати дунявӣ. Муносибати якхелаи давлат нисбат ба тамоми динҳо, аз ҷумла динҳои афзалият дошта дар ҷомеа яке аз вижаҳои калидии ҳар давлати дунявист. Бинобар ин, дар моддаи 26 Конститутсияи ҷумҳурӣ омадааст, ки ҳар кас ҳуқуқ дорад муносибати ҳудро нисбат ба дин мустақилона муайян намояд, алоҳида ва ё якҷоя бо дигарон динро пайравӣ намояд ва ё пайравӣ накунад, дар маросим ва расму оинҳои динӣ иштирок намояд¹.

Аз ин рӯ, давлати дунявӣ чунин давлат баромад менамояд, ки дар он ҳеҷ як дину мазҳаб ҳатмӣ ё худ афзалиятнок ҳисобида намешавад. Шаҳрвандони Тоҷикистон, сарфи назар аз он, ки ба кадом дин пайравӣ мекунанд, қомилан баробар ҳуқуқ мебошанд ва дар ягон ҳуҷҷати давлатӣ диндор будан ё набудани шахс сабаб карда намешавад. Давлат барои пойдории таҳаммулу эҳтироми байни шаҳрвандони диндору бе дин, байни ташкилотҳои динии мазҳаби гуногун, инчунин пайравони онҳо мусоидат намуда, ба таассуб ва ифротгароӣ роҳ намедихад.

Давлат дар роҳи бунёд ва таҳкими моҳияти дунявии худ бояд, қабл аз ҳама, қарорат ва ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро, хусусан озодии вичдон ва эътиқоди динро таъмин намоянд. Танҳо дар шароити давлати дунявии ҳуқуқбунёд ҳар як шаҳрванд метавонад озодона ҷаҳонбинии маънавию динии ҳудро ифода кунад. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандонро барои эътиқоди динӣ ва озодии вичдон қарорат медиҳад. Озодии вичдон ва эътиқоди динӣ маънои озодона қабул кардан ва ё накардани дин, ҳуқуқи ҳар як инсонро ба пайравӣ кардан ё пайравӣ накардан, ба таври инфиродӣ ё ҳамроҳи дигар он пайравӣ кардан ба ягон динро дорад.

Дар кишвари мо низ дунявият ба ҳамин маънию моҳият аст. Дар Тоҷикистон, боз як бори дигар таъкид мекунем, ки дин аз давлат не, балки иттиҳодияҳои динӣ аз давлат ҷудоянд ва ин худ як қадами тозаест, дар рушди маънии дунявият вобаста ба шароити миллӣ ва давру замон. Ин худ гарави поймол накардани адолат, роҳ надодан бар зулм аст. Пас давлати дунявӣ бо ҷудо кардани ташкилотҳои динӣ аз давлат дар баробари роҳ надодан ба дини расмӣ давлатӣ, ки ногузир ба вайрон шудани адолати иҷтимоӣ меорад, зимнан ҳуди динро низ аз суъистифодаҳои сиёсӣ, аз табдил шудан ба хизматгори сиёсат замонат додааст. Аммо бо эълони дунявият, давлат динро аз муҳити иҷтимоӣ берун наандохтааст, балки онро ба муҳити фароҳи фарҳангию иҷтимоии кишвар ворид кардааст.

Ҳамин тавр, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашмаи асосии ҳуқуқи бунёд ва пойдории давлати дунявӣ дар кишвар ба ҳисоб рафта, дар меъёрҳои худ ғояҳои пешқадами ҷамъиятию сиёсӣ ва принсипҳои

¹Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022). – 32 с.

асосии бунёди давлати дунявиро таҷассум намуда, ба ҳар як шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи ҳуқуқи озодиҳои ҳудро оид ба эътиқоди динӣ ва озодии виҷдон кафолат додааст.

АДАБИЁТ:

1. Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Империл-Групп, 2005. – С.41-47.

2. Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019, ки бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 29 апрели соли 2009, № 253 тасдиқ гардидааст. – www.mmk.tj. (санаи муроҷиат 12 март соли 2021). – С. 28-42.

3. Имомов А. Ҳуқуқи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2004. – 430 с.

4. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 юни соли 2003 ва 22 майи соли 2016. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022). – 32 с.

5. Маджидзода Дж.З. Конституция Республики Таджикистан: 20 лет. – Душанбе, 2014. – 151 с.

6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» – Минбари халқ аз 27 январи соли 2021, №4 (1298). – С. 654-656.

7. Шарипов С.И. Таджикистану нельзя быть теократическим государством // Традиции и процессы демократизации в Таджикистане. – Душанбе, 2011. – Т.2. – С. 116-124.

Зухурзода Ш.Д.

АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ КОНСТИТУТСИОНИИ БУНЁДИ ДАВЛАТИ ДУНЯВӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мақолаи мазкур ба асосҳои ҳуқуқи конститусионии рушди давлати дунявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар мақолаи намудҳои давлати дунявӣ мавриди таҳлил қарор дода шуда, он ба се намуд гурӯҳбандӣ карда шудааст. Инчунин дар мақолаи меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба давлати дунявӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Қайд карда мешавад, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашмаи асосии ҳуқуқии пойдеории давлати дунявӣ дар кишвар ба ҳисоб рафта, дар меъёрҳои ҳудрои пешқадами ҷамъиятию сиёсӣ ва принсипҳои асосии бунёди давлати дунявиро таҷассум намуда, ба ҳар як шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи ҳуқуқи озодиҳои ҳудро оид ба эътиқоди динӣ ва озодии виҷдон кафолат додааст. Бояд таъкид намуд, ки бештари мутафаккирон якҷоя бо пешқадами назарияи мустақили хеш ҳамчунин афкори пештараи сиёсӣ ва ҳуқуқиро таҳлил намуда, дар

хусуси асарҳо, ақидаҳо ва назарияҳои мухталиф иттилоъ медиҳанд. Назарияҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дар заминаи назарияҳои пештара, мафкура, ҷаҳонбинӣ ва шаклҳои шуури ҷамъиятӣ ташаккул меёбанд.

Зухурзода Ш.Д.

Аннотация

**КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПОСТРОЕНИЯ
СВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

Настоящая статья посвящена конституционно-правовым основам развития светского государства в Республике Таджикистан. В статье анализируются разновидности светского государства и группируются на три группы. Также в статье анализируются нормы Конституции Республики Таджикистан, посвященные светскому государству. Отмечается, что Конституция Республики Таджикистан выступает главным правовым источником укрепления основ светского государства в стране, который отражает в своих нормах передовые общественно-политические идеи и основные принципы построения светского государства и гарантирует. Следует подчеркнуть, что большинство мыслителей наряду с изложением своей самостоятельной теории также анализируют прежнее политико-правовое мнение и сообщают о различных работах, мнениях и теориях. Политико-правовые теории формируются на основе предшествующих теорий, идеологии, мировоззрения и форм общественного сознания.

Zuhurzoda Sh.D.

Annotation

**CONSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS FOR BUILDING A SECULAR
STATE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

This article is devoted to the constitutional and legal basis of the development of a secular state in the Republic of Tajikistan. The article analyzes the varieties of the secular state and divides them into three groups. The article also analyzes the norms of the Constitution of the Republic of Tajikistan dedicated to the secular state. It is noted that the Constitution of the Republic of Tajikistan is the main legal source of strengthening the basis of a secular state in the country, which reflects in its norms advanced socio-political ideas and the basic principles of building a secular state and guarantees every citizen of the Republic of Tajikistan to freely exercise their freedom of religion and conscience. It should be emphasized that most of the thinkers together with presenting their independent theory also analyze the previous political and legal opinion and inform about different works, opinions and theories. Political and legal theories are formed on the basis of previous theories, ideology, worldview and forms of social consciousness.

Амирхониён Малика*

**ҲУҚУҚИ ИСТИФОДАБАРӢ (УЗУФРУКТ) ВА МАҲСУСИЯТҲОИ ОН
ДАР ДАВРАИ ТОИНҚИЛОБӢ**

Калидвожаҳо: ҳуқуқи истифодабарӣ (узуфрукт), давраи тоинқилобӣ, ҳуқуқи моликият, қонунгузории граждани, соҳибмулк, соҳибмулки муваққатӣ, ҳуқуқи граждани.

Ключевые слова: право пользования (узуфрукт), дореволюционный период, право собственности, гражданское законодательство, собственник, временный собственник, гражданское право.

Key words: right of use (usufruct), pre-revolutionary period, property right, civil law, owner, temporary owner, civil law.

Дар адабиёти ҳуқуқии давраи тоинқилобӣ масъалаи хусусияти ҳуқуқии истифодабарӣ (узуфрукт) ва мавқеи он дар низоми ҳуқуқи моликият хеле баҳснок мебошад. Баъзе муаллифон, ба монанди ҳуқуқшиносони Рум, онро ҳамчун як навъ сервитути шахсӣ баррасӣ карданд¹. Дигарон бар ақидае буданд, ки он моҳияту объекташ ҳуқуқи мустақили моликиятро ифода мекард ва ба сервитутҳо мансуб буда наметавонист, ки онҳо дар асл ҳуқуқҳои маҳдуди моликият ба шумор мерафтанд. Гуруҳи дигари олимони чунин иброз доштанд, ки дар низоми қонунгузории граждани тоинқилобии Россия истифодаи узуфрукт (usufruct) ҳамчун як институти ягона ва чудонашаванда ҷой дода нашудааст. Шартҳои истифодаи амвол ва уҳдадорихои тарафайни молик ва истифодабаранда ё соҳиби муваққатӣ (узуфруктуарий) дар созишномаҳо муайян карда мешаванд. Чунин нуқтаи назарро, дар асл, И.И. Горонович дастгирӣ мекард ва чунин мешуморид, ки ҳуқуқи истифодаи ашъи бегона (usufruct) «институти маҳсуси ҳуқуқии мукамал ва бо шакли мушаххаси ҳуқуқӣ ташкилфтаро ифода намекунад, балки чизи бениҳоят номаълум ва тасодуфист»².

Дар давраи Шуравӣ, мутаассифона, тадқиқоти илмӣ дар ин самт гузаронида нашудааст. Аммо, ба ин нигоҳ накарда, ҳам қонунгузории граждани тоинқилобӣ ва ҳам қонунгузории граждани шуравӣ ҳуқуқҳои алоҳидаи моликиятро муқаррар карданд, ки табиат ва мундариҷаи онҳо ба модели узуфрукти Рум (ususfructus) комилан мувофиқат мекарданд.

Ҳамин тавр, аввалин бор ақидаи ҳуқуқи истифодабарӣ (usufruct) дар Шаҳодатномаи судии Псков, ки онро ҳамчун институт «Кормли» ном мебарданд, дида мешавад. Дар моддаи 88-и санади ҳуқуқии зикргардида чунин омадааст: мардеро, ки занаш бе навиштани дастхат (васиятнома) вафот мекунад, моликият ба мард мегузарад, то замоне, ки мард дубора

* ходими хурди илмии шӯбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон; **Тел.:** (+992) 987987852; **E-mail:** amirkhoniyonmalika@gmail.com

¹ Ниг.: Мацакян Г.С. Право личного пользования: проблема теории и практики. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – М., 2018. – С. 17.

² Ниг.: Мацакян Г.С. Право личного пользования: проблема теории и практики. – М., 2019. – С. 69.

хонадор шавад. Агар мард ба зани дигар хонадор шавад, он мард аз моликият бебаҳра мемонад. Ба ҳамагон маълум аст, ки ин ҳуқуқ шабеҳи узурфрукти Рум буд, ки дар асоси қонун ба манфиати падари оила (paterfamilias) аз зани ғавтида, ки моликият ба фарзандон ба мерос гузаштааст, ба вучуд омадааст.

Дар Руси Московӣ (Россияи баъди Киевӣ) институти истифоданамоӣ маълум набуд. Ҳадди аққал, дар санади ҳуқуқи ин давр – Кодекси шурои соли 1649, қоидаҳо оид ба ҳуқуқи истифоданамоӣ (usufruct) вучуд надоштанд. Маҷмуи қонунгузорию граждании Империяи Россия (минбаъд – Маҷмуи қонунгузорию гражданий) қисмати II «Дар бораи моҳият ва фазои ҳуқуқҳои мухталиф ба моликият»-ро дар бар мегирифтанд, ки дар доираи он меъёрҳо оид ба ҳуқуқи соҳибӣ ва истифодаи алоҳида, аз ҳуқуқи моликият ҷудо карда шуданд.

Яке аз шаклҳои ҳуқуқи моликият ва истифодабарӣ, ки аз ҳуқуқи моликият ҷудо аст, ҳуқуқи моликияти муваққатӣ буд, ки моҳияти он дар Маҷмуи қонунгузорию гражданий чунин муайян карда шудааст: «Ҳангоме ки соҳибмулки хусусӣ истифодаи ҳуқуқи моликиятро мувофиқи шартнома, аҳдномаи тухфа ва ё дигар намуди аҳд ба шахси дигар медиҳад, он гоҳ ҳуқуқи истифодабарии ҷудогона ба вучуд меояд, ки муҳлати он дар ҳамон шартнома нишон дода мешавад, ки онро ба имзо расонидаанд (якумра ва ё ин ки муваққатӣ)»¹.

Ҳуқуқи соҳибмулкии муваққатӣ дорои як қатор хусусиятҳои таркибӣ буд, ки аз рӯи он хусусиятҳо онҳоро ба категорияи ҳуқуқҳои махсуси амволӣ метавон ҳамроҳ кард:

– Ҳуқуқи соҳибӣ ва ҳуқуқи истифодабарӣ аз ҳуқуқи молу мулкӣ ҷудо буда, мувофиқи моддаи 432-и Маҷмуи қонунгузорию гражданий он ба ҳуқуқҳои маҳдуди ашёӣ тааллуқ дорад.

– Дар адабиёти ҳуқуқии давраи тоинкилобӣ дигар номгӯи ин ҳуқуқ мавҷуданд, аз ҷумла, соҳибмулкии якумра; соҳибмулкии доимӣ ва ё ин ки муваққатӣ; истифодабарӣ; истифодабарӣ ва ё сервитсияи хусусӣ; ҳуқуқи истифода ё «ҳуқуқи истифодаи даромад бидуни ҳуқуқи фурӯш ва гарав»².

Бо назардошти талаботи моддаи дар боло зикргардида, «соҳибият аз ҳуқуқи моликият ҷудо аст», аз ҷониби молик ба манфиати шахси дигар ба соҳибият ё барои давраи муайяни соҳибӣ кардан муқаррар шудааст ва дар ин асар ин ҳуқуқ бо ҳуқуқи соҳибияти муваққатӣ ва субъекти \bar{u} – соҳибмулки муваққатӣ номида мешавад. Бо ин роҳ, ин ҳуқуқ дар маводҳои Комиссия оид ба таҳияи Кодекси граждании Империяи Россия нишон дода шуда буд³. Ба андешаи мо, танҳо шахсони воқеӣ ба сифати молики муваққатӣ баромад карда метавонистанд, зеро мақсади асосии таъсиси

¹ Ниг.: Победаносцев К.П. Курс гражданского право. Первая часть. Вотчинные права. – М.: Статут, 2002. – С. 301.

² Гомолицкий С.Б. Юридическое образование. // Вестник права. – Казан, 2017. – №9-10. – С. 366-368.

³ Ниг.: Гражданское Уложение. Проект высочайше учрежденной редакционной Комиссии по составлению гражданского уложения. Книга третья: Вотчинное право / Под ред. И.М. Тютрюмова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 373.

ҳуқуқи моликияти зикргардида таъмин намудани нигоҳдории шахси муайяне буд, ки ба ӯ имкони гирифтани ғоида ва даромад аз ашёи ба узурфрукт дода шудааст, ки ин дар ҳақиқат нақши алиментро иҷро мекунад.

Ин хулоса пеш аз ҳама бо он асоснок карда шудааст, ки қариб тамоми меъёрҳои Маҷмуи қонунгузории граждани оид ба ҳуқуқи истифодабарии муваққатӣ ба танзими муносибатҳои марбут ба нигоҳдории аъзои оила бахшида шудаанд (моддаҳои 1116, 5331-53313, 1069, 1070-10701, 1141, 1145, бандҳои 5-7, 1157, қисми 1 ҷилди X).

Бо дарназардошти маънои аслии меъёри дар модда мавҷудбуда, яъне моддаи 514-и Маҷмуи қонунгузори граждани метавон гуфт, ки танҳо шахсоне метавонанд ба ҳайси шахсони уҳдадор баромад кунанд, ки дар ҳуқуқи моликияти хусусӣ молу мулк доранд.

Ҳуқуқи моликияти муваққатӣ метавонад ҳам нисбат ба ашёҳои алоҳида, инчунин манқул ва ғайриманқул (моддаҳои 535, 1011, қисми 1, ҷилди X) ва дар маҷмуъ моликият муқаррар карда шавад (моддаҳои 5331-53313, қисми 1, ҷилди X). Ҷолиби диққат аст, ки дар қонунгузории он замон, ҳуқуқи моликият, сарфи назар аз он, ки амволи манқул ва ғайриманқул мавҷуд буд, ҳамчун амволи манқул муайян карда мешуд (моддаҳои 402-403, қисми 1, ҷилди X). Чунин бармеояд, ки доираи объектҳои имконпазири ҳуқуқи моликияти муваққатӣ танҳо бо ашёи моддӣ маҳдуд карда намешаванд, онҳо инчунин ҳуқуқҳои амволӣ, аз ҷумла ҳуқуқи даъво аз рӯи уҳдадорихи шахрвандиро низ фаро мегирифтанд.

Инчунин, қайд кардан зарур аст, ки соҳибмулки муваққатӣ на танҳо ҳуқуқи доштани моликияти вогузоркардашударо дорад, балки чун қоида, ҳуқуқи истифодаи молу мулки мазкурро низ дошт. Ин вазифа аз ҷониби шуъбаи кассаҳои Сенати роҳбарикунанда пайваста дастгирӣ карда мешуд. Аз ҷумла, вай қайд менамояд, ки қонун ҳеҷ гуна маҳдудиятро дар бораи андозаи ҳуқуқи ҷудошудаи моликият пешбинӣ намекунад, яъне маънои соҳиби ҳуқуқ метавонад маҷмуи ҳуқуқҳои ба амвол алоқамандро интиқол диҳад (ҳам соҳибмулк ва ҳам истифодабарии амвол).

Ҳамин тавр, сарфи назар аз он ки дар моддаи 514-и Маҷмуи қонунгузории граждани, сухан дар бораи ҷудо кардани танҳо ҳуқуқи моликият аз ҳуқуқи молу мулки фарогир меравад, аммо дар асл шахсе, ки ҳуқуқи моликияти муваққатӣ дорад, ҳуқуқи соҳибӣ ва истифодаи молу мулки вогузошташударо низ дорад буд.

Дар хусуси соҳибмулк бошад, чуноне ки дар қоидаи моддаи 514-и Маҷмуи қонунгузории граждани дарҷ гардидааст, молу мулки вогузоргардидае, ки ҳуқуқи соҳибияти муваққатӣ дар худ дорост, ҳамчунин, ӯ унвони худро нигоҳ дошта метавонист. Илова бар ин, муқаррар намудани ҳуқуқи соҳибияти муваққатӣ ӯро аз имконияти ба гарав гузоштан ё бегона кардани молу мулки худ ба моликияти шахсони дигар маҳрум намекард ва бо ҳуқуқи соҳибмулки муваққатӣ маҳдуд намегардид (моддаи 521, қисми 1, ҷилди X). Асосҳо барои пайдоиши ҳуқуқи моликияти муваққатӣ пеш аз ҳама ихтиёрдории яктарафаи молик (васиятнома) ё созишномае, ки байни молик ва соҳиби муваққатӣ баста

шудааст (моддаҳои 514, 1011, қисми 1, ҷилди X) буданд. Дар як қатор мавридҳо ҳуқуқи моликияти муваққатӣ бинобар ҳолатҳои дар қонун пешбинишуда ба вучуд меомад.

Мувофиқи моддаи 1141 Маҷмуи қонунгузорию граждани волидайн ҳуқуқи якҷояи яқумраи соҳибмулкии молу мулки бадастовардаи фарзандонро доштанд, агар фарзандон ворисони бевоситаи наслиро надоштанд.

Ҳуқуқи истифодаи яқумра на танҳо ба амволи ғайриманқули кӯдакон, балки инчунин ба амонатҳои нақдии ба ташкилотҳои қарзӣ додашуда (моддаи 1145, қисми 1, ҷилди X) низ татбиқ мешавад. Қонун ба таври махсус манъ кардани амалиётро оид ба фурӯш, ба гарав гузоштан ё ихтиёрдории амвол пешбинӣ кардааст (моддаи 1141, қисми 1, ҷилди X).

Ҳамчун мақсади асосии таъминоти шахси мушаххас, ҳуқуқи моликияти муваққатӣ наметавонад барои муҳлати бештар аз муҳлати ҳаёти соҳиби муваққатӣ муқаррар карда шавад. Агар соҳибмулк дар васиятнома ё дигар ҳуҷҷат муҳлати ҳуқуқи моликияти муваққатиرو нишон надода бошад, дар ин ҳолатҳо эҳтимолияти ҳуқуқи моликият ба яқумра мавҷуд буда, ишора мекунад, ки соҳибӣ ва истифодаи амволи шахси дигар то вафоти шахси ваколатдор анҷом дода мешавад.

Ҳуқуқи соҳибмулки муваққатӣ яке аз он ҳуқуқҳои субъективии шаҳрвандӣ буда, моҳиятан ба шахси муайян вогузор карда шуда наметавонад ва наметавонад объекти мерос бошад.

Ҳамин тариқ, сарфи назар аз он, ки ҳуқуқи соҳибмулкии муваққатӣ моҳиятан гузаронида намешавад, бо вучуди ин, молики муваққатӣ метавонад бо иҷораи амволи ба гарав гузошташуда ҳуқуқи амалӣ намудани ҳуқуқи моликияти муваққатиرو ихтиёрдорӣ намояд (моддаи 5337 қисми 1. ҷилди 10).

Маҷмуи қонунгузорию граждани ду асосро барои нест кардани ҳуқуқи моликияти муваққатӣ муқаррар кардааст: фавти соҳиби муваққатӣ ва ба охир расидани муҳлати пешбинишудаи тарафҳо (банди 1, моддаи 514, ҷилди X).

Амалияи кассатсионии Сенати давлатӣ оид ба парвандаҳои шаҳрвандӣ дар қарорҳои худ боз якчанд далелҳои бекор кардани ҳуқуқи моликияти муваққатиرو эътироф менамояд. Аз ҷумла, ин ҳуқуқ ҳангоми марг (нобуд) ё хисороти назаррас ба молу мулки гаравшуда қатъ карда мешавад, ки дар натиҷа он барои истифодаи таъиншуда корношоам гаштааст. Аммо, агар амвол суғурта шуда бошад, пас марги он (ё зарар) боиси қатъ гардидани ҳуқуқи моликияти муваққатӣ намегардад. Инчунин, дар ҳолати гум кардани амволи гарон, ба сифати сахм ба ташкилоти қарзӣ ҷуброни суғуртавӣ пардохт гардида, дар натиҷа соҳиби муваққатӣ ҳуқуқи талаб кардан ба ташкилоти қарзиро дар бораи гузоштани фоиз аз ин амонат дошт. Амалияи судӣ интиқоли ҷуброни суғуртаро шахсан ба соҳиби муваққатӣ истисно намекунад, то вай ин маблағҳоро барои барқарор кардани амволи харобшуда ва ё харидани чизи наво, ки объекти гумшудаи ҳуқуқи моликияти ҳаётро иваз кунад, равона намояд. Аммо, ин имкон,

тибқи тавзеҳоти Департаменти касбии Сенат, танҳо дар ҳолатҳое татбиқ шуда метавонад, ки ҳуди соҳиби муваққатӣ иштирокчии шартномаи суғуртаи амвол бошад.

Ҳуқуқи соҳибияти муваққатӣ дар натиҷаи «даст кашидани» предмети он аз ҳуқуқи воқеии худ ба ашёи каси дигар қатъ мегардид. Амалияи судӣ бозгӯӣ менамояд, ки яктарафа рад кардани соҳиби муваққатии ҳуқуқи ӯ риояи тартиботи ҳатмии крепостнойро талаб намекард. Танҳо барои охири васиятномаи худро дар шакли ҳаттӣ баён кардан кифоя буд, ки ҳеч гуна расмияти мураккабро талаб наменамуд.

АДАБИЁТ:

1. Гомолицкий С.Б. Юридическое образование. // Вестник права. – Казань, 2017. – №9-10. – С. 366-368.

2. Гражданское Уложение. Проект высочайше учрежденной редакционной Комиссии по составлению гражданского уложения. Книга третья: Вотчинное право / Под ред. И.М. Тютрюмова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 373.

3. Мацакян Г.С. Право личного пользования: проблема теории и практики. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. – М., 2018. – 32 с.

4. Мацакян Г.С. Право личного пользования: проблема теории и практики. – М., 2019. – С. 69.

5. Победаносцев К.П. Курс гражданского права. Первая часть. Вотчинные права. – М.: Статут, 2002. – 542 с.

Амирхониён М.

Фишурда

ҲУҚУҚИ ИСТИФОДАБАРӢ (УЗУФРУКТ) ВА МАХСУСИЯТҲОИ ОН ДАР ДАВРАИ ТОИНҚИЛОБӢ

Дар мақолаи мазкур ҳуқуқи истифодабарӣ (узуфрукт) ва хусусиятҳои он дар давраи тоинқилобӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф зимни таҳлили мавзӯ бештар ба санадҳои нодири таърихӣ-ҳуқуқӣ ва андешаву назари олимони тавачҷуҳ зоҳир намуда, бо дарназардошти он ҳулосаҳои илмӣ худро манзур кардааст. Дар муҳити илми ҳуқуқшиносии ватанӣ масъалаи ҳуқуқи истифодабарӣ (узуфрукт) аз ҷониби муҳаққиқон кам мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Аз ин рӯ, таҳқиқоти мазкур барои муайян намудани махсусиятҳои ин ҳуқуқ дар давраи тоинқилобӣ метавонад кӯмак намояд.

Амирхониён М.

Аннотация

ПРАВО ПОЛЬЗОВАНИЯ (УЗУФРУКТ) И ЕГО ОСОБЕННОСТИ В ДОРЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД

В данной статье рассмотрено право пользования (узуфрукт) и его особенности в дореволюционный период. При анализе темы автор уделял больше внимания редким историко-правовым документам и мнениям ученых, на основании чего делал свои научные выводы. В области отечественной юриспруденции вопрос о правах узуфрукта редко изучался исследователями. Поэтому данное исследование может помочь определить специфику этого права в дореволюционный период.

Amirkhoniyon M.

Annotation

**RIGHT OF USE (USUFRUIT) AND ITS FEATURES IN THE PRE-
REVOLUTIONARY PERIOD**

This article discusses the right to use (usufruct) and its features in the pre-revolutionary period. When analyzing the topic, the author paid more attention to rare historical and legal documents and the opinions of scientists, on the basis of which he made his scientific conclusions. In the field of domestic jurisprudence, the issue of usufruct rights has rarely been studied by researchers. Therefore, this study can help determine the specifics of this right in the pre-revolutionary period.

Тирандозова Тахмина Умедовна*

ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Ключевые слова: семейное право, семейно-правовые отношения, Семейный кодекс Российской Федерации, семейно-правовые договоры, источник семейного права, органы записи актов гражданского состояния.

Калидвожаҳо: ҳуқуқи оилавӣ, муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ, Кодекси оилаи Федератсияи Россия, шартномаҳои оилавӣ-ҳуқуқӣ, сарчашмаи ҳуқуқи оилавӣ, мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ.

Keywords: family law, family law relations, Family Code of the Russian Federation, family law contracts, source of family law, civil registry offices.

Правовое регулирование семейных отношений ориентировано прежде всего на формирование между членами семьи отношений, основанных на чувствах взаимной любви и уважения, на охрану их прав и интересов, на создание необходимых условий для воспитания детей. На сегодняшний день в юридической науке существует два вида правового регулирования: общее (нормативное) и индивидуальное¹, являющееся предметом данного исследования.

Под договорным регулированием семейных отношений принято понимать разновидность индивидуально-правового регулирования по определению модели возможного и должного поведения путем заключения договоров и соглашений в сфере семейных имущественных и личных неимущественных отношений, которая осуществляется субъектами семейно-правовых отношений на основании и в пределах, установленных законом².

В российском законодательстве уже сложилась определенная система договоров, регулирующих семейные правоотношения, посредством которых их участники имеют возможность осуществлять свои права, устанавливая обязанности, разрешать возникшие между ними разногласия в досудебном порядке. И речь здесь не только о таких соглашениях, как брачный договор (гл. 8 СК РФ), соглашение об уплате алиментов (гл. 16 СК РФ), но и о договорах, регулирующих родительские правоотношения (например, договор об определении места жительства ребенка, соглашение родителей о порядке осуществления родительских прав и др.), договоре о суррогатном материнстве, который заключается в рамках реализации права на экстракорпоральное

* магистрантка 2-го года обучения юридического факультета Российско-Таджикского (славянского) университета

¹ Низамиева О.Н. Договорное регулирование имущественных отношений в семье. – Казань: Таглимат, 2005. – С. 39.

² Гаврилов А.М. Договорное регулирование семейных отношений как сфера взаимодействия семейного права с иными правовыми отраслями // Актуальные проблемы экономики и права. – 2011. – №2. – С. 169.

оплодотворение, предусмотренного статьей 51 СК РФ, и др¹. Действительно, Семейным кодексом РФ охватывается обширная область семейных правоотношений. При этом вмешательство государства достигает минимального и разумного предела. Значимость договорного регулирования семейных отношений заключается в моделировании поведения сторон по взаимному согласию, но в рамках действующего законодательства.

Договорные конструкции в семейном праве имеют специфический характер, исходя из особенностей самой отрасли.

Во-первых, своеобразие целей заключения данного рода соглашений. Например, раздел имущества, воспитание ребенка, реализация его права на семейное воспитание, урегулирование определения порядка и способа исполнения обязаным членом семьи своей обязанности по отношению к другому члену семьи по соглашению об уплате алиментов и др.

Во-вторых, специальный субъектный состав. Почти все соглашения заключаются между супругами, бывшими супругами и родителями, кроме алиментных соглашений, субъектами которых могут быть и братья, сестры, бабушки, дедушки и внуки, при условии, если между ними возникли алиментные обязательства². Исключение составляет брачный договор, субъектный состав которого прямо определен законодателем в ст. 40 СК РФ. В соответствии с легальным определением брачного договора, его субъектами могут выступать только супруги и лица, вступающие в брак. Введение законодателем последней категории вызвало бурное обсуждение в научной литературе.

Сам по себе термин «лица, вступающие в брак» предполагает скорую регистрацию брака после заключения брачного договора. Однако остается открытым вопрос: «с какого момента граждане могут относиться к категории лиц, вступающих в брак, и каким образом их в качестве таковых должен идентифицировать нотариус?»³. Ни Семейный, ни Гражданский кодексы не предусматривают временные ограничения относительно предельного срока между моментом заключения брачного договора и государственной регистрацией брака, что создает отсрочку вступления договора в силу на неопределенный срок.

В литературе на этот счет высказываются различные мнения. Так, например, предлагается установить годичный срок для вступления в брак после заключения брачного договора и изложить абз. 2 п. 1 ст. 41 следующим образом: «Брачный договор, заключенный до государственной регистрации брака, вступает в силу со дня

1 Денисюк С.П. Соглашения в семейном праве России. // Экономика. Право. Общество. – 2015. – №1. – С. 59.

2 Титаренко Е.П. Понятие и характеристика соглашений в семейном праве // Семейное и жилищное право. – 2005. – № 2.

3 Штымбалюк А.В. Понятие и содержание брачного договора // Приоритетные научные направления: от теории к практике. – Новосибирск, 2016. – №29. – С. 142.

государственной регистрации брака, при условии, что такой договор был заключен не позднее года, предшествующего дню государственной регистрации брака. В противном случае брачный договор считается незаключенным».

По моему мнению, годичный срок в данном случае очень велик, в связи с тем, что за этот период могут произойти существенные изменения, как имущественного положения, так и в личных отношениях между его сторонами. Таким образом, логичным будет понимать под «вступающими в брак лицами» - подавших заявление о государственной регистрации брака в органы ЗАГС¹. В этом случае при заключении брачного контракта они обязаны предоставить нотариусу соответствующую справку, подтверждающую принятие у них такого заявления. Для закрепления данной позиции на законодательном уровне предлагаю внести абз. 2 п. 2 ст. 41 СК РФ следующего содержания: «Обязательным условием для заключения брачного договора между лицами, вступающими в брак, является документальное подтверждение факта подачи заявления о государственной регистрации брака в органы записи актов гражданского состояния. При непредставлении такого документа нотариус не имеет права на удостоверение брачного договора».

Подобное законодательное закрепление однозначно решит вопрос заключения брачного договора данной категорией лиц и позволит избежать спорных моментов не только в практике, но и в научной литературе.

При изучении вопроса о субъектах соглашений в семейном праве нельзя также обойти вниманием категории «правоспособность» и «дееспособность» сторон этих соглашений. Гражданский кодекс РФ в ст. 17 и ст. 21 раскрывает оба эти понятия, а именно: под правоспособностью понимается способность гражданина иметь гражданские права и нести обязанности, а под дееспособностью - способность своими действиями приобретать и осуществлять гражданские права, создавать для себя гражданские обязанности и исполнять их.

Правоспособностью в семейном праве наделены все субъекты правоотношений с рождения. Что касается дееспособности, то ее наличие обусловлено достижением определённого возраста или наступлением определённых юридических фактов. Так, статьей 13 СК РФ, предусмотрена возможность снизить брачный возраст до наступления 18 лет при наличии уважительных причин. Лица, чей брачный возраст снижен, вправе заключать любые соглашения, предусмотренные семейным законодательством, так как, согласно п. 2 ст. 21 СК РФ, гражданин, вступивший в брак до достижения восемнадцатилетнего

¹ Сосипатрова Н.Е. Брачный договор: правовая природа, содержание, прекращение // Государство и право. – М.: Наука, 1999. – №3.

возраста, приобретает дееспособность в полном объеме со времени вступления в брак. При этом эмансипация не наделяет их такими правомочиями¹.

Конечно, объявление несовершеннолетнего дееспособным наделяет его способностью своими действиями приобретать и осуществлять гражданские права, создавать для себя гражданские обязанности и исполнять их, но в силу того, что брачный возраст в России установлен в 18 лет – у несовершеннолетнего, хоть и эмансипированного, не возникает так называемая «брачная» дееспособность. Соответственно, он может вступить в брак только после снижения в отношении него брачного возраста в общем порядке.

Вопрос о заключении брачного договора лицами с ограниченной дееспособностью, а также опекунами недееспособных лиц на сегодняшний день также отдельно не регулируется семейным законодательством. В соответствии с Гражданским кодексом, «гражданин, который вследствие пристрастия к азартным играм, злоупотребления спиртными напитками или наркотическими средствами ставит свою семью в тяжелое материальное положение, может быть ограничен судом в дееспособности» (ч. 1 ст. 30 ГК РФ). Над таким гражданином назначается опека и все сделки, за исключением мелких бытовых (к которым брачный договор не относится), он вправе заключать только с согласия попечителя.

Что касается недееспособных лиц, то законодательством установлено, что от их имени сделки совершает опекун, учитывая мнения такого гражданина, а при невозможности установления его мнения - с учетом информации о его предпочтениях, полученной от родителей такого гражданина, его прежних опекунов, иных лиц, оказывающих такому гражданину услуги и добросовестно исполнявших свои обязанности (ст. 29 ГПК РФ). Относительно данного вопроса в литературе встречается две диаметрально противоположные точки зрения.

Так, одни авторы считают, что право определять правовой режим супружеского имущества - личное право каждого из супругов, поэтому его не могут осуществлять законные представители. И в случае заключения такого договора он будет признан недействительным, а в отношении имущества супругов будет действовать установленный законом режим совместной собственности. То же самое касается заключения брачного договора по доверенности. В силу того, что брачный договор носит исключительно личный характер, то есть его заключение возможно только лично, следовательно, он не может быть заключен ни с участием законного представителя лица, вступающего в брак, или супруга, ни по доверенности².

¹ Багрова Н.В. Субъекты брачного договора. – М.: Юрист, 2008. – С. 19.

² Кондратьева Е.Н. Субъекты брачного договора // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. – №73. – 2010. – С. 55.

Однако, на мой взгляд, такое положение дел нарушает интересы недееспособных лиц, которые нуждаются в особой защите. Гражданский кодекс не ограничивает круг сделок, которые осуществляет опекун от имени недееспособного. В целях защиты прав более слабой стороны договора, суд каждый раз должен учитывать обстоятельства, ставящие недееспособное лицо в неблагоприятное положение в случае оспаривания брачного договора.

Что касается заключения брачного договора доверенным лицом, считаю, что такое возможно только при условии, что в доверенности будут прописаны все существенные условия брачного договора.

Третьей особенностью семейно-правовых договоров является тот факт, что они сами по себе не порождают правоотношений. Это, как считает Е.А. Флейшиц, вспомогательная сделка, которая заключается для реализации другого правоотношения, уже ранее существовавшего между сторонами¹ с целью исполнения семейных обязанностей и реализации прав.

В-четвертых, особое значение имеет взаимодействие права и морали, под которой понимаются определённые правила поведения в обществе с позиции добра и зла. И закон, и мораль имеют своей целью урегулировать отношения между людьми. Нравственные категории закрепляются в семейном законодательстве и находят свое отражение, в том числе в отношениях договорного типа². Помимо этого, взаимодействие права и морали заключается в том, что семейное право должно быть морально обосновано и нравственная характеристика личности должна иметь существенное значение при рассмотрении спора судами.

В-пятых, Семейный кодекс закрепляет исчерпывающий перечень соглашений, не допуская свободы договора, присущей гражданскому праву.

Однако, на мой взгляд, необходимо ввести в семейное законодательство, пойдя по стопам зарубежных стран, такую договорную конструкцию, как партнерское соглашение, или же принять для урегулирования данных отношений отдельный закон. Например, в Нидерландах был принят Закон «О зарегистрированном партнерстве», согласно которому мужчина и женщина, не вступая в брак, как это всегда было традиционно принято, могут заключить договор о совместной жизни, зарегистрировать такой договор и тем самым создать семейный союз в виде партнерства.

Нормы Французского Гражданского Кодекса регламентируют партнерство, суть которого заключается в том, что два лица с целью организации совместной жизни заключают договор, положениями

¹ Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. – М., 1961. – С. 216-217.

² Лушников А.М., Лушникова М.В., Тарусина Н.Н. Договоры в сфере семьи, труда и социального обеспечения. – Ярославль: ЯрГУ, 2008. – С. 40.

которого стороны могут урегулировать имущественные отношения (ст. 515-1-515-7). Указанное соглашение должно быть зарегистрировано надлежащим образом в муниципалитете.

Необходимость данного нововведения обусловлена весьма значительным количеством пар, ведущих совместную жизнь без заключения брака. Неоднократно совершались попытки урегулировать подобного рода отношения, однако ни одно из предложений так и не было узаконено.

Кроме этого, Семейный кодекс РФ не допускает предварительных соглашений, публичных соглашений и соглашений присоединения, смешанных семейных соглашений.

Однако в ряде стран стороны перед тем, как вступить брак, проходят своеобразную процедуру помолвки. В Российской Федерации проведение этой процедуры некоторыми лицами представляет собой не что иное, как дань традициям. В свою очередь, в отдельных странах, помолвка - это заключение лицами, вступающими в брак, отдельного самостоятельного договора.

Согласно ст. 309 ГК РФ, обязательства должны исполняться надлежащим образом. Исполнение обязательств может обеспечиваться неустойкой, залогом, удержанием вещи должника, поручительством, независимой гарантией, задатком, обеспечительным платежом и другими способами, предусмотренными законом или договором (п. 1 ст. 329 ГК РФ). Возможность их применения в рамках семейных отношений вытекает из ст. 4 СК РФ, предусматривающей возможность применения норм гражданского законодательства в субсидиарном порядке к семейным отношениям.

При этом действующее семейное законодательство детально урегулировало только вопрос об исполнении алиментного соглашения, законодателем предусмотрена мера ответственности за нарушение срока уплаты алиментов в виде неустойки, которая может быть предусмотрена самим соглашением. При этом Ю.О. Косова отмечает, что в настоящее время недопустимо применение каких-либо мер ответственности за ненадлежащее исполнение алиментного соглашения, если сторонами не были специально оговорены такие условия¹. Однако ст. 115 СК РФ прямо предусматривает, что «при образовании задолженности по вине лица, обязанного уплачивать алименты по решению суда, виновное лицо уплачивает получателю алиментов неустойку в размере одной десятой процента от суммы невыплаченных алиментов за каждый день просрочки. Получатель алиментов вправе также взыскать с виновного в несвоевременной уплате алиментов лица, обязанного уплачивать алименты, все причиненные просрочкой исполнения алиментных обязательств убытки в части, не покрытой неустойкой»².

¹ Косова О.Ю. Алиментные обязательства. – Иркутск: ИЮИ Генеральной прокуратуры РФ, 2003. – С. 204.

² Семейный кодекс Российской Федерации от 29 декабря 1995 г. № 223-ФЗ // СЗ РФ. 1996. №1. Ст. 16.

Интерес при изучении данного вопроса вызывает возможность применения таких способов обеспечения исполнения обязательств, вытекающих из семейно-правовых договоров, как, например, залог или поручение.

Согласно ст. 334 ГК РФ, в силу залога кредитор по обеспеченному залогом обязательству имеет право в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения должником этого обязательства получить удовлетворение из стоимости заложенного имущества преимущественно перед другими кредиторами лица, которому принадлежит заложенное имущество. В мировой практике известны случаи использования залога как гарантии для обеспечения возврата ребенка одному из родителей или же для обеспечения беспрепятственного контакта с ребенком, в связи с чем не исключается возможность использования залога в целях обеспечения исполнения семейно-правовых договоров.

Согласно ст. 361 ГК РФ, по договору поручительства поручитель обязывается перед кредитором другого лица отвечать за исполнение последним его обязательства полностью или в части. Уже исходя из легального толкования можно сделать вывод о том, что применение поручительства как способа обеспечения исполнения обязательств в семейном праве не представляется возможным, так как семейные отношения носят сугубо личный характер.

Нарушение принципа надлежащего исполнения обязательства влечет неблагоприятные правовые последствия для нарушителя.

В п.2 ст. 8 СК РФ указывается, что защита семейных прав осуществляется способами, предусмотренными соответствующими статьями СК РФ, и не предусматривается возможность применять какие-либо другие меры, не предусмотренные действующим семейным законодательством¹. На мой взгляд, необходимо расширить п. 2 ст. 8 СК РФ, добавив возможность применять иные, не предусмотренные семейным законодательством, способы защиты семейных прав. В целом вопрос о применении мер ответственности при нарушении семейно-правовых договорных обязательств - достаточно сложный, так как отраслевая семейно-правовая ответственность должным образом не разработана.

Следующим отличием семейно-правовых договоров является то, что в одних случаях они носят краткосрочный характер, а в других - могут быть длящимися и прекращаются при наступлении обстоятельств, предусмотренных СК РФ. Кроме того, одни соглашения могут быть разовые (соглашение об имени ребенка), и они не могут быть изменены, так как прекратили свое действие, другие можно неоднократно изменять, прекращать и вновь заключать (алиментное соглашение).

Договоры в семейном праве не являются источником права и

¹ Чевранова Е.А. Механизм семейно-правового регулирования имущественные отношений супругов: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2007. – С. 23.

соответственно регулятором семейных отношений, потому что, как отмечалось, они определяют порядок и способы исполнения членом семьи уже существующей обязанности и не выступают в качестве его юридического факта. Необходимость появления договорных конструкций в семейном праве обусловлена сохранением нормальных взаимоотношений между членами семьи и другими лицами, участвующими в семейных правоотношениях. В случае, если сторонам не удалось достичь соглашения по интересующим их вопросам, спор будет разрешаться с участием уполномоченных органов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Багрова Н.В. Субъекты брачного договора. – М.: Юрист, 2008. – С. 19.
2. Гаврилов А.М. Договорное регулирование семейных отношений как сфера взаимодействия семейного права с иными правовыми отраслями // Актуальные проблемы экономики и права. – 2011. – №2. – С. 168-171.
3. Денисюк С.П. Соглашения в семейном праве России. // Экономика. Право. Общество. – 2015. – №1. – С. 58-61.
4. Кондратьева Е.Н. Субъекты брачного договора // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. – №73. – 2010. – С. 55.
5. Косова О.Ю. Алиментные обязательства. – Иркутск: ИЮИ Генеральной прокуратуры РФ, 2003. – С. 204.
6. Лушников А.М., Лушникова М.В., Тарусина Н.Н. Договоры в сфере семьи, труда и социального обеспечения. – Ярославль: ЯрГУ, 2008. – 432 с.
7. Низамиева О.Н. Договорное регулирование имущественных отношений в семье. – Казань: Таглитат, 2005. – 216 с.
8. Семейный кодекс Российской Федерации от 29 декабря 1995 г. № 223-ФЗ // СЗ РФ. 1996. №1. Ст. 16.
9. Сосипатрова Н.Е. Брачный договор: правовая природа, содержание, прекращение // Государство и право. – М.: Наука, 1999. – №3.
10. Титаренко Е.П. Понятие и характеристика соглашений в семейном праве // Семейное и жилищное право. – 2005. – № 2.
11. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. – М., 1961. – С. 216-217.
12. Чефранова Е.А. Механизм семейно-правового регулирования имущественных отношений супругов: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2007. – 38 с.
13. Штымбалюк А.В. Понятие и содержание брачного договора // Приоритетные научные направления: от теории к практике. – Новосибирск, 2016. – №29. – С. 142.

Тирандозова Т.У.

Аннотация ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В данной статье анализируется один из актуальных вопросов юриспруденции – особенности договорного регулирования семейных отношений. Автор проанализировала проблему с учетом мнений и взглядов ученых и нормативных правовых актов и представила свое научное заключение. В частности отмечается, что договоры в семейном праве не являются источником права и, соответственно, регулятором семейных отношений, поскольку определяют порядок и способы исполнения членом семьи уже существующей обязанности и не выступают в качестве его юридического факта.

Тирандозова Т.У.

Фишурда
ХУСУСИЯТҲОИ ТАНЗИМИ ШАРТНОМАВИИ МУНОСИБАТҲОИ
ОИЛАВӢ

Дар мақолаи мазкур яке аз масъалаҳои мубрами илми ҳуқуқшиносӣ – хусусиятҳои танзими шартномавии муносибатҳои оилавӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Муаллиф бо дарназардошти андешаву назари олимони ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ масъаларо таҳлил намуда, хулосаи илмии худро манзур кардааст. Аз ҷумла, қайд мегардад, ки шартномаҳо дар ҳуқуқи оилавӣ сарчашмаи ҳуқуқ ва мувофиқан танзимкунандаи муносибатҳои оилавӣ нестанд, зеро онҳо тартиб ва усулҳои иҷрои уҳдадорихоӣ мавҷударо аз ҷониби аъзои оила муайян намуда, ҳамчун далели ҳуқуқии ӯ амал намеkunанд.

Tirandozova T.U.

Annotation
FEATURES OF CONTRACTUAL REGULATION OF FAMILY
RELATIONS

This article analyzes one of the topical issues of jurisprudence – the features of the contractual regulation of family relations. The author analyzed the problem taking into account the opinions and views of scientists and regulatory legal acts and presented his scientific conclusion. In particular, it is noted that contracts in family law are not a source of law and, accordingly, a regulator of family relations, since they determine the procedure and methods for the fulfillment by a family member of an existing obligation and do not act as its legal fact.

САНАДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ –
АКТЫ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДАТАЪИНОТИ
СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

дар бораи рад намудани оғози мурофияи судии конститусионӣ оид ба дархости раиси Хазиная суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ Ғафуров А.А. «Дар хусуси муайян намудани мутобиқати санадҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (таъинот аз 16 марти соли 2022, қарори марҳилаи кассатсионӣ аз 26 апрели соли 2022 ва таъинот дар бораи рад намудани супоридани парванда барои моҳиятан баррасӣ намудани он дар суди марҳилаи назоратӣ аз 16 августи соли 2022) ба талаботи моддаи 84 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон»

ш. Душанбе

27 феввали соли 2023

Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳайати раисику-
нанда Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода А.А., муовини Раис
Каримзода К.М., судя-котиб Ҷамшедзода Ҷ.Н., судяҳо: Абдурахимзода
Д.Р., Шарифзода А.Н., Қувватзода Ф.Ҷ. ва Идрисзода Б.А.,

бо иштироки котиби маҷлиси судӣ – Шоназарова З.Х.,

дар маҷлиси судии Суди конститусионӣ пешниҳоди судяҳо
Қувватзода Ф.Ҷ. ва Идрисзода Б.А. аз рӯи дархости раиси Хазиная
суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ Ғафуров А.А. «Дар хусуси муайян
намудани мутобиқати санадҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии
Тоҷикистон (таъинот аз 16 марти соли 2022, қарори марҳилаи кассатсионӣ
аз 26 апрели соли 2022 ва таъинот дар бораи рад намудани супоридани
парванда барои моҳиятан баррасӣ намудани он дар суди марҳилаи
назоратӣ аз 16 августи соли 2022) ба талаботи моддаи 84 Конститутсияи
Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро шунида,

му а й я н к а р д:

Раиси Хазиная суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ (минбаъд Хазиная)
Ғафуров А.А. ба Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дархост
мурочиат карда, дар он зикр менамояд, ки Хазиная фаъолияти худро дар
асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи пасандозҳои
шахсони воқеӣ» ба роҳ монда, чиҳати ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои қонунии
пасандоздорон ва таҳкими боварии аҳоли ба низоми бонкии Ҷумҳурии
Тоҷикистон фаъолият менамояд. Муроҷиаткунанда ибраз медорад, ки
ҳангоми барҳамдиҳии маҷбурии ташкилоти қарзӣ, Хазиная ба
пасандоздорони бонки муфлисшуда мутобиқи Қонун пардохти
ҷубронпулии суғуртаро амалӣ менамояд.

Ҳамзамон, Ғафуров А.А. қайд мекунад, ки бинобар бозхонди иҷозатнома ва дар асоси ҳалномаи Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июни соли 2021 маҷбуран барҳам додани ҶСК «Тоҷиксодиротбанк», Ҳазина бо мақсади иҷрои талаботи Қонун дар асоси Феҳристи пасандоздори суғурташудаи ҶСК «Тоҷиксодиротбанк» иборат аз 4431 нафар пасандоздор бо маблағи 61,4 млн. сомонӣ, ки аз ҷониби Мудирӣ махсуси бонки барҳамдодашуда пешниҳод гардидааст, пардохти ҷубронпулии суғуртаро санаи 23 июни соли 2021 тавассути бонк-агенти ҶСК «Ориёнбанк» оғоз карда, дар давоми як соли пардохти ҷубронпулӣ то санаи 23 июни соли 2022 аз ҳисоби маблағҳои Ҳазина ба 3571 нафар пасандоздори муроҷиаткардаи ҶСК «Тоҷиксодиротбанк» ба маблағи 54,8 миллион сомонӣ ҷубронпулии суғуртавӣ пардохт кардааст.

Дар баробари ин, Ғафуров А.А. изҳор менамояд, ки мувофиқи талаботи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ» ҳуқуқи талаби суғурташаванда (яъне, пасандоздор) нисбат ба бонк (яъне, ташкилоти қарзӣ) ба Ҳазина (ҳамчун суғуртакунанда) дар доираи маблағҳои пардохтнамудааш мегузарад.

Ғайр аз ин, муроҷиаткунанда таъкид менамояд, ки ҳуқуқи Ҳазина барои соҳиб шудан ба ҳуқуқи қарздеҳ нисбат ба ташкилоти қарзӣ пас аз пардохти ҷубронпулии суғурта дар қонунгузорӣ мушаххас карда шудааст, аммо ба андешаи ӯ, дар таҷрибаи судӣ вобаста ба ин масъала гуногунфаҳмӣ ҷой дошта, ҳолатҳои бо санадҳои судӣ инкор намудани чунин ҳуқуқи дар соҳаи фаъолияти суғуртавӣ ба назар мерасанд.

Бинобар ин, тавре раиси Ҳазина иброз медорад, бо мақсади пардохти маблағи бақияи суғуртаи пасандоздорон ва маблағи ҷубронпулии пардохтшуда ҳамчун қарздеҳ дар Феҳристи талаботи қарздеҳони ҶСК «Тоҷиксодиротбанк», Ҳазина санаи 12 январӣ соли 2022 ба Мудирӣ махсуси Бонки мазкур ва пас аз гирифтани ҷавоби рад, санаи 10 февралӣ соли 2022 бо ариза ба Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат кардааст.

Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таъиноти худ аз 16 мартӣ соли 2022 аризаи Ҳазинаро рад кардааст.

Ҳазина таъиноти судиро бидуни далелҳои кофии қонунӣ баровардашуда, беасос ва муҳолифи меъёрҳои қонунгузорӣ ҳисобида, бо шикоятӣ кассатсионӣ ба марҳилаи кассатсионии Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат кардааст. Аммо бо қарори марҳилаи кассатсионии Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 апрели соли 2022 таъиноти Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 мартӣ соли 2022 бе тағйир ва шикоятӣ кассатсионӣ бо асосҳои дар таъинот зикргардида беқаноат монда шудааст.

Аз ҷониби Ҳазина нисбат ба қарори марҳилаи кассатсионии болозикр шикоятӣ назоратӣ оварда шудааст, ки он низ бо таъиноти Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 августи соли 2022 рад карда шудааст.

Мурочиаткунанда, доир ба ҳолатҳои дар боло овардашуда чунин меҳисобад, ки амали мудирӣ махсуси ҶСК «Тоҷиксодиротбанк» ҷиҳати эътироф накардани уҳдадорӣҳои банк дар назди Ҳазина ва санадҳои судии болозикр боиси дағалона вайрон шудани ҳуқуқи манфиатҳои Ҳазина, ки меъёрҳои Кодекси граждани, моддаи 31 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ» ва сарҳати 4 қисми 1 моддаи 35 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи барҳамдиҳии ташкилотҳои қарзӣ» пешбинӣ намудаанд, гардидааст. Ин ҳолат, ба андешаи ӯ номутобиқати санадҳои судии номбаршударо ба моддаи 84 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунад.

Моҳияти дархосташро мурочиаткунанда дар зарурати барқарор намудани қонуниятро адолат ва ҳифзи манфиатҳои қонунии Ҳазина ифода намуда, ба андешаи ӯ дар натиҷаи амали Мудирӣ махсуси ҶСК «Тоҷиксодиротбанк» ҷиҳати эътироф накардани уҳдадорӣҳои банк дар назди Ҳазина ва санадҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси дағалона вайрон шудани ҳуқуқ ва манфиатҳои бо қонунгузорӣ ҳифзшавандаи Ҳазина гардидаанд.

Бо назардошти ҳолатҳои зикршуда, раиси Ҳазина Ғафуров А.А. ба Суди конститусионӣ мурочиат карда, хоҳиш кардааст, ки дархосташро баррасӣ карда, аз рӯи он муурофияи судии конститусионӣ оғоз ва мувофиқати санадҳои қабулкардаи Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (таъинот дар бораи рад кардани аризаи Ҳазина аз 16 март соли 2022, қарори марҳилаи кассатсионӣ дар бораи беқаноат монандани шикоятӣ кассатсионии раиси Ҳазина аз 26 апрели соли 2022 ва таъинот дар бораи рад намудани супоридани парванда барои моҳиятан баррасӣ намудани шикоятӣ назоратӣ аз 16 августи соли 2022) ба талаботи моддаи 84 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шавад.

Суди конститусионӣ дархости раиси Ҳазина Ғафуров А.А. ва ҳуҷҷатҳои ба он замимашударо ҳаматарафа мавриди омӯзиш қарор дода, қайд менамояд, ки Ҳазина субъекти мурочиат ба Суди конститусионӣ маҳсуб ёбад ҳам, аммо нисбат ба дархости мазкур оғоз кардани муурофияи судии конститусионӣ бо асосҳои зерин рад карда мешавад:

– Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи моддаи 89 Конститутсия, моддаҳои 34, 40 Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мувофиқати қонунҳо, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, шартномаҳои ба қувваи қонун надаромадаи Тоҷикистон, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба Конститутсия муайян менамояд. Қарор ва таъинотҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи моддаи 9 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2017, №1414 «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ба низоми

санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил намешаванд. Аз ин рӯ муроҷиати раиси Хази́на Ғафуров А.А. «Дар хусуси муайян намудани мутобиқати санадҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (таъинот аз 16 марти соли 2022, қарори марҳилаи кассатсионӣ аз 26 апрели соли 2022 ва таъинот дар бораи рад намудани супоридани парванда барои моҳиятан баррасӣ намудани он дар суди марҳилаи назоратӣ аз 16 августи соли 2022) ба талаботи моддаи 84 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳти тобеияти Суди конститусионӣ намебошад;

– ҳамчунин, баррасии масъала оид ба амали Мудири махсуси ҶСК «Тоҷиксодиротбанк» ва муҳолифати санадҳои қабулнамудаи Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба талаботи Кодекси граждани, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ» ва «Дар бораи барҳамдиҳии ташкилотҳои қарзӣ», ки муроҷиаткунанда мавриди баҳс қарор додааст, низ ба салоҳияти Суди конститусионӣ дохил намешавад;

– илова бар ин, дархости муроҷиаткунанда мувофиқи сархати шашуми қисми 3 моддаи 41 Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бояд бо ҳолатҳо ва далелҳои мушаххас дар хусуси ба моддаи 84 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат надоштани меъёрҳои мушаххаси санади меъёрии ҳуқуқӣ асоснок мешуд, вале қарору таъинотҳои Суди Олии иқтисодӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ нестанд ва бо чунин тарзи масъалагузорӣ муроҷиати раиси Хази́на аз ҷиҳати мазмун низ ба талаботи моддаи 41 Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мувофиқ нест.

Бо назардошти ҳолатҳои зикршуда, тибқи талаботи моддаи 89 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаҳои 45, 55, 56 ва 60 Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон,

таъин кард:

1. Оғоз намудани муроғиати судии конститусионӣ аз рӯи дархости раиси Хази́наи суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ Ғафуров А.А., «Дар хусуси муайян намудани мутобиқати санадҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (таъинот аз 16 марти соли 2022, қарори марҳилаи кассатсионӣ аз 26 апрели соли 2022 ва таъинот дар бораи рад намудани супоридани парванда барои моҳиятан баррасӣ намудани он дар суди марҳилаи назоратӣ аз 16 августи соли 2022) ба талаботи моддаи 84 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» бинобар таҳти тобеияти Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор надоштани дархости пешниҳодшуда ва аз ҷиҳати мазмун ба талаботи моддаи 41 Қонуни конститусионии

Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мувофиқ набудани он рад карда шавад.

2. Таъинот қатъӣ буда, нисбат ба он шикоят овардан мумкин нест.

3. Таъинот дар Ахбори Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр карда шавад.

Раиси

Суди конституцсионии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ашурзода А.А.

Судя-котиби

Суди конституцсионии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҷамшедзода Ҷ.Н.

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ
КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

об отказе в возбуждении конституционного судопроизводства по ходатайству председателя Фонда страхования сбережений физических лиц Гафурова А.А. «Об определении соответствия актов Высшего экономического суда Республики Таджикистан (определение от 16 марта 2022 г., постановление кассационной инстанции от 26 апреля 2022 г., и определение об отказе в передаче дела на рассмотрение по существу в суд надзорной инстанции от 16 августа 2022 г.) требованиям статьи 84 Конституции Республики Таджикистан»

г. Душанбе

27 февраля 2023 г.

Конституционный суд Республики Таджикистан в составе председательствующего – Председателя Конституционного суда Ашурзода А.А., заместителя Председателя Каримзода К.М., судьи-секретаря Джамшедзода Д.Н., судей Абдурахимзода Д.Р., Шарифзода А.Н., Кувватзода Ф. Дж. и Идрисзода Б.А.

с участием секретаря судебного заседания – Шоназарова З.Х., заслушав в судебном заседании доклад судей Конституционного суда Кувватзода Ф.Дж, Идрисзода Б.А. по ходатайству председателя Фонда страхования сбережений физических лиц Гафурова А.А. «Об определении соответствия актов Высшего экономического суда Республики Таджикистан (определение от 16 марта 2022 г., постановление кассационной инстанции от 26 апреля 2022 г., и определение об отказе в передаче дела на рассмотрение по существу в суд надзорной инстанции от 16 августа 2022 г.) требованиям статьи 84 Конституции Республики Таджикистан»,

у с т а н о в и л:

Председатель Фонда страхования сбережений физических лиц (далее – Фонд) Гафуров А.А., обратившись с ходатайством в Конституционный суд Республики Таджикистан, отмечает в нём, что Фонд осуществляет свою деятельность на основании Закона Республики Таджикистан «О страховании сбережений физических лиц» в целях защиты законных прав и интересов вкладчиков и укрепления доверия населения к банковской системе Республики Таджикистан. Заявитель утверждает, что при принудительной ликвидации кредитной организации Фонд выплатит страховое возмещение вкладчикам банка-банкрота в соответствии с Законом.

В то же время Гафуров А.А. отмечает, что в связи с отзывом лицензии и на основании решения Высшего экономического суда Республики Таджикистан от 4 июня 2021 года о принудительной ликвидации ОАО «Тоджиксодиротбанк», Казначейство в целях

выполнения требований Закона на основании Реестра застрахованных вкладчиков ОАО «Тоджиксодиротбанк» в составе 4431 вкладчика по предложению Специального управляющего ликвидируемого банка, приступило к выплате страхового возмещения от 23 июня 2021 года через банк-агент ОАО «Ориёбанк» на сумму 61,4 млн. сомони, а в течение одного года выплаты до 23 июня 2022 года за счет средств Фонда 3571 обратившимися вкладчикам в ОАО «Тоджиксодиротбанк» выплатило страховое возмещение в размере 54,8 млн. сомони.

Наряду с этим Гафуров А.А. заявляет, что в соответствии с требованиями Гражданского кодекса Республики Таджикистан и Закона Республики Таджикистан «О страховании сбережений физических лиц» право требования страхователя (т.е. вкладчика) к банку (т.е. кредитной организации) передается Фонду (как страховщику) в пределах выплаченной суммы.

Кроме того, заявитель подчеркивает, что право Фонда на приобретение права кредитора на кредитную организацию после выплаты страхового возмещения закреплено в законодательстве, но, по его мнению, в судебной практике существует расхождение в понимании этого вопроса, и наблюдается отрицание данного права в сфере страховой деятельности судебными актами.

Поэтому, как заявляет председатель Фонда, в целях выплаты остатка средств по страхованию вкладчиков и суммы возмещения, выплаченного в качестве кредитора в Реестре кредиторов ОАО «Тоджиксодиротбанк», 12 января 2022 года Фонд обратился к Специальному управляющему данного Банка, и получив отказ, 10 февраля 2022 года обратился в Высший экономический суд Республики Таджикистан.

В то же время Гафуров А.А. заявляет, что в соответствии с требованиями Гражданского кодекса Республики Таджикистан и Закона Республики Таджикистан "О страховании вкладов физических лиц" право требования страхователя (т.е. вкладчика) к банку (кредитная организация) передается Фонду (как страховщику) в пределах уплаченной суммы.

Высший экономический суд Республики Таджикистан своим определением от 16 марта 2022 года отклонил заявление Фонда.

Фонд счел определение суда, вынесенное без достаточных законных оснований, необоснованным и противоречащим законодательству, и обжаловал его в кассационном порядке в Высший экономический суд Республики Таджикистан. Однако постановлением кассационной инстанции – Высшего экономического суда Республики Таджикистан от 26 апреля 2022 года определение Высшего экономического суда Республики Таджикистан от 16 марта 2022 года оставлено без изменения, а кассационная жалоба – без удовлетворения.

Фонд в порядке надзора подал жалобу на вышеуказанное постановление кассационной инстанции, которая также была отклонена

постановлением Высшего экономического суда Республики Таджикистан от 16 августа 2022 года.

Ходатайствующий считает, что действия Специального управляющего ОАО «Тоджиксодиротбанк» по непризнанию обязательств банка перед Фондом и вышеуказанные судебные документы ведут к грубому нарушению прав и интересов Фонда, предусмотренных нормами Гражданского кодекса, статьей 31 Закона Республики Таджикистан «О страховании сбережений физических лиц» и пунктом 4 части 1 статьи 35 Закона Республики Таджикистан «О ликвидации кредитных организаций». Данная ситуация, по его мнению, подтверждает несоответствие указанных судебных актов статье 84 Конституции Республики Таджикистан.

Суть своей просьбы заявитель выразил в необходимости восстановления законности и справедливости и защиты законных интересов Фонда, и, по его мнению, непризнание Специальным управляющим ОАО «Тоджиксодиротбанк» обязательств банка перед фондом и акты Высшего экономического суда Республики Таджикистан повлекли за собой грубое нарушение прав и охраняемых законом интересов Фонда.

В связи с изложенным, председатель Фонда Гафуров А.А., обратившись в Конституционный суд, требует возбудить по его ходатайству конституционное судопроизводство и определить соответствие актов Высшего экономического суда Республики Таджикистан (определение от 16 марта 2022 г., постановление кассационной инстанции от 26 апреля 2022г., и определение об отказе в передаче дела на рассмотрение по существу в суд надзорной инстанции от 16 августа 2022 г.) требованиям статьи 84 Конституции Республики Таджикистан.

Конституционный суд Республики Таджикистан, всесторонне рассмотрев ходатайство председателя Фонда Гафурова А.А. и прилагаемые к нему материалы, установил, что Фонд является субъектом обращения в Конституционный суд, однако в возбуждение конституционного судебного производства по данному обращению отказывается по следующим основаниям:

– Конституционный суд Республики Таджикистан в соответствии со статьей 89 Конституции, статьями 34, 40 Конституционного закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан» определяет соответствие Конституции законов, других нормативных правовых актов, не вступивших в законную силу договоров Таджикистана, а также руководящих разъяснений пленумов Верховного Суда Республики Таджикистан и Высшего экономического суда Республики Таджикистан. Постановления и определения Высшего экономического суда Республики Таджикистан в соответствии со статьей 9 Закона Республики Таджикистан от 30 мая 2017 года № 1414 «О нормативных правовых актах» не входят в систему нормативных

правовых актов Республики Таджикистан. Поэтому обращение председателя Фонда Гафурова А.А. «Об определении соответствия актов Высшего экономического суда Республики Таджикистан (определение от 16 марта 2022 г., постановление кассационной инстанции от 26 апреля 2022г., и определение об отказе в передаче дела на рассмотрение по существу в суд надзорной инстанции от 16 августа 2022 г.) требованиям статьи 84 Конституции Республики Таджикистан» не подведомственно Конституционному суду Республики Таджикистан;

– также рассмотрение вопроса о действиях Специального управляющего ОАО «Тоджиксодиротбанк» и несоответствии актов, принятых Высшим экономическим судом Республики Таджикистан требованиям Гражданского кодекса и Законов Республики Таджикистан «О страховании сбережений физических лиц» и «О ликвидации кредитных организаций», которые оспаривает ходатайствующий, не относится к компетенции Конституционного суда;

– кроме того, в соответствии с абзацем шестым части 3 статьи 41 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан» требование заявителя должно быть обосновано конкретными обстоятельствами и фактами, касающимися несоответствие отдельных норм правового акта статье 84 Конституции Республики Таджикистан, однако постановление и определения Высшего экономического суда не являются нормативными правовыми документами, и с такой постановкой вопроса, ходатайство председателя Фонда также и по содержанию не соответствует требованиям статьи 41 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан».

С учетом указанных обстоятельств, в соответствии с требованиями статьи 89 Конституции Республики Таджикистан, статей 45, 55, 56 и 60 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан», Конституционный суд Республики Таджикистан,

о п р е д е л и л:

1. Отказать в возбуждении конституционного судопроизводства по ходатайству председателя Фонда страхования сбережений физических лиц Гафурова А.А. «Об определении соответствия актов Высшего экономического суда Республики Таджикистан (определение от 16 марта 2022 г., постановление кассационной инстанции от 26 апреля 2022г., и определение об отказе в передаче дела на рассмотрение по существу в суд надзорной инстанции от 16 августа 2022 г.) требованиям статьи 84 Конституции Республики Таджикистан» в связи с неподведомственностью обращения Конституционному суду Республики Таджикистан, а также его несоответствии по содержанию

требованиям статьи 41 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан».

2. Определение окончательное, обжалованию не подлежит.

3. Определение опубликовать в Вестнике Конституционного суда Республики Таджикистан.

Председатель
Конституционного суда
Республики Таджикистан

Ашурзода А.А.

Судья-секретарь
Конституционного суда
Республики Таджикистан

Джамшедзода Дж.Н.

НАВИДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ –
НОВОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДАНАВИДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

5 январи соли 2023 дар маҷлисоҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иштироки Раис, муовини Раис, судяҳо ва хизматчиёни давлатии дастгоҳи Суди конституцсионӣ ҳамбастаи фаъолияти Суди конституцсионӣ дар соли 2022 баргузор гардид. Дар ҳисоботи солонаи Суди конституцсионӣ, инчунин муовини якуми роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Фирдавс Ҳаётзода иштирок ва суханронӣ намуд.

Ҷаласаро бо сухани ифтитоҳӣ Раиси Суди конституцсионӣ Ашурзода А.А. оғоз намуда, қайд карданд, ки Суди конституцсионӣ ҳамчун ниҳоди махсусгардонидашудаи назорати конституцсионӣ дар замони соҳибистиклолӣ таъсис ёфта, баҳри таъмин намудани қонуниятии конституцсионӣ, риояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини асосҳои сохтори конституцсионӣ ва таҳкими фаъолияти ҳокимияти судӣ нақши боризи худро гузоштааст. Фаъолияти Суди конституцсионӣ дар соли 2022 назаррас буда, дар доираи салоҳияти худ ҳадафҳои дар наздаш гузошташударо ба пуррагӣ иҷро намуд.

Баъдан, муовини Раиси Суди конституцсионӣ, номзади илмҳои сиёсӣ Каримзода К.М. доир ба фаъолияти Суди конституцсионӣ дар соли 2022 маърузаронӣ намуд. Мавсуф иброз намуд, ки дар соли 2022 судяҳо ва кормандони дастгоҳи Суди конституцсионӣ фаъолияти худро аз рӯйи 22 адад нақша-чорабиниҳои ба тасвибрасонидаи роҳбарияти Суди конституцсионӣ барои солҳои 2021-2022 ба роҳ монданд, ки онҳо марбут ба фаъолияти Суди конституцсионӣ ва равандҳои сиёсӣ иҷтимоии мамлакат алоқаманд мебошанд. Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи ҳисоботӣ 2 дархостро мавриди баррасӣ қарор дода, санадҳои дахлдори судӣ ба тасвиб расонид. Дар соли 2022 дар Суди конституцсионӣ 1915 адад санадҳои меъриии ҳуқуқӣ, мавод, мактубҳо, ба ғайр аз муроҷиатҳои шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба қайд гирифта шуданд. Дар ин давра аз ҷониби Суди конституцсионӣ ба мақомоти қонунгузор, иҷроия, судӣ ва шахсонӣ воқеию ҳуқуқӣ 490 адад мактуб оид ба масъалаҳои гуногун ирсол гардидаанд. Дар соли 2022 ба Суди конституцсионӣ 36 адад муроҷиатҳои хаттӣ ва 178 адад муроҷиатҳои шифоҳӣ ворид гардиданд. Дар маҷмӯъ, мавсуф фаъолияти Суди конституцсиониро дар соли 2022 назаррас маънидод намуда, чихати боз ҳам раванқ додани фаъолияти он дар соли 2023 як қатор дархост ва пешниҳодҳои судмандро манзур намуд.

Минбаъд, муовини якуми роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Фирдавс Ҳаётзода ба сухан баромада, изҳор дошт, ки Суди конституцсионӣ дар самти таъмин намудани меъёрҳои конституцсионӣ ва ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд нақши бисёр

муҳимро дорое мебошад. Натиҷаи фаъолияти Суди конститусионӣ дар соли 2022 мусбат буда, барои боз ҳам беҳтар намудани фаъолияти он зарур аст, ки чидду ҷаҳди бештар анҷом дода шавад.

Дар интиҳо, фаъолияти Суди конститусионӣ дар соли 2022 назаррас баҳогузорӣ гардида, нақша-ҷорабиниҳо барои соли 2023 манзур карда шуданд.

6 январи соли 2023 дар маҷлисоҳои Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба шарҳу тавзеҳи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ бо иштироки Раис, муовини Раис, судяҳо ва хизматчиёни давлатии дастгоҳи Суди конститусионӣ хониши идоравӣ баргузор гардид.

Ҷорабинии мазкурро Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода А. хусни оғоз бахшида, иброз намуд, ки 23 декабри соли 2022 Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа гардид ва он ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ дар рушди соҳаҳои муҳталифи ҳаёти кишвар ҷойгоҳи хоссаро касб намудааст. Ироаи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ сарчашмаи худро аз моддаи 55 Конститутсияи кишвар гирифта, дар солҳои соҳибистиклолӣ хусусияти доимӣ касб намуда, тавассути он самтҳои асосии сиёсати дохилию хориҷии кишвар муайян карда мешавад.

Сипас, муовини Раиси Суди конститусионӣ, номзоди илмҳои сиёсӣ Каримзода К.М. ба сухан баромада, доир ба мазмун ва моҳияти Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ андешаронӣ намуд. Аз ҷумла, қайд гардид, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои муҳим, ба мисли фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ба аҳолии кишвар, таъмини адолати иҷтимоӣ, эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ, риояи қонунгузорӣ мавриди таҳлил қарор дода шуда, дар маҷмӯъ барои рушди устувори кишвар дастуру супоришҳои мушаххасу зарурӣ дода шуд.

Баъдан, ёрдамчиӣ судяи Суди конститусионӣ, номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ Сафарзода Н.Ф. доир ба паҳлуҳои алоҳидаи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ ибрози назар кард. Мавсуф қайд намуд, ки соли 2022 вазъияти ҷомеаи ҷаҳонӣ мураккаб гардида, барои рушди иқтисодии давлатҳо, таъмини сулҳу суботи комили онҳо ва беҳтар гардонидани вазъии зиндагии аҳолиашон мушкилоти ҷидди роӣи қор овард, вале бо сиёсати хирадмандона ва дурбинонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мо тавонистем, ки ин мушкилиҳоро пушти сар намуда, дар тамоми самтҳо ба муваффақиятҳои назаррас мушарраф гардем. Дар баробари дуруст ба роҳ мондани сиёсати дохилӣ, мо тавонистем, ки дар самти тадбиқи сиёсати хориҷии худ низ ба музаффариятҳои шоён ноил гардем. Махсусан, аз ҷониби Маҷмаи Умумии

СММ чонибдорӣ намудани пешниҳоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати эълон намудани соли 2025 ҳамчун соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо ва эълон намудани 21 март ҳамчун рӯзи ҷаҳонӣ пиряхҳо бори дигар шаҳодат аз он медиҳад, ки имрӯз нуфуз ва манзалати Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ боло рафтаву ташаббусҳои онро ҷомеаи байналмилалӣ пуштибонӣ менамоянд. Ин мояи ифтихор ва шарафмандии ҳар фарди тоҷик ба ҳисоб меравад.

Дар интиҳо, Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода А. таъкид намуд, ки корманди Суди конститусионӣ бояд Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олиро сармашқи кори ҳаррӯзаи худ қарор диҳанд ва дар рушди ҳокимияти судии кишвар саҳми арзишманди худро гузоранд.

26 январи соли 2023 дар Суди конститусионӣ вохурии роҳбари Барномаи муосидат ба волоияти қонун дар кишварҳои Осиёи Марказӣ – ҷамъияти ҳамкориҳои байналмилалӣ Олмон GIZ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Александр Тэнасе бо Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода А.А. сурат гирифт, ки дар он ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар соли 2023 мавриди баррасӣ қарор гирифтанд.

7 феввали соли 2023 аз ҷониби ташкилоти олмонии GIZ ва Суди конститусионӣ, семинари илмӣ муштарак дар мавзӯи «Таносуби ҳуқуқи маъмуриӣ бо дигар соҳаҳои ҳуқуқ» баргузор карда шуд, ки аз ду бахш иборат буд. Дар бахши якум Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода А.А. ва роҳбари Барномаи муосидат ба волоияти қонун дар кишварҳои Осиёи Марказӣ – ҷамъияти ҳамкориҳои байналмилалӣ Олмон GIZ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Александр Тэнасе бо сухани ифтитоҳӣ баромад намуданд. Баъдан роҳбари Барнома Александр Тэнасе дар мавзӯи «Нақши Суди конститусионӣ дар байни шоҳаҳои ҳокимияти қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ» ва судьяи Суди конститусионӣ Ҷамшедзода Ҷ. дар мавзӯи «Асосҳои низоми ҳуқуқи маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» маърузаронӣ намуданд. Дар бахши дуюм бошад, роҳбари Барнома Александр Тэнасе дар мавзӯи «Алоқа ва тафовути ҳуқуқи маъмуриӣ ва ҳуқуқи конститусионӣ» ва судьяи Суди конститусионӣ Ҷамшедзода Ҷ. дар мавзӯи «Мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти ҳуқуқи маъмуриӣ» ба иштирокчиён маъруза намуданд. Дар умум, семинари илмӣ муштарак имконият фароҳам овард, ки судяҳо ва кормандони Суди конститусионӣ аз масъалаҳои мубрами ҳуқуқи конститусионӣ, ҳуқуқи маъмуриӣ ва низоми назорати конститусионӣ ошноӣ пайдо намоянд.

17 феввали соли 2023 ёрдамчиӣ судьяи Суди конститусионӣ, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ Сафарзода Н.Ф. дар ҳамоиши «Ҷавонон, Паём ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ», ки дар Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншох Шотемур бо ибтикори Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид, иштирок

намуда, оид ба мавзуи «Нақши Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тарбияи ватандӯсти чавонон» баромад намуд.

7 март соли 2023 дар маҷлисоҳои Суди конститусионӣ бо иштироки Раис, муовини Раис, судяҳо ва хизматчиёни давлатии дастгоҳи Суди конститусионӣ ҷамъомади тантанавӣ ба муносибати таҷлили 8 март – Рӯзи модар баргузор гардид. Ҷамъомади тантанавиро Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода А.А. хусни оғоз бахшида, бонувони Суди конституциониро ба муносибати таҷлили Рӯзи модар, ки ҳамасола 8 март қайд карда мешавад, сидқан шодбош намуда, саҳми онҳоро дар рушди фаъолияти Суди конститусионӣ баланд арзёбӣ намуд. Инчунин, бо мақсади ҳавасманд гардонидани бонувон аз ҷониби роҳбарияти Суди конститусионӣ ба онҳо тухфаҳои хотиравӣ тақдим карда шуд.

9-11 март соли 2023 гурӯҳи кории Суди конститусионӣ дар ҳайати Ашурзода А.А. – Раиси Суди конститусионӣ, Ҷамшедзода Ҷ.Н. ва Шарифзода А.Н. – судяҳои Суди конститусионӣ, Равшанзода Ҷ., Вализода Ш. ва Сафарзода Н.Ф. – ёрдамчиёни судяҳои Суди конститусионӣ ба шаҳри Истаравшан сафар намуда, бо аҳоли воҳӯриҳои судманд анҷом доданд. Мақсади гурӯҳи корӣ тарғибу ташвиқи нуктаҳои асосии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ, шарҳи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», «Дар бораи тарбияи ватандӯсти шаҳрвандон», инчунин тартиби мурочиат намудан ба Суди конститусионӣ иборат буд.

Бояд қайд намуд, ки чунин воҳӯриву суҳбатҳо аз ҷониби судяҳо ва кормандони Суди конститусионӣ дар дигар шаҳру ноҳияҳои кишвар ба роҳ монда шуданд. Аз ҷумла, моҳи январ судяи Суди конститусионӣ Идрисзода Б.А. ва ёрдамчиёни судяҳои Суди конститусионӣ Фирдавсӣ Г. ва Сангзода Г.Р. ба шаҳри Турсунзода ва ноҳияи Шаҳринав сафари хизматӣ анҷом доданд. Инчунин, моҳи феврал судяи Суди конститусионӣ Қувватзода Ф. ва ёрдамчиёни судяҳои Суди конститусионӣ Равшанзода Ҷ. ва Шоназарова З. ба шаҳри Кӯлоб ва ноҳияҳои Восеъу Данғара сафари хизматӣ анҷом доданд. Ҳамзамон, дар моҳи март судяи Суди конститусионӣ Ҷамшедзода Ҷ.Н., сардори шуъбаи қорҳои умумӣ ва хизмати давлатии дастгоҳи Суди конститусионӣ Ғоибов П. Ва сармутахассиси шуъбаи мазкур Усмонова М. ба шаҳри Бохтар ва ноҳияҳои Кушонӣну Абдурахмони Ҷомӣ сафари хизматӣ карданд.

15 март соли 2023 аз ҷониби ташкилоти олмонии GIZ ва Суди конститусионӣ семинари илмӣ муштарак дар мавзуи «Асосҳои ҳуқуқӣ ва мутаносибӣ дар тафсири конститусионӣ» баргузор карда шуд. Дар кори семинари илмӣ Раис, муовини Раис ва кормандони дастгоҳи Суди конститусионӣ иштирок намуданд. Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода

А.А. ва роҳбари Барномаи муосидат ба волоияти қонун дар кишварҳои Осиёи Марказӣ – ҷамъияти ҳамкорихои байналмилалии Олмон GIZ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Александр Тэнасе бо сухани ифтитоҳӣ баромад намуда, аҳаммияти баргузори чунин чорабиниҳои илмиро баланд арзёбӣ намуданд. Баъдан, роҳбари Барнома Александр Тэнасе, Раиси Кумитаи Маҷлиси намояндагон оид ба мудофия ва амният Рустам Шохмурод ва судья-котиби Суди конститусионӣ Ҷамшедзода Ҷ.Н. оид ба мавзӯҳои муҳраи дар барнома инъикосёфта, маърузаронӣ намуданд.

17 март соли 2023 дар Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иштироки судяҳо ва кормандони дастгоҳи он бахшида ба Иди байналмилалии Наврӯз маҷлиси тантанавӣ доир гардид.

Маҷлисро Раиси Суди конститусионӣ Ашурзода А.А. ифтитоҳ намуда, кормандон ва дар шахсияти онҳо наздикону пайвандонашонро бо ҷашни Наврӯзи байналмилалӣ самимона табрик намуд. Мавсуф иброн намуданд, ки имрӯзҳо дар тамоми ғӯшаву канори кишвари маҳбубамон – Тоҷикистони соҳибистиқлол, ҳамагон бо шукргузорӣ аз дастовардҳои беназири даврони Истиқлоли давлатӣ Иди байналмилалии Наврӯз ва Соли нави аҷдодиямонро бо хушнудиву шодмонӣ таҷлил менамоянд. Моро зарур аст, ки бо пайғирӣ аз сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон боз ҳам сарҷамъу муттаҳид гардида, бо ҳисси баланди миллию ватандӯстӣ дар рушди устувори ватани аҷдодиямон саҳми арзанда гузорем. Дар заминаи таъкидҳои Пешвои муаззами миллат фарзандони худро дар рӯҳияи ватандӯстӣ ва ҳисси баланди худшиносӣ тарбия карда, кишвари азизамонро боз ҳам ободу зебо намоем.

Баъдан, муовин, судяҳо ва корманди Суди конститусионӣ ба суҳан баромада, доир ба ҷашни Наврӯз ва арзишҳои таърихиву фарҳангии он изҳор назар карданд.

НОВОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

5 января 2023 года в зале заседаний Конституционного суда Республики Таджикистан с участием Председателя, заместителя Председателя, судей и государственных служащих Конституционного суда было проведено подведение итогов деятельности Конституционного суда за 2022 год. Первый заместитель Руководителя Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан Фирдавс Хайотзода принял участие в годовом отчете Конституционного суда и выступил с речью.

Заседание открыл Председатель Конституционного суда Ашурзода А.А. и отметил, что Конституционный суд был создан как специализированный институт конституционного контроля в период независимости, и сыграл важную роль в обеспечении конституционной законности, соблюдении прав и свобод человека и гражданина, обеспечении основ конституционного строя и укреплении деятельности судебной власти. Деятельность Конституционного суда в 2022 году была значительной, и в рамках своих полномочий он полностью выполнил поставленные перед ним задачи.

Затем заместитель Председателя Конституционного суда, кандидат политических наук Каримзода К.М. выступил с докладом о деятельности Конституционного суда в 2022 году. Он сообщил, что в 2022 году судьи и сотрудники Конституционного суда осуществляли свою деятельность согласно 22 планам мероприятий, утвержденным руководством Конституционного суда на 2021-2022 годы, которые связаны с деятельностью Конституционного суда и политическими и социальными процессами страны. За отчетный период Конституционный суд Республики Таджикистан рассмотрел 2 обращения и утвердил соответствующие судебные акты. В 2022 году в Конституционном суде зарегистрировано 1915 юридических документов, материалов, писем, кроме обращений физических и юридических лиц. За этот период Конституционный суд направил 490 писем по различным вопросам в органы законодательной, исполнительной, судебной власти и физическим и юридическим лицам. В 2022 году в Конституционный суд поступило 36 письменных и 178 устных обращений. В целом спикер расценил деятельность Конституционного суда в 2022 году как значимую, и высказал ряд полезных пожеланий и предложений по дальнейшему развитию его деятельности в 2023 году.

Далее выступил первый заместитель руководителя Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан Фирдавс Хайотзода, который заявил, что Конституционному суду принадлежит очень важная роль в обеспечении конституционных норм, прав и свобод человека и гражданина. Итог деятельности Конституционного суда в 2022 году положительный, и необходимо приложить больше усилий для дальнейшего совершенствования его деятельности.

В итоге была положительно оценена деятельность Конституционного суда в 2022 году и намечены планы на 2023 год.

6 января 2023 года в зале заседаний Конституционного суда Республики Таджикистан состоялось собрание, посвященное разъяснению Послания Президента Республики Таджикистан Маджлису Оли, с участием Председателя, Заместителя Председателя, судей и государственных служащих Конституционного суда.

Председатель Конституционного суда Ашурзода А.А. открыл церемонию и сообщил, что 23 декабря 2022 года на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан Послание Президента, представленное как официальный документ, в развитии различных сфер жизни страны приобрело особое место. Вручение Послания Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли берет свое начало в статье 55 Конституции страны и приобрело за годы независимости постоянный характер, посредством которого определяются основные направления внутренней и внешней политики.

Затем заместитель Председателя Конституционного суда, кандидат политических наук Каримзода К.М. выступил и дал заключение по содержанию и сути Послания Президента Республики Таджикистан в Маджлиси Оли. В числе прочего было отмечено, что в Послании Президента Республики Таджикистан затронуты такие важные вопросы, как обеспечение достойных условий жизни населения страны, обеспечение социальной справедливости, признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина, обеспечение правопорядка, соблюдение законодательства, и в целом были даны конкретные и необходимые поручения для устойчивого развития страны.

Затем помощник судьи Конституционного суда, кандидат юридических наук Сафарзода Н.Ф. высказал свое мнение по отдельным аспектам Послания Президента Республики Таджикистан в Маджлиси Оли. Он отметил, что в 2022 году положение мирового сообщества осложнилось и создало серьезные проблемы для экономического развития государств, обеспечения их полного мира и стабильности, улучшения условий жизни их населения, но при мудрой и дальновидной политике Основателя мира и национального единства – Лидера Нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона нам удалось преодолеть эти трудности и добиться значительных успехов во всех направлениях. Наряду с правильной реализацией внутренней политики мы смогли добиться больших успехов в реализации нашей внешней политики. В частности поддержка Генеральной Ассамблеей ООН предложения Республики Таджикистан об объявлении 2025 года Международным годом защиты ледников и объявлении 21 марта Всемирным днем ледника еще раз свидетельствует о том, что сегодня влияние и положение Таджикистана на международной арене усиливается, и его инициативы поддерживаются

международным сообществом. Это предмет гордости и чести для каждого таджика.

В итоге Председатель Конституционного суда Ашурзода А. подчеркнул, что сотрудники Конституционного суда должны сделать Послание Президента Республики Таджикистан в Маджлиси Оли ключевой частью своей повседневной работы и внести ценный вклад в развитие судебной власти страны.

26 января 2023 года в Конституционном суде состоялась встреча руководителя Программы по примирению правового государства в странах Центральной Азии – общества международного сотрудничества Германии GIZ в Республике Таджикистан Александра Тэнасе с Председателем Конституционного суда Ашурзода А.А., где обсуждалось взаимовыгодное сотрудничество в 2023 году.

7 февраля 2023 года немецкая организация GIZ и Конституционный суд провели совместный научный семинар на тему «Взаимосвязь административного права с другими отраслями права», который состоял из двух частей. В первой части Председатель Конституционного суда Ашурзода А.А. и руководитель Программы по примирению правового государства в странах Центральной Азии – общества международного сотрудничества Германии GIZ в Республике Таджикистан Александр Тэнасе выступили со вступительной речью. Затем выступили руководитель Программы Александр Тэнасе на тему «Роль Конституционного суда среди ветвей законодательной, исполнительной и судебной власти» и судья Конституционного суда Джамшедзода Дж. выступил с докладом на тему «Основы административно-правовой системы Республики Таджикистан». Во второй части перед участниками семинара выступили руководитель Программы Александр Тэнасе на тему «Связь и различие между административным правом и конституционным правом» и судья Конституционного суда Джамшедзода Дж. с докладом на тему «Центральный исполнительный орган государственной власти Республики Таджикистан как субъект административного права». В целом совместный научный семинар дал возможность судьям и работникам Конституционного суда ознакомиться с актуальными вопросами конституционного права, административного права и системы конституционного контроля.

17 февраля 2023 года помощник судьи Конституционного суда, кандидат юридических наук Сафарзода Н.Ф. принял участие в конференции «Молодежь, Послание и защита национальных интересов», которая прошла в Аграрном университете Таджикистана имени Шириншоха Шотемура по инициативе Комитета по делам молодежи и спорту при Правительстве Республики Таджикистан, и выступил с докладом

на тему: «Роль Послания Президента Республики Таджикистан в воспитании патриотизма молодежи».

7 марта 2023 года в зале заседаний Конституционного суда состоялось торжественное собрание с участием Председателя, заместителя Председателя, судей и государственных служащих аппарата Конституционного суда в связи с празднованием 8 марта – Дня матери. Председатель Конституционного суда Ашурзода А.А. открыл церемонию, тепло поздравил женщин Конституционного суда с Днем матери, который ежегодно отмечается 8 марта, и высоко оценил их вклад в развитие деятельности Конституционного суда. Также в целях мотивации женщин руководство Конституционного суда преподнесло им памятные сувениры.

9-11 марта 2023 года рабочая группа Конституционного суда в составе Ашурзода А.А. – Председателя Конституционного суда, Джамшедзода Дж.Н. и Шарифзода А.Н. – судей Конституционного суда, Равшанзода Дж., Вализода Ш. и Сафарзода Н.Ф. – помощников судей Конституционного суда посетили город Истаравшан и провели полезные встречи с населением. Целью рабочей группы является продвижение основных моментов Послания Президента Республики Таджикистан в Маджлиси Оли, толкование законов Республики Таджикистан «Об упорядочении традиций, торжеств и обрядов в Республике Таджикистан», «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей», «О патриотическом воспитании граждан», а также о порядке обращения в Конституционный суд.

Следует отметить, что подобные встречи и беседы проводились судьями и работниками Конституционного суда в других городах и районах страны. В частности в январе судья Конституционного суда Идрисзода Б.А. и помощники судей Конституционного суда Фирдавси Г. и Сангзода Г.Р. совершили командировку в город Турсунзаде и Шахринавский район. Также в феврале судья Конституционного суда Кувватзода Ф. и помощники судей Конституционного суда Равшанзода Дж. и Шоназарова З. совершили командировку в город Куляб и Восейский и Дангаринский районы. Вместе с тем в марте судья Конституционного суда Джамшедзода Дж.Н., начальник отдела по связям с общественностью и государственной службы аппарата Конституционного суда Гоибов П. и главный специалист этого отдела Усмонова М. совершили командировку в г. Бохтар и районы Кушаниён и Абдурахмани Джами.

15 марта 2023 года немецкая организация GIZ и Конституционный суд провели совместный научный семинар на тему: «Юридическая сила и соразмерность в конституционном толковании». В работе научного семинара приняли участие Председатель, заместитель Председателя и аппарат Конституционного суда. Председатель Конституционного суда Ашурзода А.А. и руководитель Программы по примирению правового

государства в странах Центральной Азии – общества международного сотрудничества Германии GIZ в Республике Таджикистан Александр Тэнасе выступили со вступительной речью и высоко оценили важность проведения подобных научных мероприятий. Затем с докладами по важным темам выступили руководитель Программы Александр Тенасе, Председатель Комитета Маджлиси намояндагон по обороне и безопасности Рустам Шахмурад и судья-секретарь Конституционного суда Джамшедзода Дж.Н.

17 марта 2023 года в Конституционном суде Республики Таджикистан состоялось торжественное мероприятие с участием судей и сотрудников, посвященное Международному празднику Навруз.

Заседание вел Председатель Конституционного суда Ашурзода А.А., который открыл заседание и искренне поздравил сотрудников и их близких с Международным праздником Навруз. Он отметил, что сегодня во всех уголках нашей любимой страны – независимого Таджикистана все с радостью и благодарностью отмечают Международный праздник Навруз и Новый год наших предков, с гордостью за уникальные достижения эпохи государственной независимости. Нам необходимо следовать мудрой политике Основоположника мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона, и внести ценный вклад в стабильное развитие нашей Родины с высоким чувством национализма и патриотизма на основе призыва Лидера нации воспитывать наших детей в духе патриотизма и высокого чувства самосознания, и сделать нашу родную страну еще более процветающей и красивой.

Затем выступили заместитель Председателя, судьи и государственные служащие аппарата Конституционного суда, которые прокомментировали празднование Навруза и его историко-культурные ценности.

Талабот ба мақолаҳое, ки барои нашр дар маҷаллаи
«Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешниҳод мешаванд

Ҳаҷми камтарини маводи пешниҳодшаванда – чор саҳифа матн, дар намуди файли MS Word.

Андозаи чоп: 14, Times New Roman, Times New Roman Tj, фосилаи байнисатрии 1,5 (якуним) хуруфчинӣ шуда, майдон: боло ва поён – 2,5 см, чап – 1,5 см ва рост – 3,5 см бошад.

Дар мақола ҳатман ҳамроҳ карда мешаванд:

- 1) номи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 2) насаб, ном ва номи падари муаллифи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 3) маълумот барои тамос (телефони мобилӣ ва суроғи электрони муаллиф);
- 4) фишурда бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ (то 500 аломат ҳар яке, бо назардошти фосила, нуқта ва вергул);
- 5) калидвожаҳо (панҷ-ҳафт калимаҳои асосии мақола бидуни тавзеҳи онҳо бо чудосозии онҳо тавассути аломати вергул) бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 6) рақамгузори иқтибосҳо ба адабиёт бо рақамҳои арабӣ дар қисми болоии матн оварда мешаванд. Масалан, ҳамчуноне ки аз ҷониби Н.Ф. Сафарзода ишора гардидааст, «чунин самара ҳангоме зоҳир мегардад, ки...»¹.

Рӯйхати адабиёт бо тартиби алифбо оварда шуда, бо назардошти қоидаҳои байнидавлатӣ (ГОСТ) оро дода шуда, дар охири мақола оварда мешавад. Мақолаҳо дар шакли чопӣ ва электронӣ пешниҳод карда мешавад (бо имзои муаллиф).

Ба ҳар як мақола ба таври ҳатмӣ аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририяи маҷалла ва ё олимону мутахассисони аз ҷониби идораи маҷалла аз рӯи ихтисос ҷалбгардида тақриз дода мешавад. Тақризи манфӣ асос барои рад намудани чопи мавод мебошад (ба муаллиф дар ин бора ба таври ҳатмӣ ё электронӣ хабар дода мешавад). Ҳаққи қалам барои чопи мақола пардохт намешавад. Муаллифон ба идораи нашрия ҳуқуқи истисноӣ барои истифодаи асарро бо тарзҳои зерин медиҳанд:

- таҷдид, нашр ва бознашри мақола (ҳуқуқ ба таҷдид ва нашр);
- паҳн намудани мақола бо ҳар роҳ (ҳуқуқ ба паҳн намудан).

Пешниҳоди мавод ба идораи маҷалла амали ҳуқуқиест, ки ба пайдоиши ҳуқуқи уҳдадорӣҳои дахлдор равона шудааст. Розигии муаллиф ба нашри мавод бо шартҳои зикршуда ҳамчун розигии ӯ оид ба чой додани мақола дар шакли электрони маҷалла фаҳмида мешавад. Идораи маҷалла ҳуқуқ дорад мавод ва мақолаҳои маҷалларо дар маҳзанҳои электрони ҳуқуқӣ ва дигар маҳзани маълумоти электронӣ ҷойгир созад. Муаллиф метавонад ҳангоми пешниҳоди мақола идораи маҷалларо оид ба норозигии худ дар хусуси шартҳои истифодаи мақолааш огоҳ созад. Дар сурати вайрон кардани талаботи таҳияи мақолаҳо мавод барои коркард ба муаллиф баргардонида мешавад. Муаллиф вазифадор аст, ки дар бораи тағйиротҳои вориднамудааш идораи маҷалларо огоҳ созад (мақтуб дар шакли электронӣ). Ҳангоми риояи нашрдани талаботи таҳияи мақола аз ҷониби муаллиф, идораи маҷалла ҳуқуқ дорад бо нишон додани далел ва сабабҳо аз нашри маводи пешниҳодшуда даст кашад ва чопи онро рад созад.

**Требования, предъявляемые к статьям для публикации в журнале
«Вестник Конституционного суда Республики Таджикистан»**

Минимальный объем подачи материала – четыре страницы текста, набранного в формате Word.

Параметры набора: 14-й размер кегля, Times New Roman, полуторный интервал, поля: верхнее и нижнее – по 2, 5 см, левое – по 1, 5 см и правое – по 3, 5 см.

К статье обязательно прилагаются:

- 1) название статьи на таджикском, русском и английском языках;
- 2) фамилия, имя и отчество автора статьи на таджикском, русском и английском языках;
- 3) контактные данные (номер мобильного телефона и адрес электронной почты автора)
- 4) аннотации на таджикском, русском и английском языках (до 500 знаков каждая, включая пробелы, точки и запятые);
- 5) ключевые слова (пять-семь основных слов статьи без расшифровки понятий через запятую) на таджикском, русском и английском языках;
- 6) Нумерация ссылок на литературу осуществляется арабскими цифрами в верхнем уголке текста, например: как указано Н.Ф. Сафарзода, «данный эффект проявляется при ...»¹.

Список литературы указывается в алфавитном порядке. Страницы должны быть пронумерованы. Статьи принимаются в печатном и электронном экземплярах (подписываются автором).

Статьи в обязательном порядке рецензируются членами Редакционно-экспертного совета журнала в соответствии с профилем представленной работы и (или) привлеченными редакцией учеными и специалистами согласно порядку рецензирования рукописей. Отрицательная рецензия является основанием для отказа в публикации работы (автору сообщается об этом в письменном виде). Гонорар за публикацию статей не выплачивается. Аспиранты имеют право на бесплатную публикацию статей. Авторы передают редакции исключительное право на использование произведения следующими способами:

- воспроизведение статьи (право на воспроизведение);
- распространение экземпляров статьи любым способом (право на распространение).

Представление материала, поступившего в адрес редакции, является конклюдентным действием, направленным на возникновение соответствующих прав и обязанностей. Согласие автора на опубликование материала на указанных условиях, а также на размещение его в электронной версии журнала предполагается. Редакция оставляет за собой право размещать материалы и статьи журнала в электронных правовых системах и иных электронных базах данных. Автор может известить редакцию о своем несогласии с подобным использованием его материала при представлении статьи. В случае нарушения перечисленных редакционных требований материал может быть возвращен автору на доработку. О внесенных изменениях автор обязан сообщить редакции (письмо в электронном виде). При несоблюдении автором предъявляемых требований редакция имеет право отказаться публиковать представленный материал с мотивированным объяснением причин отказа.

Ба матбаа 27.03.2023 супорида шуд.
Ба чопаш 30.03.2023 имзо шуд.
Қоғази офсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 15,5.
Супориши №133. Адади нашр 100 нусха.
Матбааи ҶДММ «Аршан», Хувайдуллоев 9,